

rim

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 1-2 (171-172) / 2019

DIN SUMAR

- Problema Basarabiei în abordarea lui Cristian Rakovski
- Primul post de telegrafie fără fir (T.F.F. / RADIO) din România (august 1914)
- The Austro-Hungarian Danube Flotilla in August-December 1916. The Austro-Hungarian Perspective

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- Conferențiar univ. IULIAN FOTA, Academia Națională de Informații
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Istorie modernă românească

- GEORGE UNGUREANU – Basarabia în schimbul Dobrogei: avaturile unui proiect geopolitic (1878-1947) 1

• Războaiele balcanice

- ALEXANDRU MADGEARU – Jacob Schurman, Some Notes on Balkan Problems 12

• Primul Război Mondial și perioada interbelică

- ION ȘIȘCANU – Problema Basarabiei în abordarea lui Cristian Rakovski 21
- ION CERĂCEANU – Primul post de telegrafie fără fir (T.F.F. / RADIO) din România (august 1914) 40
- SORIN VASILE NEGOIȚĂ – Tratatul de la Versailles – viziune germană asupra acestuia 62
- ALEXANDRU BUCUR, VASILE MĂRCULEȚ – Participarea românilor din fostul județ Mureș-Turda la Primul Război Mondial (1914-1918) 71
- MIHÁLY KRÁMLI – The Austro-Hungarian Danube Flotilla in August-December 1916. The Austro-Hungarian Perspective 88

• Războiul Rece

- DRAGOȘ ILINCA – Precedentele cooperării europene în domeniul apărării. Inițiative practice și formule conceptuale în contextul Războiului Rece 102

• Viața științifică

- Din activitatea Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară – Redacția 114

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Romanian Modern History

- GEORGE UNGUREANU – Bessarabia for Dobrudja: The Avatars of a Geopolitical Project (1878-1947) 1

• Balkan Wars

- ALEXANDRU MADGEARU – Jacob Schurman, Some Notes on Balkan Problems 12

• World War I and the Interwar Period

- ION ȘIȘCANU – The Problem of Bessarabia in Christian Rakovsky's View 21
- ION CERĂȚEANU – The First Wireless Telegraph Station in Romania (August 1914) 40
- SORIN VASILE NEGOIȚĂ – The German Perception over the Treaty of Versailles 62
- ALEXANDRU BUCUR, VASILE MĂRCULEȚ – Romanians from the Former County of Mureș-Turda that Participated in the First World War (1914-1918) 71
- MIHÁLY KRÁMLI – The Austro-Hungarian Danube Flotilla in August-December 1916. The Austro-Hungarian Perspective 88

• Cold War

- DRAGOȘ ILINCA – Precedents in the European Defence Cooperation. Practical Initiatives and Conceptual Formulas in the Context of the Cold War 102

• Scientific Life

- From the Activity of the Institute for Political Studies of Defence and Military History 114

- Responsabil de număr: PETRE OTU
- ALEXANDRU VOICU – redactor
 - ION MIHAIU – coperta
- ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

BASARABIA ÎN SCHIMBUL DOBROGEI: AVATARURILE UNUI PROIECT GEOPOLITIC (1878-1947)

GEORGE UNGUREANU *

Abstract

Until World War II, the theory and practice of international relations have also included negotiation and territorial exchanges between states, which were more or less advantageous for each state. In 1878, on Russia's initiative, accepted with some amendments by the other European Great Powers, the Romanian National State was imposed to agree with an exchange of historically Romanian territories: renouncing Southern Bessarabia for most of Dobrudja. This article, based mostly on historiographical contributions in Romanian, Bulgarian, English, French, and Italian, illustrates the premises and the genesis of the 1878 agreement, as well as a series of initiatives and subsequent projects on the reconfiguration of the political map of the Black Sea Basin, including the idea of the territorial exchange (Southern) Bessarabia-(Northern) Dobrudja. Such scenarios were presented especially during the period 1914-1919, mostly in Bulgarian media, but also in some German and Austrian sources, throughout 1918.

Keywords: territorial claims, hegemony, balance, interests, discussions, treaties

Studiind diferitele aspecte și etape ale așa-numitei „probleme dobrogene”, care a dominat relațiile româno-bulgare în perioada 1878-1940, putem observa faptul că, în istoria și istoriografia acestei probleme, apare, cu o recurență variabilă, tema schimbului de teritorii, implicând, total sau parțial, două provincii istorice românești cu ieșire la Marea Neagră: Basarabia și Dobrogea. Dată fiind această realitate istorică și istoriografică, am considerat utilă elaborarea unui articol științific privind geneza și, respectiv, diferitele contexte generale și forme particulare în care a fost vehiculată ideea amintită.

În principiu, o creștere a suprafeței, implicit, a populației unui stat, reprezintă un factor de progres, cu amendamentul că trebuie luate în calcul și alte elemente: poziția geografică, resursele naturale, căile de comunicație, nivelul de dezvoltare, posibilitățile și ritmul de integrare ale teritoriilor obținute¹. În funcție de aceste criterii, un schimb de teritorii poate fi apreciat ca mai mult sau mai puțin avantajos ori dezavantajos, pentru fiecare parte implicată.

Ideea schimbului teritorial implicând Basarabia și Dobrogea apare la începutul ultimului sfert din veacul al XIX-lea în condițiile pierderii hegemoniei la Marea Neagră de către

* Conf. univ. dr. habil., Universitatea din Pitești.

Imperiul Otoman și ale expansiunii Rusiei țariste în această parte de lume.

În secolul al XV-lea, cucerirea definitivă a Dobrogei, încheiată în perioada 1445-1462², vasalizarea Hanatului Crimeei (1475-1476, anii bătăliilor de la Vaslui și Valea Albă) și apoi ocuparea porturilor Chilia și Cetatea Albă, în vara lui 1484³, au reprezentat etape ale transformării Mării Negre într-un lac otoman⁴. Posesiunile otomane din sud-estul Moldovei medievale au cunoscut o extindere după campania împotriva lui Petru Rareș, din 1538, care a pus capăt primei domnii a acestuia. Astfel, la 15 septembrie 1538, Tighina a devenit raia turcească, sub numele de Bender⁵.

După două secole, dominația otomană absolută de la Marea Neagră începe să fie amenințată de un nou rival: Rusia țaristă, transformată într-o mare putere de către Petru cel Mare (1689-1725). Dacă ocuparea Azovului, în 1696, nu a fost urmată de câștiguri teritoriale notabile, în prima jumătate a secolului următor, ulterior, situația se schimbă. Imperiul Romanovilor ocupă Crimeea, în 1783, apoi teritoriul dintre Bugul de Sud și Nistru (1792), iar după războiul din 1806-1812, jumătatea estică a Moldovei istorice, inclusiv posesiunile otomane din sudul acestui spațiu⁶.

Începând cu 1812, numele „Basarabia”, desemnând doar zona de sud a teritoriului dintre Prut și Nistru, este extins de autoritățile țariste la întreg teritoriul de 45.000 de kmp obținut prin Pacea de la București (16/28 mai 1812), care până atunci nu formase o entitate politică, administrativă, istorică sau geografică distinctă și unitară⁷.

Tot după războiul din 1806-1812, Dobrogea (în special partea ei nordică, zona Tulcea etc.) devine un spațiu de imigrație bulgară, tendință amplificată după 1830 și ajunsă la apogeu în al treilea sfert al secolului al XIX-lea, ceea ce transformă provincia dintre Dunăre și Mare într-un focar de agitație națională bulgărească, mai ales sub forma unor activități culturale⁸.

În paralel, sudul Basarabiei (Basarabia, în sensul original al termenului) cunoștea un amplu proces de colonizare cu etnici bulgari și de alte origini etnice, mai intens decât restul teritoriului dintre Prut și Nistru, din cauza relativei rarități a populației, dar și a importanței strategice mai mari a zonei. Astfel, dacă la recensă-

mântul din anul 1817, pe teritoriul Basarabiei (în noua accepțiune a termenului) era consemnată existența a 2.400 de găgăuzi și bulgari, la o populație totală de 482.000 de locuitori (0,5%), în anul 1856, în teritoriul retrocedat Moldovei prin Pacea de la Paris (9.000 km²), locuiau 42.000 de bulgari și găgăuzi, precum și 29.000 de germani, la o populație totală de 127.000 de locuitori⁹. După toate probabilitățile și indiciile, tot considerații de natură geopolitică (îndepărtarea Rusiei de Gurile Dunării) stăteau la originea deciziei areopagului european de a restitui Moldovei, în 1856, tocmai acea parte a teritoriului pierdut în 1812, pe care autoritățile țariste o transformaseră, tot din rațiuni geostrategice și geopolitice, într-un „arlechin etnografic”, cum se exprima Nicolae Iorga¹⁰.

Despre perioada moldovenească/românească în Basarabia de Sud (1856-1878) se cunosc mai puține lucruri, suficiente, totuși, pentru a trage concluzia că administrarea acestui teritoriu (devenit) atât de multi-etnic s-a dovedit dificilă pentru autoritățile moldave, apoi românești.

La cumpăna anilor 1858-1859, chiar în ajunul Unirii Principatelor, la Bolgrad a luat ființă, printr-un hrisov emis de către caimacamul N. Vogoride, primul liceu bulgăresc, înglobând și ceea ce numim astăzi clase de gimnaziu¹¹. Forțând litera și spiritul documentului respectiv, conducerea liceului bulgar din Bolgrad și-a asumat un rol tutelar asupra tuturor școlilor satești din județul omonim, nu doar a celor bulgărești, persecutând și marginalizând dascălii români. Guvernul Kogălniceanu a intenționat, la un moment dat, să ia măsuri punitive contra autorilor acestor abuzuri, însă a renunțat la idee, spre a evita încordarea relațiilor cu marele vecin răsăritean, suspectat de încurajarea agitațiilor bulgărești¹².

De altfel, tentativa de a-i chema la oaste pe tinerii bulgari din zonă (obligație de care fuseseră scutiți sub regimul țarist), a condus, în luna octombrie 1860, la ciocniri violente între coloniștii bulgari și forțele militare și de poliție moldovene; în ziua de 8 noiembrie 1860, la Bolgrad (centrul bulgarismului basarabean), au avut loc incidente violente, soldate cu câteva zeci de morți sau răniți grav, în rândurile bulgarilor¹³. În urma acestor evenimente și a protestelor bulgare înaintate la Constantinopol,

domnitorul Al. I. Cuza, la 12/24 martie 1861, a confirmat oficial o serie de privilegii obținute de către bulgarii basarabeni în perioada țaristă¹⁴.

De asemenea, se cuvine amintit faptul că bine-cunoscuta Lege rurală din august 1864 îi clasifica pe țăranii îndreptățiți la împroprietărire în mai multe categorii, în funcție de numărul de boi, dar și de regiunea geografică (Muntenia și Oltenia, Moldova dintre Carpați și Prut, respectiv Basarabia de Sud), cei mai avantajați fiind fruntașii din Basarabia de Sud, cărora li se promiteau loturi de 86.735 metri pătrați¹⁵.

Criza orientală din anii 1875-1878 va avea printre urmări și schimbarea statutului Basarabiei de Sud și Dobrogei.

Scenariul folosirii Dobrogei ca teritoriu de compensație pentru România, în schimbul Basarabiei sudice, era vehiculat în anumite medii bulgărești, încă din vara anului 1876, iar la 18 mai 1877 apărea expus explicit într-o scrisoare a cancelarului rus Aleksandr Mihailovici Gorceakov, către ambasadorul Rusiei la Londra¹⁶.

Delegații români la Conferința de la Constantinopol (decembrie 1876-ianuarie 1877), Dimitrie Brătianu și generalul Iancu Ghica, au arătat că, în caz de război, România revendica Delta Dunării¹⁷. Totodată, în cercurile politice românești, erau exprimate o serie de temeri privind soarta Basarabiei de Sud, în eventualitatea unui (nou) război ruso-otoman, temeri comunicate deschis și oficialităților rusești, în cursul discuțiilor din septembrie 1876, de la Livadia¹⁸. Conferința de la Constantinopol a propus înființarea a două entități autonome bulgare, prima incluzând Salonicul, Bitola, Skoplje, Vidinul și Sofia (capitala), iar cea de-a doua, cuprinzând orașele Veliko Târnovo (capitala), Plovdiv, Burgas, Varna și întreaga Dobrogea¹⁹. La momentul respectiv, populația Dobrogei, foarte diversă etnic și religioasă, număra circa 300.000 de locuitori, dintre care ceva mai mult de jumătate musulmani (turcofoni), 60.000 de bulgari și 50.000 de români²⁰.

După izbucnirea ostilităților și proclamarea independenței de stat a României (9/10 mai 1877), în discuțiile cu ministrul român de externe, Mihail Kogălniceanu, cancelarul rus Gorceakov punea problema cesiunii Basarabiei de Sud, oferind, în schimb, fie o parte a Dobrogei, fie zona Vidinului²¹. În vara anului 1877, Austro-Ungaria, aflată, în acel timp, în

relații bune cu Serbia, și-a exprimat opoziția față de o eventuală extindere teritorială a României în zona Vidinului (actualul Timoc bulgăresc)²². Atât oferta rusească în acest sens, cât și opoziția austro-ungară aveau să fie reiterate în februarie 1878, după ce trupele române au ocupat Vidinul²³, act care a atras și protestul Serbiei²⁴.

Mult mai clar se profila cealaltă posibilitate de schimb teritorial: Basarabia de Sud contra Dobrogea. La 27 noiembrie 1877, țarul Aleksandru al II-lea îi scria *Kaiser*-ului Wilhelm I: „În Europa, Rusia trebuie să aibă dreptul de a dispune de Dobrogea și Delta Dunării, spre a le schimba pentru Basarabia, unită cu Moldova în 1856, care îi va fi restituită, în acest caz, până la brațul Chilia”²⁵. În ianuarie 1878, când înfrângerea otomanilor era un fapt cvasi-împlinit, Rusia țaristă „propune” micii României să renunțe la Basarabia de Sud, fie în schimbul unui vast teritoriu de peste 25.000 km², cuprins între Gurile Dunării și linia Rusciuk-Varna, fie în schimbul Vidinului²⁶. Carol I menționează în memoriile sale, atât planurile privind alipirea zonei Vidin la România, cât și opoziția Duhului Monarhiei habsburgice²⁷.

Reacția românească la exigențele și propunerile teritoriale rusești a fost una negativă. Principele Carol I, guvernul Ion C. Brătianu și cele două Camere ale Parlamentului respingeau categoric ideea unor cesiuni teritoriale, inclusiv sub forma unui schimb, fără a exclude, însă, total, posibilitatea obținerii unor teritorii în dreapta Dunării²⁸. Pe acest fundal general, de respingere a pretențiilor rusești asupra Basarabiei de Sud, s-au făcut auzite unele voci de politicieni și publiciști români care au caracterizat Dobrogea drept un „fruct otrăvit” oferit României de către marea Rusie, sau chiar un teritoriu bulgăresc²⁹.

În luna februarie 1878, guvernul român a înaintat un memoriu cabinetelor europene, solicitând:

- păstrarea Basarabiei de Sud între granițele României;
- atribuirea Deltei Dunării, pentru a asigura dezvoltarea economică a statului român și a garanta libertatea navigației pe Dunăre.

Ideea alipirii Dobrogei propriu-zise la România era însă respinsă, cu argumente de ordin geopolitic (și economic, în subsidiar): izolarea

acestei provincii de teritoriile românești din stânga Dunării și urmările acestui fapt pentru dezvoltarea țării³⁰.

În teza noastră doctorală publicată în urmă cu zece ani, am inserat aprecierea că, din cauza compoziției etnice a populației din teritoriul cuprins între Gurile Dunării și linia Rusciuk – Varna, integrarea acestei zone în edificiul național-statal român modern nu se putea realiza decât în condițiile unui schimb prealabil de populație, implicându-i pe bulgarii dobrogeni și, respectiv, pe românii din zona Vidinului³¹.

Între timp, la 19 februarie /3 martie 1878, a fost semnat Tratatul de la San Stefano, prin care frontiera terestră nordică a preconizatului stat bulgar era fixată mult mai la nord de linia Rusciuk-Varna, anume în proximitatea sudică a liniei Cernavodă-Constanța, granița urmând să treacă prin dreptul localității Rasova³². Ca represalii la refuzul românesc de a-i accepta propunerile, Rusia țaristă micșora cuantumul compensației teritoriale oferite, menținându-și însă exigențele inițiale („restituirea” Basarabiei de Sud). De data aceasta, noua „ofertă” rusă prezenta dezavantajul că lăsa României o porțiune redusă de „litoral ferm” (țarm fără articulații), ceea ce restrângea în mod corespunzător posibilitățile statului român de a realiza o consistentă activitate portuar-comercială; portul Constanța era situat chiar în proximitatea graniței propuse, iar la nord de acest port încep articulațiile țărmului dobrogean.

În ansamblul lor, prevederile Tratatului de la San Stefano au alarmat puterile occidentale, care au văzut în acest act certificatul de naștere al unei Bulgarii Mari, prin intermediul căreia Rusia să domine Balcanii. Răspunzând obiecțiilor occidentale, Gorceakov folosea tocmai „argumentul dobrogean”: „Dobrogea românească va separa Imperiul Rus de statul bulgar”³³.

În paralel, contele Ignatiev, în discuțiile cu diplomații britanici, avansa un scenariu original: Rusia să obțină numai o parte a Basarabiei de Sud (zonele Bolgrad, Izmail și Chilia), iar Dobrogea întreagă să revină Bulgariei, care să despăgubească financiar România³⁴.

Posibilitatea consultării dobrogenilor în privința sortii provinciei dintre Dunăre și Mare nu intra în variantele de lucru din cancelariile Marilor Puteri. Totuși, la 27 martie/8 aprilie 1878, circa 200 de reprezentanți ai musulma-

nilor, grecilor, evreilor și armenilor dobrogeni, în frunte cu muftiul musulman și arhimandritul grec, au semnat un document prin care solicita alipirea la România a întregii Dobroge și a unei părți din Ludogoria, incluzând orașul Varna³⁵.

La Congresul de Pace, desfășurat la Berlin între 1/13 iunie și 1/13 iulie 1878, delegația românească a avut următoarele revendicări, exprimate în ședința din 19 iunie/1 iulie 1878:

- recunoașterea independenței și a neutralității statului român;
- interzicerea dreptului trupelor ruse de a se retrage din Bulgaria în Rusia tranzitând teritoriul românesc;
- respectarea integrității teritoriale a statului român și atribuirea Gurilor Dunării și a Insulei Șerpilor, conform proiectului inițial al Tratatului de la Paris (1866);
- obținerea unor despăgubiri de război corespunzătoare pierderilor suferite³⁶.

Convins că nu se putea obține vreun succes în privința Basarabiei de Sud, Mihail Kogălniceanu și-a propus ca, prin negocieri directe cu Imperiul Rus, să obțină pentru România o compensație teritorială mai vastă în Dobrogea, însă și-a abandonat aceste planuri, văzându-se izolat în cadrul guvernului³⁷. Faptul nu scăpa însă istoricilor bulgari. Conform lui Velko Tonev (n. 1933-d. 2004), Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu au inițiat discuții cu A.N. Gorceakov și Piotr Andreevici Șuvalov, încercând să obțină întreaga Dobroge și Ludogoria, până la linia Rusciuk-Varna, în schimbul Basarabiei de Sud, în privința căreia erau total izolați³⁸. Ideea ca România să fie compensată pentru pierderea Basarabiei de Sud, cu un vast teritoriu dobrogean, incluzând Silistra și Caverna, a fost sprijinită, în cadrul lucrărilor Congresului, de către delegații Republicii Franceze și cei ai Regatului Italiei³⁹.

Tratatul de la Berlin a prevăzut, între altele, la articolul 45, re-incorporarea Basarabiei meridionale la Imperiul Rus, dar și (art. 46) „reunirea” cu statul român a Insulei Șerpilor, Deltei Dunării și a unei părți din Dobrogea, frontiera urmând a fi trasată „pe teren” ulterior, de către o comisie internațională⁴⁰. În consecință, armata și administrația românească au părăsit Basarabia de Sud, în luna octombrie 1878⁴¹, urmând ca Dobrogea de Nord să fie integrată în statul național modern român. Primele

detașamente militare românești pătrund în provincia trans-danubiană la 14 noiembrie 1878, când este dată publicității o proclamație a lui Carol I către dobrogeni, administrația românească începe a se instala la data de 23 noiembrie, iar ultimele trupe rusești părăsesc zona în luna aprilie 1879⁴².

Modul de trasare a frontierei terestre dintre România independentă și Bulgaria autonomă, în special poarta Silistrei, atribuită Bulgariei, a trezit profunde frustrări în rândurile elitei politice românești. În luna ianuarie 1879, la Arab Tabia, în proximitatea Silistrei, s-a ajuns chiar la un incident între militarii români și cei ruși⁴³. Un simptom al regretului românesc pentru ne-obținerea Silistrei a fost și existența efemeră, din noiembrie 1878 până în aprilie 1879, a județului Silistra Nouă.

Hotărârile Congresului de la Berlin, în privința Dobrogei nu i-au mulțumit pe deplin nici pe bulgari, care au perceput ne-obținerea Dobrogei de Nord drept un rezultat al unor calcule meschine de ordin geopolitic. „Aserțiunea după care Dobrogea este un teritoriu bulgăresc, locuit înainte de toate de bulgari, care a fost rupt de la Bulgaria și cedat României, în schimbul Basarabiei, figurează, invariabil, în manualele școlare și lucrările de referință bulgare, de după 1878”, constată Blagovest Njagulov⁴⁴.

În deceniile consecutive divizării politice a Dobrogei (1878), în ambele părți ale provinciei dintre Dunăre și Mare, română și bulgară, au avut loc ample transformări etno-demografice și social-economice, în beneficiul etnicilor români, respectiv bulgari din zonă, a căror pondere a crescut substanțial, atât sub raport numeric (demografic), cât și sub aspect economic. Datorită, pe de o parte, unei vaste opere de punere în valoare a teritoriului (asănări, desecări, desteleniri etc.), care a permis și o colonizare masivă, iar pe de altă parte, dezvoltării căilor de comunicație (podul de la Cernavodă, proiectat de Anghel Saligny și calea ferată Cernavodă-Constanța) și a portului Constanța, Dobrogea românească a dobândit, în decurs de circa trei decenii, o excepțională importanță pentru țară, mai ales din punct de vedere geopolitic și economic (deși, la 1878, tocmai motive de ordin geopolitic și economic îi făcuseră pe români să fie reticenți la ideea dobândirii acestei provincii!). În Dobrogea de Sud,

procesul de bulgarizare a avansat mai rapid pe plan economico-social decât etno-demografic, având la bază o serie de măsuri și acte cu caracter coercitiv și punitiv la adresa populației musulmane turcofone⁴⁵. În Basarabia de Sud, autoritățile țariste au revocat privilegiile acordate anterior coloniștilor bulgari, ceea ce a determinat emigrarea unora dintre ei către țara-mamă sau către Dobrogea românească⁴⁶.

În perioada 1878-1912, raporturile bilaterale româno-bulgare au fost influențate decisiv nu doar de problemele teritoriale directe („problema dobrogeană”), ci și de chestiunea macedoneană și, mai ales, de modul cum înțelegea fiecare dintre cele două state să se poziționeze în raporturile cu Marile Puteri.

Politica externă a României, de-a lungul perioadei 1878-1914 a fost, în general, una favorabilă Puterilor Centrale, cu care exista și un tratat de secret de alianță defensivă (18/30 octombrie 1883), deși, spre sfârșitul perioadei menționate, în condițiile ieșirii Franței din izolare și ale acutizării problemei naționale în Transilvania, au intervenit o serie întreagă de nuanțări⁴⁷. În privința Bulgariei, în aceeași perioadă, trăsătura definitorie este alternanța sau coexistența între rusofili și rusofobi, cele două tabere având ponderi sensibil egale⁴⁸.

Date fiind aceste coordonate generale, relațiile româno-bulgare au cunoscut o conjunctură fastă în perioada 1887-1894, când legăturile României cu Tripla Alianță erau solide, iar la conducerea Bulgariei se afla guvernul liberal rusofob prezidat de Stefan Stambulov, căruia i se atribuie următoarea apreciere: „Dacă Dobrogea românească nu ar fi existat, ea ar fi trebuit inventată, spre a separa Bulgaria de Rusia”⁴⁹. În decembrie 1909, când la guvernarea Bulgariei se afla Aleksandăr Malinov (n. 1867-d. 1938), politician rusofil, născut în Basarabia de Sud, a fost semnată o convenție secretă ruso-bulgară, care prevedea, la articolul IV, ca Rusia să susțină revendicările Bulgariei asupra Dobrogei românești, în cazul situației României de partea Puterilor Centrale, în contextul unui război general⁵⁰. Prevederea menționată era cunoscută la București⁵¹.

Fără a mai intra în detalii referitoare la desfășurarea celor două războaie balcanice, considerăm necesar să reiterăm aprecierea că obținerea Dobrogei de Sud (Cadrilateru-

lui) de către România, în vara anului 1913, s-a putut realiza numai în condițiile destrămării Ligii Balcanice, alcătuite din Serbia, Muntenegru, Grecia și Bulgaria, sub egida diplomației rusești, într-un cuvânt, în condițiile eșecului diplomatic al Rusiei țariste în Balcani⁵².

Pierderea Dobrogei de Sud a generat adânci frustrări și ample resentimente în mediile bulgărești, atât rusofile, cât și rusofobe. Acestea din urmă considerau că prețul plătit României pentru interpunerea în fața colosului rus a devenit unul exorbitant. Elocvent pentru această perspectivă asupra evenimentelor este comentariul istoricului amator bulgar Nikolaj Vasiliev, reprezentant al emigrației bulgare anti-comuniste și anti-sovietice, în ultimul deceniu al Războiului Rece, autor care se lansează în considerații contrafactice: „Este dificil să se răspundă ce s-ar fi întâmplat dacă rușii ar fi compensat România, pentru pierderea Basarabiei meridionale, nu cu Dobrogea de Nord, ci, de exemplu, cu zona Vidin, unde trăiau mulți vlahi. Din punct de vedere istoric, ar fi fost posibil să se stabilească o graniță comună între Bulgaria și Rusia în Delta Dunării. Dacă acest fapt s-ar fi întâmplat, putem numai să presupunem că Bulgaria avea să se transforme într-unul dintre cnezatele coroanei rusești, sau în a 16-a republică a URSS, 60 de ani mai târziu. Din păcate, la un moment dat, dintr-un val de apărare, care a protejat Bulgaria de incursiunile din stepe, România s-a transformat într-o amenințare la integritatea teritorială a Bulgariei”⁵³.

În opinia lui Žeko Popov (n. 1942-d. 2016), istoric bulgar rusofil, actul din 1913 era consecința faptului că, în urma atribuirii Dobrogei de Nord, în 1878, României i se deschisese apetitul pentru noi cuceriri în Balcani⁵⁴. Dincolo de exagerările factologice și de limbaj, în aprecierea de mai sus putem identifica, totuși, un sâmbure de adevăr: succesul obținut în românizarea (integrarea) Dobrogei de Nord a constituit o încurajare pentru guvernării români să emită pretenții teritoriale și asupra Dobrogei de Sud, subestimând importanța schimbărilor petrecute aici după 1878.

Izbucnirea primei conflagrații mondiale, în vara anului 1914, a făcut posibilă apariția și vehicularea a numeroase planuri, proiecte și scenarii privind viitorul Basarabiei, respectiv al Dobrogei. Ideea redobândirii totale sau

parțiale a Basarabiei de către România nu a fost numai o ofertă din arsenalul diplomatic al Puterilor Centrale, ci a fost luată în calcul și de către unii reprezentanți ai Antantei, mai ales ai Franței. Astfel, într-un raport din data de 5 septembrie 1914, ministrul francez la București, Camille Leon Blondel, își exprima convingerea că România putea fi atrasă în război, de partea Antantei, cu condiția satisfacerii a cel puțin una dintre următoarele condiții:

- acordarea de garanții solide din partea Rusiei în caz de atac bulgar;
- inițierea unui atac al Italiei contra Austro-Ungariei, astfel încât Serbia să fie în măsură să respingă un atac bulgar;
- restituirea de către Rusia a unei părți din Basarabia⁵⁵.

Într-o ședință a Dumei de Stat a Rusiei, din luna octombrie 1914, deputatul naționalist Krupenski, originar chiar din Basarabia, propunea restituirea acestei provincii către România, în cadrul unui aranjament mai larg, care să asigure hegemonia rusă asupra Strămtorilor și revenirea Dobrogei de Sud la Bulgaria⁵⁶.

Prim-ministrul Bulgariei, Vasil Radoslavov (n. 1854-d. 1929), politician rusofob și filo-austriac, concepea, în iarna 1914-1915, scenariul unei alianțe româno-bulgare, sub egida Puterilor Centrale, combinație în urma căreia România urma să obțină Basarabia și să facă Bulgariei concesiile teritoriale în Dobrogea⁵⁷.

Cam în aceeași perioadă, diplomatul George Diamandi, la Paris, arăta că România revendică Transilvania și Banatul, este dispusă la concesiile în privința Bucovinei, speră că Rusia va accepta restituirea Basarabiei, spre a repara greșelile trecutului, dar atitudinea față de Bulgaria rămâne rezervată⁵⁸.

În luna februarie 1915, în discuțiile cu ministrul bulgar la Londra, Pančo Hadžimișev (n. 1874 – d. 1957), David Lloyd George a făcut Bulgariei două propuneri succesive de alianță. În prima variantă, în schimbul alianței, statului bulgar i se promiteau Macedonia Vardariană, Dobrogea de Sud și Tracia Orientală, până la linia Enos-Midia, iar în cea de-a doua variantă, la oferta inițială se mai adăugau zona Kavalla și Dobrogea de Nord, dar cu condiția ca Rusia să renunțe la Basarabia, în favoarea României⁵⁹.

Vehicularea unor idei și planuri în sensul

restituirii Basarabiei către România a iritat diplomația rusă, al cărei șef, Serghei Dmtrievici Sazonov, exclama, la 29 aprilie 1915, că, dacă românii continuă să vorbească despre Basarabia, s-ar putea să piardă întreaga Dobrogea, în favoarea Bulgariei⁶⁰.

Marja diplomatică de manevră pentru un acord româno-bulgar s-a îngustat mult, odată cu intrarea Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale în toamna anului 1915, și a dispărut total un an mai târziu, când România s-a alăturat Antantei, între cele două state danubiano-pontice intervenind starea de război.

Ideea unui schimb teritorial Basarabia-Dobrogea avea să revină în actualitatea politico-diplomatică la finele anului 1917, când România, complet izolată în regiune, era obligată să înceteze lupta contra Quadruplei Alianțe, în cadrul căreia se manifestau neînțelegeri privind Dobrogea, provincie revendicată integral de către Bulgaria, ale cărei aspirații se loveau de obiecțiile cobeligeranților săi.

La finele anului 1917, atașatul militar german la Sofia, colonelul von Massow, evalua intențiile premierului Vasil Radoslavov în problema Dobrogei. În opinia ofițerului german, Radoslavov spera ca România să fie compensată cu Basarabia, pentru pierderea Dobrogei, fapt exprimat limpede prin vocea secretarului de stat Kosev⁶¹.

Ideea unui schimb teritorial Basarabia – Dobrogea (un 1878 inversat) nu era unanim împărtășită în mediile politice, diplomatice și militare bulgare; existau voci care puneau atât problema obținerii Dobrogei întregi, cât și problema statutului bulgarilor din Basarabia de Sud, sau chiar nutreau speranța extinderii granițelor Bulgariei și în această regiune⁶². În consecință, delegația bulgară prezentă la tratativele de la Bufta (Dimităr Tončev, N. Momčilov, Ivan Kostov, Ljubomir St. Miletić și generalul Petăr Tantilov) avea să pretindă nu doar Dobrogea, până la Gurile Dunării, ci și garantarea autonomiei administrative școlare și bisericești pentru bulgarii din Basarabia, în cazul unirii acesteia cu statul român⁶³. De altfel, la cumpăna anilor 1917-1918, agitațiile naționaliste îi cuprinseseră și pe bulgarii din Basarabia de Sud, care nu recunoșteau autoritatea Sfatului Țării de la Chișinău și vehiculau proiecte de secesiune sau de unire cu Ucraina⁶⁴.

Întrucât Ucraina emitea pretenții asupra Ba-

sarabiei, mai ales a zonelor sudice și a extremității nordice a provinciei, factorul ucrainean era, *ipso facto*, inclus în planurile și scenariile care legau soarta Dobrogei de cea a Moldovei dintre Prut și Nistru. Astfel, în luna ianuarie 1918, șeful diplomației germane, Richard von Kühlmann, afirma, într-o discuție cu delegația Radei Ucrainene, că Basarabia de Sud, revendicată (și) de Ucraina, avea să fie dată României, spre a facilita soluționarea problemei dobrogene⁶⁵. Diplomații bulgari iau inițiativa unor discuții bilaterale directe și separate cu omologii ucraineni, care, la insistențele bulgarilor, acceptă să adauge la textul tratatului bilateral o frază exprimând dorința de a avea o frontieră comună, ceea ce implica, de fapt, anexarea Basarabiei la Ucraina, respectiv, a Dobrogei la Bulgaria. Contactele bulgaro-ucrainene l-au alarmat pe von Kühlmann, iar Tratatul de la Brest-Litovsk nu a adus Bulgariei niciun beneficiu de ordin teritorial⁶⁶.

„Cu toate acestea, ocuparea Basarabiei e simpatică Germaniei, soluție visată de cercurile de aici și pe care Horstmann încerca totdeauna să o insinueze, schimbul Dobrogei cu Basarabia, pe care am cucerii-o cu ajutorul lor”, nota Al. Marghiloman, la 2 februarie 1918⁶⁷. Câteva zile mai târziu, diplomatul bulgar Dimităr Rizov făcea remarca malițioasă că românii doresc obținerea Basarabiei, fără să renunțe la Dobrogea⁶⁸. În paralele cu aceste scenarii și evaluări, trupele române (Diviziile 11 și 13 Infanterie, respectiv, 1 și 2 Cavalerie), intrate în Basarabia în luna ianuarie, la apelul autorităților provinciale, au preluat controlul asupra orașelor Ismail, la 3 februarie, Chilia, la 7 februarie și Cetatea Albă, la 8 martie, ceea ce încheia operațiunile militare de restabilire a ordinii în provincie⁶⁹.

În contextul începutului de an 1918, Al. Marghiloman și alți oameni politici români germanofili au încercat să speculeze temerile unor cercuri germane (și austriece) legate de posibilitatea unei joncțiuni teritoriale slave, ruso-bulgare (sau ucraineano-bulgare), pe seama României; pentru a contracara o asemenea posibilitate, era cerută lăsarea Dobrogei de Nord sub jurisdicția statului român. Memoriul transmis de către Al. Marghiloman reprezentanților Puterilor Centrale, la 19 februarie/4 martie 1918, elaborat cu ajutorul lui Dimitrie Onciul

(argumentația istorică) și Simion Mehedinți (argumentația etno-demografică), nu făcea nicio referire explicită la principiul Basarabia contra Dobrogea, dar includea, în textul de bază, conceput chiar de către unicul semnatar, două argumente împotriva anexării Dobrogei de Nord la Bulgaria. Pe de o parte, se arăta că, într-o asemenea eventualitate, nivelul de trai al tuturor dobrogenilor (inclusiv al etnicilor bulgari din zonă, n.n.) ar fi avut de suferit, ca efect al pierderii importanței portului Constanța, din cauza concurenței binomului Varna-Burgas. Pe de altă parte, era evidențiat faptul că, prin obținerea Dobrogei întregi, Bulgaria, o țară slavă, ar fi ajuns să dețină controlul asupra terminalelor tuturor celor trei magistrale feroviare care legau centrul Europei (faimoasa *Mittel Europa*) de Constantinopol și Orientul Apropiat⁷⁰.

Tratatul preliminar de pace cu România, încheiat la 20 februarie / 5 martie 1918, la Bufta, nu acorda Bulgariei decât partea sudică a Dobrogei (Dobrogea de Sud, pierdută în anul 1913, plus o fâșie din sudul județului Constanța), restul provinciei dintre Dunăre și Mare fiind plasat în regim de *condominium* al Quadruplei Alianțe (Germania-Austro-Ungaria, Imperiul Otoman și Bulgaria)⁷¹.

La 27 martie / 9 aprilie 1918, după negocieri între diversele facțiuni politice din Basarabia, pe de o parte, respectiv între liderii basarabeni și (guvernul lui) Al. Marghiloman, pe de altă parte, Sfatul Țării de la Chișinău adoptă, cu 86 de voturi pentru, 3 voturi contra și 36 de abțineri, hotărârea de unire condiționată cu România (cu păstrarea autonomiei interne)⁷².

La 2 mai 1918 (stil nou), generalul Nikola Žekov, comandantul armatei bulgare, îi cerea lui Vasil Radoslavov să nu recunoască actul de unire a Basarabiei cu România decât cu condiția garantării autonomiei administrative, școlare și bisericești pentru bulgarii basarabeni⁷³.

Pacea de la București, din 24 aprilie/7 mai 1918, menținea dispozițiile impuse la Bufta în privința Dobrogei, fără a lămuri pe deplin situația Basarabiei⁷⁴.

Eșecurile succesive ale guvernului Vasil Radoslavov în privința Dobrogei vor duce, finalmente, la căderea acestuia, în luna iunie 1918. Un raport diplomatic german, din 5 iunie 1918, privind starea de spirit a armatei bulgare, surprinde nemulțumirea față de neobținerea Dobrogei, amplificată de frustrarea generată de evoluțiile din Basarabia: „Atribuirea Basarabiei

către România, din cauza luării Dobrogei, ar fi o dovadă că germanii au preferat în fața bulgarilor pe românii trădători și detestabili și vor să-i folosească împotriva bulgarilor”⁷⁵.

În vara anului 1918, relațiile Bulgariei cu Ucraina (regimul hatmanului Pavlo Skoropadski) continuau să fie excelente, spre neliniștea germanilor. Un factor de apropiere între cele două entități politice slave era și ostilitatea față de România, în privința Basarabiei (problema Bucovinei nu se punea încă), respectiv, a Dobrogei, existând (cel puțin) o tendință în direcția realizării unei joncțiuni teritoriale în zona Gurilor Dunării⁷⁶.

În urma rezultatului Primului Război Mondial și a dispozițiilor cuprinse în Tratatul de Pace de la Paris, atât Basarabia, cât și Dobrogea întreagă (inclusiv Cadrilaterul) au rămas în componența statului român, pentru următoarele două decenii, până în tragicul an 1940. Fapt mai puțin cunoscut în istoriografia românească, delegația bulgară la Conferința de la Paris, a revendicat, în două rânduri (aprilie și, respectiv, septembrie 1919), întreaga Dobrogea, invocând re-dobândirea de către statul român a Basarabiei⁷⁷. În următoarele două decenii, statul bulgar, în cadrul noii politici sale externe, mai realiste și prudente, și-a focalizat revendicările teritoriale față de România pe Dobrogea de Sud, chiar dacă, uneori, era folosit, în mod voit ambiguu, termenul de Dobrogea⁷⁸.

Pe parcursul perioadei interbelice, ideea unei joncțiuni teritoriale sovieto-bulgare la Gurile Dunării, care să priveze România, atât de Basarabia, cât și de Dobrogea, a continuat să fie vehiculată în diverse cercuri ostile integrității teritoriale românești. În acest sens, putem cita, în primul rând, propaganda antinațională a Kominternului și a secțiunii sale românești, Partidul Comunist din România, care au susținut, în aproape toată această perioadă (cu excepția parțială, a anilor 1934-1936, când relațiile sovieto-române treceau printr-o perioadă pozitivă), caracterul pretins ne-românesc al Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Dobrogei⁷⁹.

După eșecul evident al politicii de securitate colectivă și demiterea lui N. Titulescu de la conducerea diplomației românești, ideea graniței terestre comune sovieto-bulgare este reluată în unele medii diplomatice, militare și publicistice sovietice și filo-sovietice⁸⁰, fi-

ind vehiculată cu maximă intensitate în vara anului 1940, când avea și asentimentul Marii Britanii, care privea URSS ca pe un aliat virtual împotriva Germaniei⁸¹. Totuși, abilul rege Boris al III-lea (1918-1943) s-a mulțumit cu redobândirea Dobrogei de Sud, sub patronajul Puterilor Axei, nelăsându-se tentat de câștiguri teritoriale mai ample sub patronajul URSS și de vecinătatea cu imperiul sovietic, care, la 28 iunie 1940, ocupase Basarabia și alte teritorii românești.

În vara anului 1941, după declanșarea operațiunii „Barbarossa” și succesele militare ale coaliției antisovietice, din care făcea parte și România, se întrevedea posibilitatea ca statul român, pe lângă redobândirea teritoriilor pierdute în iunie 1940, să-și extindă granițele și la răsărit de Nistru, până la Bugul de Sud. În acest context, unele cercuri bulgărești considerau posibilă alipirea Dobrogei de Nord la Bulgaria, ca o compensație pentru recâștigarea Basarabiei și posibila anexare a Transnistriei (teritoriul dintre Nistru și Bugul de Sud) de către România. Într-un raport din luna ianuarie 1942, scriitorul Nicolae Crevedia (n. 1902-d. 1978), pe numele real Nicolae Ion Cârstea, la acea dată atașat de presă și secretar al Legației României de la Sofia, menționa existența unor zvonuri în sensul mai sus-amintit, fără a le acorda însă prea multă importanță: „Sunt, evident, și naivi care cred că România poate renunța la Dobrogea de Nord, după anexarea Transnistriei”⁸².

Rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial a pus capăt speculațiilor de acest gen. Spre sfârșitul conflagrației și în anii imediat postbelici, au fost vehiculate alte scenarii, în anumite medii occidentale, românești și bulgare, în sensul realizării joncțiunii teritoriale între Uniunea Sovietică și Bulgaria, prin alipirea întregii Dobroge la statul bulgar⁸³. Prin Tratatul de la Paris (10 februarie 1947), frontiera româno-bulgară nu a mai suferit modificări. De altfel, granița stabilită în anul 1940 fusese consolidată sub raport etnic în urma schimbului de populație consecutiv Tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940, tratat prin care au fost reglementate condițiile concrete ale cedării Cadrilaterului, cesiunea în sine fiind baza de discuție, nu rezultatul discuțiilor directe româno-bulgare⁸⁴.

Tot în anul 1940, după anexarea Basarabiei, autoritățile sovietice au atribuit treimea sudică a provinciei dintre Prut și Nistru R.S.S.

Ucrainene, astfel încât nou-inființata RSS Moldovenească (azi statul independent Republica Moldova) a fost privată de ieșirea la Marea Neagră⁸⁵. După destrămarea URSS, granițele administrative între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească au devenit granițe politice.

Între timp, după al Doilea Război Mondial, practica schimburilor de teritorii a căzut în desuetudine, impunându-se principiul ne-modificării frontierelor (cu excepția destrămării statelor federale și a unificării liber-consimțite a două state, cum a fost cazul Germaniei în 1990).

Ideea schimbului de teritorii Basarabia (de Sud) – Dobrogea (de Nord) s-a conturat în contextul planurilor diplomației rusești legate de războiul anti-otoman început în aprilie 1877. Acest proiect geopolitic reprezenta un compromis între tendințele expansioniste ale Rusiei la Marea Neagră, pe de o parte, și imperativul de a menaja susceptibilitățile celorlalte Mari Puteri europene pe de altă parte, ceea ce a făcut ca el să se impună, în cadrul Conferinței de Pace de la Berlin (1/13 iunie – 1/13 iulie 1878). Discuțiile, planurile și acordurile din 1878 privind schimbul teritorial Basarabia de Sud – Dobrogea (de Nord) au avut un impact deosebit asupra discursului politic și istoriografic bulgar, pentru o lungă perioadă de timp. Astfel, opoziția românească față de planurile rusești de schimb teritorial din prima jumătate a lui 1878, a fost invocată adesea drept argument în favoarea pretinsului caracter bulgar al Dobrogei, în timp ce ideea în sine a schimbului teritorial de la 1878 (de fapt, reversul ei), a apărut în cadrul a numeroase proiecte vizând dobândirea de către Bulgaria a întregii provincii dintre Dunăre și Mare, în anii 1914-1919, în special în perioadele august 1914 – septembrie 1915 și decembrie 1917 – noiembrie 1919. Printre români, proiectul respectiv a fost privit întotdeauna defavorabil, la început, în 1878, din rațiuni geopolitice și economice, iar apoi, ca urmare a persistenței propriilor aspirații național-teritoriale privind Basarabia, în paralel cu reușita integrării Dobrogei de Nord în edificiul național-statal românesc. Pentru Mariile Puteri occidentale, în special pentru Germania și Austro-Ungaria, schimbul Basarabia – Dobrogea (în ambele sensuri), a reprezentat, atât la 1878, cât și la 1918, o modalitate de a preveni hegemonia rusă în zonă, în particular, joncțiunea teritorială ruso-bulgară.

NOTE

¹ Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale în sud-estul european (1919-1924). Probleme ale păcii, securității și cooperării*, București, Editura ALL, 1999, p. 12.

² Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a, Constanța, Editura EX PONTO, 1998, pp. 202-203.

³ I. Toderașcu, Ștefan cel Mare, în *Istoria Românilor* (tratat academic), vol. IV. *De la universalitatea creștină către Europa patriilor*, redactori responsabili: acad. Ștefan Ștefănescu și acad. Camil Mureșanu, secretar: prof.univ. dr. Tudor Teoteoi, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 388.

⁴ Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, traducere de Cristina Bârsan, București, Editura BIC ALL, 2001, p. 95-96

⁵ T. Teoteoi, I. Toderașcu, *Moldova în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Istoria Românilor* (tratat academic), vol. IV..., p. 442-443.

⁶ Geoffrey Hosking, *Rusia: popor și imperiu (1552-1917)*, pp. 552-553., traducere de Dana Crăciun, Hortensia Pârlog și Maria Teleagă, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 341-343.

⁷ Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, f. ed., 1993, p. 12.

⁸ George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Brăila, Editura Istros, 2009, p. 27-34.

⁹ Alain Ruzé, *La Moldova entre la Roumanie et la Russie: De Pierre le Grand à Boris Eltsine*, Paris, L'Harmattan, 1997, p. 67, 76.

¹⁰ Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia, drepturi naționale și istorice*, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, traducere din limba franceză de Ecaterina Holban, București, Editura Semne, 1995, p. 31.

¹¹ Despre importanța Colegiului de la Bolgrad pentru istoria bulgarilor, a se vedea: Elena Siupiur, *Intelctuali, elite, clase politice moderne în Sud-Estul european. Secolul XIX*, București, Editura Dominor, 2004, p. 203-205; Ion I. Solcanu, *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail (1857-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 280-320.

¹² *Ibidem*, p. 291-293.

¹³ Venčislav Mučinov, *„Tarigradski vestnik” za sâdbata na Bălgarite v Bessarabija prez 50-te i načaloto na 60-te godini na XIX vek*, în *Relațiile moldo-bulgare. Istorie și Cultură/Moldovsko-Bălgarski vrăzki. Istoriya i Kultura*, coord: Nikolaj Červenkov, Ivan Duminică, Chișinău, 2016, p. 191.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Dan Berindei, *Constituirea României. Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii și al reformelor*, în *Istoria Românilor* (tratat academic), vol. VII, T. 1, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coord: acad. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2015, p. 577.

¹⁶ Constantin Iordan, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografia bulgară post-comunistă*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 21-22.

¹⁷ Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 28.

¹⁸ *Ibidem*, p. 29, 32.

¹⁹ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 34.

²⁰ *Ibidem*, pp. 33-34.

²¹ S.L. Damean, *op. cit.*, p. 41-42.

²² *Ibidem*, p. 42-45.

²³ *Ibidem*, p. 51-52.

²⁴ Ion Gabriel Andrei, *Revendicări sârbe și iugoslave asupra Banatului românesc*, în „Magazin istoric”, LII, nr. 8 (629)/august 2019, p. 60.

²⁵ *Apud* C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 23.

²⁶ Nichita Adăniloae, *România independentă*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T1, p. 749.

²⁷ Gh. Zbucnea, *Românii timocenii*, în „Dosarele istoriei”, III, nr. 6(22)/1998, *Românii de lângă România*, p. 46.

²⁸ N. Adăniloae, *România independentă...*, p. 750.

²⁹ O prezentare generoasă a acestor puncte de vedere, la Antonina Kuzmanova, *Le caractère bulgare de la Dobroudja vu par les Roumains. Propagande et prise en consideration des réalités (1878-1944)*, în „Etudes balkaniques”, 29, nr. 3/1993, p. 3-5.

³⁰ S.L. Damean, *op. cit.*, p. 55-56.

³¹ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 39.

³² Stajko Trifonov, *Dobrudžanskijat vâpros*, în *Novi očerci po bălgarskata istorija (1878-1948)*, săstavitel: Marija Radeva, Sofija, f.a., f. ed., p. 191.

³³ C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 24.

³⁴ *Ibidem*, p. 25.

³⁵ Alexandru P. Arbore, *Noi informații asupra Dobrogei*, în „Analele Dobrogei”, XI, 1930, pp. 88-89.

³⁶ S.L. Damean, *op. cit.*, p. 71-72.

³⁷ *Ibidem*, p. 74.

³⁸ *Apud* C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 25-26.

³⁹ Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a popoarelor din sud-estul Europei (1789-1923)*, ediția a doua, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 326.

⁴⁰ *Istoria politicii externe românești în date*, coord: Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 181.

⁴¹ A. Ruzé, *op. cit.*, p. 92.

⁴² A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 349-351.

⁴³ Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 48-57.

⁴⁴ Blagovest Njagulov, *Les images de l'autre chez les Bulgares et les Roumaines (1878-1944)*, în „Etudes Balkaniques”, 31, nr. 2/1995, p. 5.

⁴⁵ A se vedea: George Daniel Ungureanu, Cornel Popescu, *Modernizare și românizare în Dobrogea post-otomană*, în „Românii și Europa (secolele XIV-XXI)”, editor: Constantin Augustus Bărbulescu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 57-65.

⁴⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar 131/1939, f. 31-32

⁴⁷ Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu Zoner, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, *passim*.

⁴⁸ Elena Statelova, Radoslav Popov, Vasilka Tankova, *Istroija na bălgarskata diplomacija: 1879-1913*, Sofija, 1994, *passim*.

⁴⁹ *Apud* Aristofor Hespaciev, *Amintirile unui fost diplomat bulgar în România (1905-1910)*, traducere de Daniel Cain, București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 42.

⁵⁰ Andrew Rossos, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy (1908-1914)*, Toronto-Buffalo-London, 1981, p. 27-28; Daniela Bușă, *op. cit.*, p. 246.

⁵¹ Gh. Zbucnea, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, București, Editura Albatros, 1999, p. 70.

⁵² George Ungureanu, *Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar (1912-1913)*, în „Revista de istorie militară”, nr. 3-4 (137-138)/2013, p. 34-46.

⁵³ *Apud* C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 223.

⁵⁴ Žeko Popov (săsavitel), *Severna Dobrudža. Pătepisni beležki i spomeni za Bălgarite (1878-1940)*, Sofija, Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, 1993, p. 5.

⁵⁵ Hadrian G. Gorun, *Relații politico-diplomatice și militare ale României cu Franța în Primul Război Mondial*, Cluj Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 39.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 47.

⁵⁷ Ž. Popov, *Dobrudža. Otneta, osvobodena, okupirana (1913-1918)*, Velbužd, samo-izdanie, 2008, p. 108.

⁵⁸ H.G. Gorun, *op. cit.*, p. 65.

⁵⁹ Ivan Ilčev, *Bălgarija i Antanta prez pārvata svetovna vojna*, Sofija, Nauka i Izkustvo, 1990, p. 151, 154.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 171.

⁶¹ *Apud* C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 95.

⁶² George Markov, *Goljaniata vojna i bălgarskata straža meždū Sredna Evropa i Orienta (1916-1918)*, Sofija, Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”, 2006, p. 171-173.

⁶³ Ž. Popov, *Dobrudža (1913-1918)...*, p. 248.

⁶⁴ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond *România (1920-1944)*, vol. 389 – *minoritatea bulgară*, fila 443; A. Ruzé, *op. cit.*, p. 112.

⁶⁵ G. Markov, *op. cit.*, p. 169.

⁶⁶ Oleh S. Fedysyn, *Germany Drive to East and the Ukrainion Revolution (1917-1918)*, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersey, 1971, p. 130.

⁶⁷ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, vol. III, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 70-71.

⁶⁸ G. Markov, *op. cit.*, p. 179-180.

⁶⁹ A. Ruzé, *op. cit.*, p. 114.

⁷⁰ George Ungureanu, *Evoluția problemei dobrogene în anul Marii Uniri*, în vol. *Armata română și Marea Unire*, (coord: general de brigadă Corneliu Postu, col. dr. Petrișor Florea, lector dr. Cornel Popescu), București, Editura Militară, 2018, p. 194-205.

⁷¹ *Istoria politicii externe...*, p. 222-223, G. Markov, *op. cit.*, p. 220.

⁷² O prezentare echidistantă a evenimentelor, la Alberto Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania*, seconda edizione ampliata e rivista, Roma, Aracne, 2007, p. 100-102.

⁷³ G. Markov, *op. cit.*, p. 222.

⁷⁴ *Istoria politicii externe...*, p. 223-224.

⁷⁵ *Apud* C-tin Iordan, *Dobrogea (1878-1940)...*, p. 105.

⁷⁶ Oleh S. Fedysyn, *op. cit.*, p. 171-172.

⁷⁷ C-tin Iordan, *România și sud-estul european (1919-1924)...*, p. 39.

⁷⁸ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 229-354.

⁷⁹ Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică și România (1919-1943). Studii documentare*, București, Editura Silex, 1994, *passim*.

⁸⁰ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 314-315.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 355-368.

⁸² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Propagandei Naționale*, serviciul *Presă Externă*, dosar 1252, fila 229.

⁸³ G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului...*, p. 400.

⁸⁴ Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Constanța, Editura EX PONTO, 2010, *passim*. Pentru punctul de vedere bulgar asupra schimbului de populație, a se vedea *Izvori za istorijata na Dobrudža (1919-1941)*, săstaviteli: Petăr Todorov, Kosjo Penčikov, Marin Cucov, Stela Izvorska, Antonina Kuzmanova, Sofija, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademija na Naukite, 1993, *vtora čast (1932-1941)*, doc. 86-109, p. 414-470.

⁸⁵ Anton Moraru, *op. cit.*, p. 324-330.

JACOB SCHURMAN, SOME NOTES ON BALKAN PROBLEMS

Ediție de Alexandru Madgearu

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

Jacob Gould Schurman, ambassador in Greece in 1912-1913, and author of the first academic work about the Balkan Wars, was invited by the Department of State to give advice after the American entrance in the war. The documentary study presented sometimes during the year 1917 offers a concise and thoroughful examination of the causes and development of the Balkan Wars of 1912-1913, and of their relation with World War I. The author insisted on the need of the Balkan states to reach the seashores, and on the complications caused by the intervention of Serbia in the already complicated Macedonian problem.

Keywords: *Balkan Wars, Bulgaria, Macedonia, Serbia, Albania, Greece, Salonik*

Departamentul de Stat al SUA a primit, după intrarea în Primul Război Mondial, diverse studii documentare din partea unor specialiști care îi puteau lămuri pe diplomații americani asupra complicatelor probleme ale micilor state europene. Printre ele se numără și aceste „Some Notes on Balkan Problems”, de Jacob Gould Schurman. Autorul, provenind dintr-o familie de origine olandeză, s-a născut la 2 mai 1854 în Freetown (Prince Edward Island, Canada), a studiat la Universitatea din Londra, unde a obținut masteratul în 1878, apoi la Berlin, Göttingen și Heidelberg. A revenit ca profesor în Canada, mai întâi la Colegiul Acadia, pe care îl absolvise și el. A

predat literatura engleză, dar și filosofie și economie politică. O schimbare majoră în cariera sa a fost angajarea la Universitatea Cornell (Ithaca, New York), una dintre cele mai prestigioase din SUA, în 1886, ca decan al departamentului de filosofie. După doar șase ani, el a fost ales președinte al universității, funcție pe care a păstrat-o până în 1920. În 1899 a fost numit șeful comisiei care urma să stabilească viitorul statut al insulelor Filipine, obținute de la Spania în urma războiului din 1898. Raportul comisiei opta pentru amânarea acordării independenței, făcând diverse recomandări pentru reorganizarea administrativă.

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

**Jacob Gould Schurman,
portret din anul 1909**

(Sursa: <https://archive.org/stream/independent67newy#page/786/mode/2up>)

În 1912-1913, Schurman a funcționat ca ambasador în Grecia (și pentru Muntenegru). Înainte de izbucnirea celui de-al doilea război balcanic, el s-a aflat într-o vizită la Sofia. În ziua de 27 iunie 1913 a avut o întrevedere cu primul ministru Stoian Danev, în care acesta a declarat că nu va porni din nou conflictul pentru împărțirea Macedoniei, fără a ști că generalul Mihail Savov tocmai dădea ordinul de atac contra Serbiei și Greciei, fără o declarație oficială de război. La 29 iunie, când ostilitățile începuseră, ambasadorul american se întreba dacă nu cumva Savov a acționat pe baza instrucțiunilor regelui Ferdinand, care tocmai avusese o întrevedere cu ministrul austro-ungar la Sofia¹. În 1917, Schurman a fost

ales președinte onorific al comitetului de sprijin al victimelor genocidului anti-grecesc din Imperiul Otoman. După expirarea mandatului de președinte al Universității Cornell a revenit în diplomatie, ca ambasador în China (1921-1925) și Germania (1925-1929). A murit la New York la 12 august 1942².

Fiindcă a fost ambasador la Athena chiar în timpul desfășurării lor, Jacob Gould Schurman a fost în măsură să publice o carte în care a prezentat cauzele și desfășurarea celor două războaie balcanice. A apărut în 1914, dar înainte de declanșarea Primului Război Mondial³. Lucrarea este, după cum s-a remarcat, prima analiză academică a războaielor balcanice, în care cauzele lor sunt intrinsec legate de caracterul regiunii de „eternal epicentre of aggressive nationalism”⁴. Desigur că publicarea acestei cărți a fost motivul pentru care Schurman a fost solicitat de către Departamentul de Stat să ofere expertiză asupra situației din Peninsula Balcanică. Raportul redactat cândva în cursul anului 1917 (nu este datat) se află în *The National Archives of the United States. Records of Foreign Service Posts, Instructions to US Consulate Bucharest*⁵, alături de alte materiale pregătite pentru Conferința de Pace de la Paris, semnate de H. V. Temperley, R. W. Seton-Watson, Thomas H. Holdich, Douglas Johnson (este inclus și studiul publicat de Emmanuel de Martonne despre Transilvania)⁶. O copie a studiului există și în fondul arhivistic Schurman de la Universitatea Cornell⁷. Colonelul Edward M. House, care a fost consilierul pentru afaceri europene al președintelui Woodrow Wilson, aprecia că „This is an admirable summary of recent history. It follows the somewhat detailed statement in the Carnegie Report rather closely. I have therefore made marginal headings of chapters of the Carnegie Report⁸ and prefaced the chapter by the analysis, which in the book itself goes at the end”.

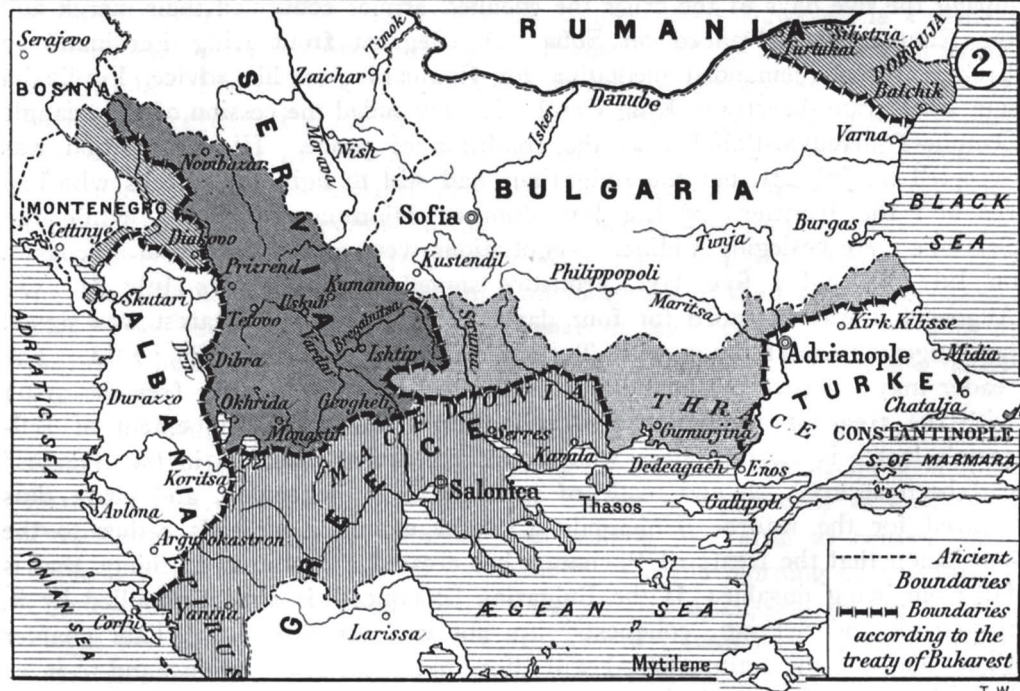
Studiul oferit Departamentului de Stat a fost redactat într-un moment când Puterile Centrale dețineau încă supremația în Peninsula Balcanică, și pe când nu se prefigura destrămarea imperiilor austro-ungar și otoman. Cel mai probabil, a fost scris anterior marelui incendiu de la Salonic din 5/18 august 1917, care a afectat circa o treime din suprafața sa, în special în partea sa veche. O mare parte a comunității

TERRITORIAL MODIFICATIONS

IN THE BALKANS

1. CONFERENCE OF LONDON

2. TREATY OF BUKAREST

T. W.

Harta politică a Peninsulei Balcanice, 1912-1913

(Sursa: https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/balkan_modifications_1914.jpg)

evreiești, care fusese majoritară până atunci, a plecat, rămânând fără proprietăți⁹. Dacă s-ar fi produs deja, incendiul ar fi fost invocat în contextul propunerii făcute de autor pentru viitorul orașului, care va fi menționată mai jos (în text se amintește și preponderența evreilor, ceea ce nu mai era cazul)¹⁰.

Ocupându-se în principal de cele două războaie balcanice din 1912-1913, studiul evidențiază legătura dintre consecințele acestora și declanșarea Primului Război Mondial. El este interesant din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, pentru că reușește să explice într-un mod concis cauzele stărilor conflictuale din Peninsula Balcanică din anii 1912-1917. A doua idee care merită evidențiată este abordarea conflictelor din perspectiva accesului statelor balcanice la mările Egee și Adriatică. Schurman considera că excluderea deschiderii Serbiei la Marea Adriatică prin crearea Albaniei a provocat starea conflictuală din Peninsula Balcanică, deoarece aceasta a determinat Serbia să caute o compensație în Macedonia, complicând și mai mult problema împărțirii acestei regiuni. Pe de altă parte, autorul se ocupă și de dorința Bulgariei de a accede la Marea Egee, iar în acest context propune o soluție interesantă, transformarea Salonicului într-un oraș liber sub protecția marilor puteri aliate.

Some Notes on Balkan Problems

The present world war is vitally connected with the Balkan Wars of 1912-1913. Up to that time Austria-Hungary was a neighbor of Turkey in Europe by way of Bosnia and Novi Bazar, – the latter being the narrow Turkish tongue which projected to the northwest between Montenegro and Serbia. At the close of the Balkan Wars this tongue was annexed by Serbia and Montenegro and the connecting link between Austria-Hungary and Turkey disappeared.

The First Balkan War – the war of Bulgaria, Serbia, Greece and Montenegro against Turkey – which began in October 1913, and dragged on until the following spring, ended in a way that surprised all the world. Everybody expected a victory for the Turks. That the Turks should one day be driven out of Europe was the universal assumption, but it was the

equally fixed belief that the agents of their expulsion would be the Great Powers or some of the Great Powers. That the little independent states of the Balkans should themselves be equal to the task no one imagined, no one with the possible exception of the government of Russia. And as Russia rejoiced over the victory of the Balkan states and the defeat of her secular Mohammedan neighbor, Austria-Hungary looked on not only with amazement but with disappointment and chagrin. For the contemporary diplomacy of the Austro-Hungarian government was based on the assumption that the Balkan states would be vanquished by Turkey. And its standing policy had been on the one hand to keep the kingdom of Serbia small and weak (for the Dual Monarchy was itself an important Serb state) and on the other hand to broaden her Adriatic possessions and also to make her way through Novi Bazar and Macedonia to Salonika and the Aegean, when the time came to secure this concession from the Sultan without provoking a European war.

And now the result of the Balkan War was the practical expulsion of Turkey from Europe and the territorial aggrandisement of Serbia and the sister state of Montenegro through the annexation of those very Turkish domains which lay between the Austro-Hungarian frontier and the Aegean. At every point Austro-Hungarian policies had met with reverses. The diplomacy of Vienna, however, achieved one success in the course of the Balkan Wars. The exclusion of Serbia from the Adriatic Sea and the establishment of the independent state of Albania was the achievement of Count Berchtold, the Austro-Hungarian Minister of Foreign Affairs. The new state was a powder magazine from the beginning, and the government, always powerless, soon fell into chaos. Serbia might perhaps have governed the country, had she not been compelled by the Great Powers, at the instigation of Austria-Hungary, to withdraw her forces. And her extrusion from the Adriatic threw her back toward the Aegean, with the result of shutting Bulgaria out of Central Macedonia, which was subsequently annexed by Greece and Serbia presumably under arrangements satisfactory to the latter for an outlet to the sea at Salonika.

Some months before the beginning of the First Balkan War, to be exact in March 1912, an offensive alliance against Turkey had been concluded between Serbia and Bulgaria, which determined their respective military obligations in case of war and the participation between them in the event of victory of the conquered Turkish provinces in Europe. And the extreme limit, on the south and east, of Turkish territory assigned to Serbia by this treaty was fixed by a line starting from Ochrida on the borders of Albania and running northeast across the Vardar River a few miles above Veles and thence, following the same general direction, through Ovcepolje and Egri Palanka¹¹ to Golema Vreh¹² on the frontier of Bulgaria – a terminus some twenty miles southeast of the meeting point of Serbia, Macedonia, and Bulgaria. During the war with Turkey the Serbian armies had paid no attention to the Ochrida – Golema Vreh line. The great victory over the Turks at Kumanovo¹³, by which the Slav defeat at Kossovo five hundred years earlier¹⁴ was avenged, was, it is true, won at a point north of the line in question. But the subsequent victories of Prilip and Monastir¹⁵ were gained to the south of it – far, indeed, into the heart of the Macedonian territory recognized by the treaty as Bulgarian.

What the military forces of Serbia did during the war was to occupy all European Turkey south of Serbia till they met the Hellenic army advancing northward under Crown Prince Constantine, when the two governments agreed on a common boundary for new Serbia and new Greece which left no territory at all for Bulgaria in central and western Macedonia. Yet in her treaty with Bulgaria Serbia had solemnly bound herself not to ask for any Turkish territory below the Ochrida – Golema Vreh line. Bulgaria was inexorable in her demands on Serbia for the fulfillment of the terms of the Treaty of Partition. On the other hand the governments of Athens and Belgrade were equally determined that they would not tolerate the driving of a Bulgarian wedge between new Serbia and new Greece.

The Bulgarians were blind to all facts and considerations but the abstract terms of the treaty with Serbia. It was a fact, however, that the war against Turkey had been fought by four

allies. It was a fact that the Ottoman government had ceded European Turkey (except Albania) to these four allies. No two of the allies could divide between themselves the common possession. A division made by the four allies might contravene the terms of a treaty which existed between any two of the allies prior to the outbreak of the war. In any event it was for the four allies together to effect a distribution of the territory ceded to them by Turkey. For that purpose a conference was an essential organ. How otherwise could the four nations reach any agreement? Yet the Bulgarians would not listen to any proposal for a conference or any suggestion of arbitration.

I have already indicated the situation of Serbia. Compelled by the Great Powers to withdraw her troops from Albania, after they had triumphantly made their way to the Adriatic, she was now requested by Bulgaria to evacuate Central Macedonia up to the Ochrida – Golema Vreh line in accordance with the terms of the treaty between the two countries which was ratified in March 1912. The Serbian government believed that for the loss of Albania, which the treaty assumed would be annexed to Serbia, they were entitled to compensation in Macedonia. And if now, instead of compensation for the loss of an outlet on the Adriatic, they were to withdraw their forces from Central Macedonia and allow Bulgaria to establish herself between New Serbia and New Greece, they would block their own way to Salonika, which was the only prospect now left of a Serbian outlet to the sea. Nor was this the whole story by any means. The army, which comprised all able-bodied Servians, was in possession of Central Macedonia, and the military leaders, with the usual professional bias in favor of imperialism, dictated their expansionist views to the government at Belgrade. If Bulgaria would not voluntarily grant compensation for the loss of Albania, the Serbian people were ready to take it by force. They had also a direct claim against Bulgaria. They had sent 60.000 soldiers to the siege of Adrianople, which the bitter irony, whether they had gone to war solely for the benefit of Bulgaria; whether besides helping her to win all Thrace and Eastern Macedonia they were now to present her with Central Macedonia, and that at a

time when the European Concert had stripped them of the expected prize of Albania with its much desired Adriatic littoral! This argument was graphically presented on a map of which I secured a copy in Belgrade. The legend on this map reads as follows: „Territories occupied by Servia 55.000 square miles. Servia cedes to her allies in the east and south 3.800 square miles. Servia cedes to Albania 15.300 square miles. Servia retains 36.000 square miles. Territories occupied by Bulgaria to Enos-Midia, 51.200 square miles. The Bulgarians demand from the Servians still 10.240 square miles. According to Bulgarian pretensions Bulgaria should get 61.520 square miles and Servia only 25.760”.

Bulgaria appealed to arms, beginning with a treacherous attack on the Servian and Greek forces. Turkey saw her opportunity and reoccupied Adrianople. Roumania also joined the belligerents and her army marched unopposed through Bulgaria till Sofia itself was within her power. By the Treaty of Bukarest signed August 10, 1913, Bulgaria was compelled to grant the demands of the group of enemies she had so insanely summoned against her when she precipitated the Second Balkan War.

The primary cause of the recent troubles in the Balkans was the exclusion of Servia from the Adriatic by the Great Powers of Europe at the instigation of Austria-Hungary. The correction of this mistake is the first step necessary to a wise readjustment of the Balkan situation. Servia had in the First Balkan War sent her troops across Albania – then a province of Turkey – to the port of Durazzo. But the Great Powers by setting up Albania as a separate state not only blocked that particular plan of expansion but left for Servia no coast-line between Montenegro and Greece. The Albanian people are the oldest in the Balkans, though the least politically developed. And governments fighting for democracy and the rights of small nationalities must recognize the Albanians. Consequently there is no way of giving Servia an outlet to the Adriatic except through the Austrian provinces of Dalmatia, Bosnia, and Herzegovina, - the two latter annexed within the last decade. The population of these provinces, as also of the adjoining provinces of Slavonia and Croatia, are prevailingly Serb. And if states were based on nationalities these should all be

included in the Kingdom of Servia. Whether they can be or not will no doubt depend on the issue of the present war. Even if the Germanic Powers were defeated, however, Fiume should continue to be the Adriatic port of Hungary. There are plenty of good harbors left for an enlarged Servia south of Fiume. And unless Montenegro unites with Servia (of which there was a good deal of talk a few years ago) she should be given not only the Gulf of Cattaro freed entirely from Austrian control, but her Adriatic littoral should be extended northward so as to include at least Ragusa and Gravosa. If the Kingdom of Servia were enlarged in this way towards the Adriatic it would be proper to dock it of a portion of central and western Macedonia which it received under the Treaty of Bukarest.

Greece received a large augmentation of territory under the Treaty of Bukarest. One thing, however, it did not receive, namely, an extension of its Adriatic littoral from a point nearly opposite the southern end of the Island of Corfu northward to the Gulf of Avlona (or Valona). For against this expansion the protest of Italy was successful, and the territory in question was assigned to Albania. On the other hand, the expansion of Greece to the north was greater, and to the east far greater, than anyone had anticipated at the beginning of the war. It is true that the Greek people still cherish what they call the Great Idea of Hellenism, that is, the idea of a revived Byzantine or Greek Empire, reaching as far as Constantinople. And as a basis of this dream they claim that the coasts of the Aegean and the Dardanelles and the Sea of Marmora are occupied by a considerable and practically continuous Greek population which in many cases extends far into the interior. This is the sort of ethnological claim in which all the Balkan nations indulge, and for much of the area in question the pretensions of the Greeks are not as valid as those of the Bulgarians.

The Treaty of Bukarest pushed the eastern Greek boundary up to the River Mesta, which divides Thrace from Macedonia, and up the River it actually embraced a portion of western Thrace. Between the Mesta and Vardar rivers the northern boundary of New Greece is also well beyond the fringe of Greek

population. Furthermore, in assigning Kavala to New Greece the makers of the Treaty of Bukarest left for Bulgaria no harbor on the Aegean except the inferior port of Dedeagatch, so that the whole Aegean coast is shut off from Bulgaria by the Rhodope Mountains except to the east where the Maritsa River breaks through Dedeagatch. There are two natural Aegean harbors for Bulgaria. One of them is Salonika, the other is Kavala. In the first war against Turkey, in which Bulgaria and Greece were allies, both had their eyes fixed on Salonika, both sent armies to seize it, but the Greek army which took possession of the city on November 8, 1912, anticipated the Bulgarians. There was much bitterness on the subject, and it is now practically impossible to reopen the question. But Kavala, which is a good harbor, connects easily with western Bulgaria by way of the Struma Valley, and this is a line of trade and communication highly important to Bulgaria. The Greeks will, of course, object to surrendering any territory they now hold, and there are valuable tobacco lands in the neighborhood of Kavala which will make them all the more unwilling to yield it. Yet the best friends of Greece will recognize that apart from the just claims of Bulgaria there is no particular advantage to Greece herself in this far-flung eastern extension of her kingdom, where, although there are some cities prevalingly Greek like Serres, the mass of the population is Turkish or Bulgarian. It may be worth mentioning that instead of Kavala it has been suggested that Bulgaria might make Orphani her Aegean port. Kavala is an important harbor today, Orphani is not. The third suggestion is that a canal might be cut between Tachino Lake and the Gulf of Orphani, and that the future port of Bulgaria might be located in the upper end of this Lake practically adjoining the city of Serres. From that point the valley of the Struma River runs north into Bulgaria, where some of its diverging branches are crossed by the present railway from Sofia to Kuestendil. At the close of the First Balkan War the Greek military forces occupied no territory towards the east beyond the Struma River. They would, therefore, retain all they had won in their war against Turkey, even if Kavala or Orphani were made a Bulgarian port and the hinterland annexed to Bulgaria.

It is a different question whether, even if Greece can spare this territory without any real injury, it ought to be annexed to Bulgaria who has allied herself with the Germanic powers. Yet if the principle of nationalities and a just regard for natural lines of trade and communication are to prevail in the final peace conference this will be found a just and practicable arrangement. In the same way, if the south Slav Adriatic provinces of Austria-Hungary are annexed to the Kingdom of Serbia, Bulgaria might be also given that portion of central and western Macedonia below the Ochrida – Golema Vreh line, which is largely inhabited by Bulgarians and for which Bulgaria waged the Second Balkan War. And, in the third place, if the Turks are driven out of Europe up to the Enos-Midia line as drawn by the Great Powers in 1913, then the territory above that line, including Adrianople given to the Turks under the Treaty of Bukarest but conquered by the Bulgarians in the First Balkan War, should revert to Bulgaria.

Bulgaria has long desired the Dobruja. But the population of that country is mixed, and neither Bulgaria nor Roumania could claim it on ethnological grounds alone. It is, however, essential to the commerce of Roumania, and Roumania has possessed it for a considerable time, and Roumania should continue to hold it. On the other hand, the enlargement of the Dobruja by the annexation of northeastern Bulgaria down to a line extending from Turtuki on the Danube to Baltchik on the Black Sea, sanctioned by the Treaty of Bukarest, should be repealed. And either the old boundary should be reestablished or that modification of it agreed on in the Conference of St. Petersburg in 1913 which gave to Roumania the city of Silistria and a narrow strip of Bulgarian territory extending to the Black Sea.

The territory occupied by Roumanians in Austria-Hungary should on the principle of nationalities be annexed to Roumania. They are found in Transylvania, the Banat, and Bukovina. The drawing of the line on ethnological grounds would not be a matter of great difficulty, but it seems scarcely worth, while going into details so long as this territory is so firmly held by the Germanic powers and the present kingdom of Roumania at their mercy.

The foregoing paragraphs provide an enlargement for all the Balkan states as constituted in 1914 with the exception of Greece. And it assigns to Greece substantially the territory occupied by her armies at the close of the First Balkan War, excepting the portion which the Great Powers annexed to Albania. The Greek government and the Greek people would have been delighted with this solution of the question any time prior to the outbreak of the Second Balkan War in June 1913. But that war having put Bulgaria at their mercy and annexations having been made by Greece, of Macedonia and even Thracian territories conquered from Turkey by the Bulgarians in the First Balkan War, the Greek people and government, who are now among the anti-Germanic belligerents, would probably feel it unjust while all other Balkan countries were receiving additional grants of territory to be deprived of the additions assigned Greece by the Treaty of Bukarest in the absence of compensation in some other quarters. It is true that since the European war began Venizelos himself was ready to turn over Kavala to Bulgaria providing Greece received compensation in Asia Minor. There are two or three millions of Greeks in that country under Turkish rule. If the Allies win, and if Asiatic Turkey or portions of it are to be divided amongst them, on the principle of nationality, none would have a claim prior to Greece, and it would be easy to ascertain what compensation of that nature Venizelos had in mind when in the negotiations with Bulgaria prior to her adhesion to the Germanic cause he recommended to King Constantine the cession of Kavala to Bulgaria with compensation for Greece in Asia Minor.

The Albanians, though they rather opposed than assisted the Balkan allies in the war against Turkey, were set off as an independent nation by the Great Powers at the instigation of Austria-Hungary with the support of Italy. The determination of the boundaries of the new state was the resultant of conflicting forces in operation in the European concert. On the north while Scutari was retained for Albania through the insistence of Austria-Hungary, Russian influence was strong enough to secure the Albanian centres of Ipek and Djakova and Pristina, as well as Dibra on the east, for the

allied Serb states. This was a sort of compensation to Serbia for her loss of an Adriatic outlet at a time when the war between the Balkan allies, which was destined so greatly to extend her territories, was not foreseen. This compromise, however, is a cruel mutilation of Albania. It puts under different sovereignty cities and adjoining territory which are mutually dependent upon one another. The eastern boundary of Albania, therefore, should be modified so as to restore to the Albanian people Dibra, Ipek, Djakova, Pristina, together with a few other towns of less importance. No change need, however, be made in the northern or southern boundaries of Albania which were also drawn by the Great Powers.

The city of Salonica will never be voluntarily surrendered by any Greek government. Yet Greece has abundance of other sea ports, and Salonica is not Greek. The largest element of the population are Jews who were banished from Spain centuries ago, and next to the Jews are the Turks, with Greeks and Bulgarians respectively as the third and fourth elements of the population. But apart from this ethnological consideration is the fundamental question how Salonica if it remains in Greek hands can serve the country naturally tributary to it, and how it can itself maintain a vigorous and prosperous commercial life. Before the Balkan Wars all the territory tributary to Salonica was Turkish; since these wars it is divided among the sovereignties of Serbia, Greece and Bulgaria, all of which will have trade rivalries and maintain protective tariffs. For some years past Serbia has been the best customer of Salonica. But if Serbia gets an outlet on the Adriatic as she should, her trade will largely be withdrawn from Salonica. The people of central and western Macedonia are so largely Bulgarian that even if they remain under Greek jurisdiction Bulgaria will endeavor to attract their trade to the rival harbor of Kavala (assuming it to come under Bulgarian rule). Nor can the Greeks encourage the prosperity of Salonica at the expense of Piraeus. It is not easy, therefore, to reconcile Greek sovereignty over Salonica with the best interests of the people of Salonica. Yet Greece in view of recent history cannot possibly be asked to turn over the city to Bulgaria. Now, however, that Salonica is held by French

and British forces it is at least conceivable that the peace conference, with which the present war will close, might make it a free city under the protection of the Great Powers of Europe (and perhaps the United States).

Jacob Schurman

NOTES

¹ Charles Johnston, *The Balkan States and the Allies*, „The North American Review”, 202, 1915, No. 718 (September), p. 407-408.

² <http://president.cornell.edu/jacob-gould-schurman/>; <http://rmc.library.cornell.edu/EAD/htmldocs/RMA00006.html>.

³ J. G. Schurman, *The Balkan Wars, 1912-1913*, Princeton University Press, Oxford University Press, 1914. Este interesant de reprodus ceea ce gândea diplomatul american despre consecințele Tratatului de Pace de la București: „For the first time in more than five centuries, therefore, conditions of stable equilibrium are now possible for the Christian nations of the Balkans. Whether the present alignment of those states towards one another and towards the Great Powers is destined to continue it would be foolhardy to attempt to predict. But without pretending to cast a horoscope, certain significant facts may be mentioned in a concluding word. If the Balkan states are left to themselves, if they are permitted to settle their own affairs without the intervention of the Great Powers, there is no reason why the existing relations between Greece, Servia, Montenegro, and Roumania, founded as they are on mutual interest, should not continue; and if they continue, peace will be assured in spite of Bulgaria's cry for revenge and readjustment. The danger lies in the influence of the Great Powers with their varying attractions and repulsions. France, Germany, and Great Britain, disconnected with the Balkans and remote from them, are not likely to exert much direct individual influence. But their connections with the Triple Alliance and the Triple Entente would not leave them altogether free to take isolated action. And two other members of those European groups, Russia and Austria-Hungary, have long been vitally interested in the Balkan question; while the opposition to Servian annexation on the Adriatic littoral and of Greek annexation in Epirus now for the first time reveals the deep concern of Italy in the same question. (...) In any event it will take a long time

for all the Balkan states to recover from the terrible exhaustion of the two wars of 1912 and 1913. Their financial resources have been depleted; their male population has been decimated. Necessity, therefore, is likely to co-operate with the community of interest established by the Treaty of Bukarest in the maintenance of conditions of stable equilibrium in the Balkans”. (p. 128-130).

⁴ S. Malešević, *Wars that Make States and Wars that Make Nations: Organised Violence, Nationalism and State Formation in the Balkans*, „European Journal of Sociology”, 53, 2012, 1, p. 38.

⁵ Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 648, cadre 10-23.

⁶ *Ibidem*, cadre 26-95.

⁷ http://rmc.library.cornell.edu/EAD/pdf_guides/RMA00006_A.pdf.

⁸ *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, întocmit în 1914 de către o comisie internațională pentru “Carnegie Endowment for International Peace”.

⁹ M. Mazower, *Salonica, City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews, 1430-1950*, New York, 2005, p. 298-310; Ch. K. Papastathis, E. A. He-kimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, Thessaloniki 2010.

¹⁰ În inventarul citat în nota 6 documentul este datat 31 decembrie 1917, dar probabil aceasta este data înregistrării. Tot acolo este menționat un „Memorandum supplementary to *Some Notes on Balkan Problems*, din 28 ianuarie 1918.

¹¹ În prezent Kriva Palanka, oraș în nord-estul Republicii Macedonia.

¹² Golemi Vrah (altitudine 1462 m), vârf situat la vest de Sofia.

¹³ Bătălia din 25 octombrie 1912 dintre Serbia și Imperiul Otoman, în urma căreia a fost eliberată cea mai mare parte din regiunea Kosovo. Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913. Prelude to the First World War*, London, New York, 2002, p. 41.

¹⁴ Se referă la bătălia de la Kosovopolje (în apropiere de Prishtina) din 15 iunie 1389 dintre Serbia și Imperiul Otoman. Rezultatul a fost indecis, dar pe termen lung, bătălia a fost decisivă pentru extinderea dominației otomane în Serbia.

¹⁵ Bătăliile de la Prilep din 3 noiembrie 1912 și Bitola (Monastir) din 16-19 noiembrie 1912 au contribuit la cucerirea vestului Macedoniei de către Serbia. R. C. Hall, *The Balkan Wars...*, p. 49-52.

PROBLEMA BASARABIEI ÎN ABORDAREA LUI CRISTIAN RAKOVSKI

ION ȘIȘCANU *

Abstract

Christian Rakovsky was a prominent socialist activist, who undertook ample actions in order to undermine the stability and the territorial integrity the Romanian state. Being accused of serving German interests, he was arrested in 1916. Later on, he was taken to Iași and freed by the Russian Army on May 1st (April 18th) 1917. Rakovsky moved to Odessa, recognized the Bolshevik government and started to collaborate with it, hoping that the new Russian authorities will interfere in Romania's affairs. As chairman of the revolutionary government of the Soviet Ukraine, Rakovsky held an intense activity concerning maintaining USSR's opposition towards recognizing Romania's sovereignty over Bessarabia.

Keywords: *Christian Rakovsky, Romanian-Soviet relations, the Bessarabian issue, plebiscite, negotiations*

Dacă ar fi să trasăm un portret al lui Cristian Rakovski, ar trebui să spunem că este un „european” – mai curând „un om fără țară”. Nu are rădăcini puternice nicăieri¹. Cunoscut încă din tinerețe ca un militant socialist „periculos” pentru ordinea socială, Rakovski a fost, pe rând, expulzat din Germania (1894), Rusia (1900) și din România (1907, 1911). În 1912, profitând de acordarea drepturilor politice locuitorilor Dobrogei, el a obținut, prin diferite subterfugii, dreptul de ședere în România, unde, sub masca luptei pentru ideile socialiste, a desfășurat, la vedere și pe ascuns, o amplă activitate de subminare a temeliei statului².

La 16 mai 1912, la o întâlnire publică la Dacia, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la

anexarea Basarabiei, Rakovski a făcut declarații prin care condamnă actul de ocupare de către Rusia a teritoriului dintre Prut și Nistru³. În 1913, a desfășurat o intensă activitate împotriva războiului care izbucnise în Balcani și împotriva participării eventuale a României în acest conflict. Acuzat că ducea o politică contrară țării, Rakovski a replicat prin intermediul ziarului *România Muncitorească* din 3 februarie 1913: „Noi (socialiștii – n.ns.) avem politica *noastră* atât internă, cât și externă și care poate fi – și în cele mai multe cazuri este – în contradicție absolută cu politica oficială a statului. E drept. Se poate întâmpla ca în anumite cazuri politicile noastre să meargă paralel. Astfel, dacă ar fi vorba de a apăra țara românească

* Prof. univ. la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova.

Cristian Rakovski

pe întinderea ei actuală și împotriva oricui ar fi, noi, socialiștii, am merge cei dintâi la război. Ba chiar putem afirma cu siguranță că, dacă la 1879, în România exista un partid socialist, el n-ar fi stat indiferent la anexarea Basarabiei, cum au stat partidele noastre de guvernământ și, dacă nu ar fi putut împiedica această crimă prin protestele sale și prin lupta sa, ar fi sădit în sufletele românilor din Basarabia speranțe pentru viitor”⁴.

În primii ani ai Marelui Război European, după cum semnala presa socialistă germană, Racovski ar fi primit, prin intermediul deputatului socialist Sudekum, fonduri din partea Germaniei, pentru a influența opinia publică și presa românească în favoarea Puterilor Centrale⁵. Conform unor cercetări efectuate de istorici bulgari și ruși, la 14 ianuarie 1915, adjunctul secretarului de stat al ministerului afacerilor externe al Germaniei a acceptat alocarea sumei de 10 mii de lei pentru Racovski, în scopul susținerii „agitației energice împotriva intrării României în război de partea Antantei”⁶. Peste câteva luni, Hilmar von dem Bussche, ministru plenipotențiar al Germaniei în România, raporta la Berlin că, la 4 iulie,

la București, s-a desfășurat un miting pentru pace, organizat de socialiști, Rakovski fiind principalul orator. Diplomatul german informa că „demonstrația a fost finanțată de mine și de ambasada ungară”⁷.

Activitățile lui Rakovski erau supravegheate îndeaproape de către Siguranță⁸. Odată cu intrarea României în război de partea Antantei, printr-un ordin al comisarului regal pe lângă Curtea Marțială București, acest „aventurier internațional” a fost arestat, fiind acuzat de agitație criminală și tulburare a ordinii publice. Din cauza ocupării capitalei de către trupele germane, la 22 ianuarie 1917 a fost internat la Iași.

La 1 mai 1917 (18 aprilie, stil vechi), după încheierea unui mare miting, încurajați probabil și de către unii socialiști români dezertați din armata română, printre care și Mihail Gheorghiu Bujor, soldații ruși din Iași l-au eliberat pe Cristian Rakovski, aflat în arest într-o casă conspirativă din strada Sărăriei⁹.

Pe data de 2 mai (19 aprilie) 1917, aproape de miezul nopții, generalul Șcerbacev a adresat ministrului de război din Guvernul Provizoriu al lui Kerenski o telegramă prin care îl informa despre nemulțumirile provocate la Curtea Regală română de o cuvântare ținută de Rakovski la mitingul din 1 mai, îndreptată împotriva regelui și a războiului¹⁰.

Statul Major al armatei ruse de pe frontul român, la rândul său, comunica autorităților de la Petrograd că, de fapt, la mitingul amintit a fost cerută crearea unei republici române și că, după eliberarea sa, Rakovski a vizitat nestingherit, împreună cu Bujor, unitățile militare ruse, făcând propagandă în favoarea încetării războiului¹¹.

Alexandr Mosolov, ambasadorul rus în România, aflându-se la Iași, telegrafia în Stavka¹²: „Ieri, 1 mai stil nou, a avut loc, cu permisiunea administrației românești, un miting al garnizoanei din Iași [...]. Ulterior, manifestanții, respectând întru totul ordinea, au mers pe străzile orașului cu drapele roșii și panouri cu inscripții în limbile rusă și română, și cu muzică. Trupele s-au adunat pe piață, unde, cu automobilul, a fost adus recent eliberatul de către trupele noastre de sub arest, Rakovski [...]. De pe piață, soldații l-au dus pe Rakovski în direcția Ungheni”¹³. [...] În aceeași seară, Rakovski a

plecat cu trenul la Odessa, însă, înțelegând unde se decidea soarta revoluției, s-a îndreptat repede spre Petrograd. Propaganda sa activă împotriva războiului a servit drept motiv pentru ca Guvernul Provizoriu să-l expulzeze din Rusia. Gazeta menșevică «*Rabociaia gazeta*» relatează că Rakovski sosise din Odessa la 4 mai, imediat după eliberarea din închisoarea din România, și, în aceeași zi, a vizitat Sovietul din Petrograd unde, răspunzând la declarația lui Kuzma Gvozdev potrivit căreia ar fi primit în calitate de conducător al social-democrației românești, a spus că solicită „să nu fie tratat ca un străin, ci ca un ostaș de rând al revoluției ruse”¹⁴.

La 18 noiembrie, Rakovski a trimis o scrisoare „Guvernului socialist al Republicii Ruse” în care își exprima speranța că noua putere va ajuta poporul român să scape de sub jugul apăsător și că va susține „acțiunea de restabilire a libertății cuvântului și a întrunirilor de convocare a Adunării Constituante în baza dreptului de vot universal”¹⁵. (165) Această scrisoare mărturisea despre recunoașterea de către Rakovski a guvernului lui Lenin, despre intenția de a colabora cu el, precum și despre speranța intervenției noii puteri din Rusia în problemele României.

Cunoașterea economiei, a vieții politice și sociale din România și a limbii române i-a fost de folos lui Rakovski atunci când conducerea bolșevică i-a acceptat misiunea, descrisă de el însuși drept una: „de a alunga forțele române contrarevoluționare din Basarabia și de a provoca o mișcare revoluționară în România”¹⁶. De altminteri, nu era exclus că în cazul unei dezvoltări favorabile, din punctul de vedere al conducerii bolșevice, a evenimentelor, sfera activității lui Rakovski să se fi extins până la conducerea României sovietice, dacă s-ar fi realizat visul bolșevicilor¹⁷. În această aventură Rakovski mai miza și pe faptul că, deși devenise membru al partidului bolșevic, continua să activeze și în calitate de lider al socialiștilor din România. Pe de altă parte, faptul că, în ianuarie 1918, Rusia Sovietică a rupt relațiile diplomatice cu România, situația continuând să se deterioreze, îi provoca o anumită satisfacție.

La 28 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului (CCP) a decis organizarea Colegiului Superior pentru problemele ruso-române

în titulatura căruia, peste câteva zile, a apărut încă un cuvânt, organizația devenind Colegiul superior *autonom*¹⁸. De ce autonom, încă nu știm. Colegiul urma să-și desfășoare activitatea la Chișinău, deși la acea dată orașul fusese curățat de revoluționarii bolșevici și se afla sub protecția trupelor române. În aceeași zi, Lenin, președintele CCP, a semnat legitimațiile pentru Mihail Gheorghiu Bujor, Cristian Rakovski, M. M. Brașoveanu, V. B. Spiro, A.K. Voronen, F.I. Kuli (Poliarnii), și Anatoli Gregorievici Jelezneakov¹⁹, privind desemnarea acestora în calitate de comisari-organizatori pentru problemele ruso-române în sudul Rusiei²⁰.

La începutul lunii februarie, Rakovski cu un detașament de marinari, conduși de Jelezneakov, au plecat la Sevastopol, iar de acolo – la Odessa. Aici s-a manifestat entuziasmul său revoluționar-militarist. În apelul din 5 februarie, adresat comitetului revoluționar al Frontului Român, Rakovski și-a exprimat satisfacția pentru disponibilitatea acestuia de a lupta împotriva contrarevoluției, îndemnând la alungarea armatei române „contrarevoluționare” și numind guvernul României „cel mai impertinent, cel mai ticălos și cel mai fricos dintre dușmanii poporului muncitor rus și ai celui român”²¹.

Cu toate acestea, Rakovski s-a văzut nevoit să negocieze cu guvernul României „*Înțelegerea ruso-română privind condițiile de restabilire a relațiilor dintre Rusia sovietică și România*”²², document prezentat mai târziu de guvernul URSS drept un angajament al guvernului român de a evacua Basarabia. Acordul nu a fost pus în aplicare, deoarece la 27 februarie / 12 martie 1918, datorită pătrunderii trupelor germane în sud-vestul Ucrainei, Republica Sovietică Odessa și Rumcerodul au încetat să mai existe. Pe de altă parte, la 27 martie / 9 aprilie 1918, Sfatul Țării, organul legislativ al Republicii Democratice Moldovenești a adoptat hotărârea de unire a Basarabiei cu România, astfel înțelegerea „*Acordul Averescu-Rakovski*” devenind, practic, fără obiect.

Ulterior, Rakovski, ajuns președinte al Consiliului Comisarilor Poporului și ministru de externe al Ucrainei sovietice, a adunat o arhivă importantă de documente și materiale privind Basarabia și relațiile sovieto-române. În anii 1919-1923, cât a fost la conducerea guvernului

RSS Ucrainene, Rakovski transmitea în adresa Comisariatului Afacerilor Externe al Rusiei Sovietice toată informația relevantă privind România. El a participat la elaborarea programului delegației sovietice la conferința sovieto-română de la Varșovia (22 septembrie-25 octombrie 1921)²³.

În capitala Poloniei și pe parcursul contactelor între reprezentanții celor două țări cu prilejul conferințelor de la Genova și Lausanne, s-a ajuns la o „înțelegere prealabilă” asupra condițiilor stabilirii raporturilor diplomatice între Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă și România. Acestea vizau recunoașterea unirii Basarabiei contra renunțării la tezaurul sechestrat la Moscova, renunțarea reciprocă la orice alte pretenții financiare și reglementarea altor chestiuni de interes bilateral²⁴. La 11 februarie 1924 Rakovski îi scria lui Litvinov că „de această enormă eroare politică ne-a salvat aroganța stupidă a lui Tache Ionescu²⁵, executând voința guvernului francez și poruncindu-i categoric lui Fillaliti²⁶ să renunțe la orice fel de negocieri privind Basarabia”.

În iulie 1923, fiind adept al lui Troțki și oponent al lui Stalin în cadrul luptei interne de partid privind proiectul de construire a statului sovietic, Rakovski a fost destituit din funcțiile deținute în guvernul RSS Ucrainene și trimis la Londra în calitate de reprezentant diplomatic și comercial al URSS.

În toamna anului 1923, în timpul discuțiilor de la Tiraspol între reprezentanții URSS și României, s-a conturat deschiderea către o conferință sovieto-română privind normalizarea relațiilor bilaterale. Cu acest prilej, la Comisariatul sovietic pentru Afaceri Externe încep pregătirile pentru stabilirea poziției delegației sovietice în problema Basarabiei.

În decembrie 1923, Konstantin Iurenev, reprezentantul plenipotențiar al URSS în Cehoslovacia, informa Moscova că ministrul afacerilor externe, Edvard Beneš, și adjunctul său, Vaclav Girsă, se propuneau în calitate de intermediari și își exprimau speranța că diferendul sovieto-român putea fi soluționat în urma lichidării reciproce a pretențiilor²⁷.

Gheorghii Cicerin, comisarul afacerilor externe al URSS, considera inacceptabilă această variantă a rezolvării problemei Basarabiei și, aflându-se în conflict permanent cu adjunctul său, Maxim Litvinov, a cerut sprijinul celui alt

Maxim Litvinov

adjunct, Cristian Rakovski, adept convins al nerekunoașterii suveranității României asupra Basarabiei.

Documentele traduse în limba română prezintă răspunsul lui Rakovski la scrisoarea lui Cicerin. Acestea au fost identificate și publicate de Vitalii Repin în „Российские и славянские исследования: науч. сб. (Studii ruse și slave, colecție științifică), Вып. 6, Минск, БГУ, 2011, (Nr. 6. Minsk, Universitatea de stat din Belarus) pp. 151 – 174.

Scrisoarea lui Cristian Rakovski către Maxim Litvinov „Cu privire la Basarabia și Bucovina”

Or. Londra
secret. Nr 48

29 decembrie 1923,

Copii tovarășului Cicerin, membrilor Biroului Politic și tovarășului Kviring, secretarul Biroului Politic al CC al PC(b) al Ucrainei

Stimate Maxim Maximovici,

Mă întorc la problema privind Basarabia și Bucovina și relațiile noastre cu România,

considerând că aceasta este una dintre problemele în care pot fi ușor comise greșeli, dacă nu luăm în calcul întreaga complexitate a ei. Importanța acesteia este colosală, întâi de toate, ca o problemă internă în cadrul uniunii²⁸. Ea va servi drept piatră de temelie a politicii noastre față elementele naționale care au fost anexate de vecinii noștri burghezi (jumătate din populația Basarabiei sunt ucraineni, ruși, bulgari și germani).

În al doilea rând, atitudinea față de această chestiune va influența prestigiul nostru printre națiunile și minoritățile naționale oprimate, aflate sub dominația vecinilor noștri. În al treilea rând, în România se află nodul relațiilor noastre cu Bulgaria și Ungaria. În al patrulea rând, această problemă este importantă pentru relațiile noastre cu Mica Antantă, cu Cehoslovacia, Serbia. În al cincilea rând, această problemă este importantă pentru relațiile noastre cu Polonia. În al șaselea rând, ea are importanță, deși mai mică, totuși într-o anumită măsură, cu Antanta Mare.

Ceea ce complică responsabilitatea noastră în față întregii țări, este faptul că negocierile apropiate²⁹ reprezintă primul caz, când vorbim despre probleme teritoriale, fără a ne afla sub presiunea armatei inamicului învingător, și dacă această problemă va fi rezolvată greșit, nu vom putea afirma, justificându-ne, că ne-au obligat cu forța, că voința noastră nu a fost liberă. Mai există un considerent de care trebuie să ținem cont, și eu îl voi numi cel de-al șaptelea; este vorba de situația internă a României care, de asemenea, trebuie avută în vedere la soluționarea acestei probleme.

Eu voi examina, pe rând, toate momentele enumerate privind atitudinea noastră față de problema Basarabiei.

La primul punct voi remarca următoarele. În politica noastră externă, noi nu ținem cont, suficient de exact, de importanța aspectului național, adică nu luăm suficient în calcul că suntem un stat multinațional. Este caracteristică, până acum, Dumneavoastră, referindu-vă la relațiile cu România, nu amintiți nimic despre Bucovina. Pentru Rusia, la drept vorbind, această problemă nu există sau există așa cum există problema privind Macedonia, Croația, Kurdistan; între timp, însă, pentru Ucraina aceasta reprezintă o chestiune vie, o problema

națională; și pentru Uniune, care a preluat, ca să spunem așa, tot activul politic al Ucrainei, această problemă constituie, de asemenea, o problemă națională.

Dumneavoastră înșivă mi-ați scris la Harkov, după ce eu V-am trimis proiectul nostru de protest cu privire la anexarea Galiției răsăritene, că, dacă ne-am fi preocupat în timp util de această problemă poate am fi reușit să împiedicăm recunoașterea formală de către Anglia, Franța și Italia a acestei anexiuni. Consider că aceasta nu a fost prima noastră greșală în problema Galiției; că noi încă la Genova am fi putut, fără niciun risc, să manifestăm interesul nostru față de Galiția răsăriteană în acel moment, când problema a fost pusă de Lloyd George, însă, ulterior, nu se știe de ce, a fost scoasă. Delegația noastră a considerat atunci că era necugetat, pur și simplu, chiar și să întrebi de ce acest punct a fost scos din program. Pentru mine, neglijările comise de noi anul acesta și anul trecut în problema Galiției răsăritene se explică tocmai prin faptul că Narcomindel-ul nostru (Narodnâi Komissariat Inostrannâh Del SSSR – Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe al URSS) nu a ținut suficient cont de aspectul național. Probabil că circumstanța conform căreia, în toate tratatele privind periferiile, de la munții Caucaz până la Marea Baltică, a trebuit să-i sacrificăm pe armeni, ucraineni, bieloruși etc., a contribuit la atitudinea și mai pasivă, într-o anumită măsură, a Narcomindel-ului față de aspectul național.

Este adevărat că, până la o limită, această pasivitate se explică și prin atitudinea generală a noastră față de problema națională, deoarece noi considerăm că momentul rezolvării acesteia nu este pierdut, ci doar este împins către revoluția socială, care va elibera simultan și clasele asuprite și popoarele asuprite. În epoca avântului revoluționar, înseși masele truditore, rupte cu forța de la metropolele lor sovietice, de asemenea au un anumit grad de pasivitate față de aspectul național, însă în perioadele de reacțiune, de stagnare, în perioadele când începe asediul de durată al claselor, aspectul național apare din nou. Printr-o astfel de perioadă trecem acum. E una ca noi să fi renunțat la Bucovina și Basarabia, la Brest-Litovsk și Riga, când am sacrificat o parte pentru a salva

un întreg, și altceva, atunci când un astfel de refuz se întâmplă în acest moment, când statul nostru s-a întărit atât din punct de vedere intern, cât și extern.

În al doilea rând, se înțelege că renunțarea la drepturile noastre în situația actuală prejudiciază credibilitatea noastră. Noi suntem un stat care, în politica sa internațională, pune sarcina apărării intereselor claselor asuprite și națiunilor asuprite. Dar cum să ai încredere în noi, dacă nu suntem în stare să apărăm propriile noastre națiuni care au nimerit sub jugul străin. Când vom vorbi acum cu România, cuvintele noastre vor fi ascultate cu atenție nu numai de ucrainenii din Galiția răsăriteană, Volynia, Rusia ciscarpatină (Pricarpataskaia Rusia), dar și de ungurii și bulgarii aflați sub jugul României, precum și de toate minoritățile naționale care au fost date, atât de generos, de către statele imperialiste, pradă aliaților săi la Versailles, Neuilly, Trianon. Prin aceasta închei al doilea punct.

În al treilea rând, cred că cunoașteți componența națională a regatului României. Aproximativ o treime din populație, ca să nu mai vorbim despre țăranii români basarabeni, incluși în categoria populației românești, deși și simpatiile acestora sunt mai degrabă de partea Rusiei, este formată din maghiari, ucrainenii, bulgarii; eu mă refer aici la cele mai mari minorități naționale. Ungurii sunt în Transilvania, ucrainenii în Bucovina, unde aceștia reprezintă mai mult de jumătate din populație, și în Basarabia; bulgarii - în vechea și noua Dobroge și în Basarabia. Desigur, nici ungurii, nici bulgarii nu uită provinciile rupte de la ei și alipite la România. Problema Transilvaniei și cea a Dobrogei, fără îndoială, vor ieși odată, din nou, la suprafață în relațiile dintre România și vecinii săi. Acestea reprezintă două lănci înfipite în ambele coaste ale României, ca să nu mai vorbim despre fricțiunile existente între România și Serbia în privința Banatului. Dintre statele din jurul României, doar Polonia nu poate avea niciun fel de pretenții teritoriale, deoarece ea, împreună cu România, a jefuit pe alții. Dar, înainte de toate, desigur că România trebuie să se teamă de Uniunea Sovietică. Interesul nostru este să susținem pretențiile naționale ale Ungariei și Bulgariei, și problema Basarabiei poate servi drept pârghe, cu

ajutorul căreia, punând presiune pe România, vom putea atrage de partea noastră simpatiile Ungariei și Bulgariei. Știu că în acest moment, guvernele din ambele aceste state nu sunt de partea noastră, dar acest lucru este, desigur, doar temporar. Politica externă și a unuia și a altuia dintre aceste state le va împinge să caute sprijin la noi, iar acest lucru este important pentru întreaga noastră politică. Nu știm cum vor evolua circumstanțele în viitor, și dacă nu va fi folosită Turcia naționalistă pentru vreo aventură împotriva noastră. În acest caz, astfel de state ca Bulgaria și Grecia ar putea fi utile pentru noi.

Trec la Cehoslovacia, Iugoslavia. Și una și cealaltă ne-au declarat, în mod repetat, că în problema Basarabiei ele nu pot susține România. Despre aceasta mi-a vorbit Girsă, când am fost la Praga. Despre aceasta mi-a vorbit și Nincici anul trecut la Lausanne. Tot despre aceasta i-au spus și tov. Cicerin și vor repeta acest lucru și în momentul de față.

Consider extrem de importantă circumstanța că există, cel puțin, o problemă care ne privește și care întreține anumită sciziune în Mica Antantă. Am în vedere antagonismul dintre România și Iugoslavia, fapt extrem de real, care trebuie luat în considerare. Dacă între noi există o comunitate de interese față de Ungaria, la ei este antagonismul față de Rusia și, uneori, chiar antagonism față de Bulgaria. În timp ce Serbia numai după o lungă ezitare, numai sub influența Angliei și Franței, a recunoscut noul Guvern Țancov al Bulgariei și a încercat să acorde asistență guvernului agrar, România, dimpotrivă, prima, împreună cu Italia, a salutat răsturnarea lui Stambuliiski. Aceasta, desigur, se datorează nu doar considerentelor privind viața internă de partid, (în România mișcarea țărănească, de asemenea, este foarte puternică, și partidul țărănesc este inamicul principal al partidului liberal care guvernează în prezent), ci mai mult din considerente de ordin extern. Stambuliiski a promovat politica de apropiere cu Iugoslavia până la includerea Bulgariei în Federația Iugoslavă, în speranța că Iugoslavia se va transforma într-un stat centralizat într-un stat federal. Deja la conferința de la Lausanne solidaritatea oligarhică s-a manifestat în faptul că Iugoslavia a susținut cerința bulgară privind ieșirea la

Marea Egee. Apropierea sârbo-bulgară a fost extrem de dezavantajoasă pentru România, deoarece ea se află între puternica Federație Iugoslavă și Federația Sovietică. Din această cauză, România nu numai a salutat căderea lui Stambuliiski, ci, după toate probabilitățile, a participat la conspirație împreună cu Italia împotriva guvernului agricol.

Basarabia este în mâinile noastre, prin urmare, este un mijloc de divizare a Micii Antante. În ceea ce privește Cehoslovacia, declarația făcută de **Girsa** tovarășului **Iurenev** confirmă ceea ce el a comunicat mai devreme. Dacă Cehoslovacia este gata să ne sprijine în această problemă, în problema Basarabiei, nu ar strica, după părerea mea, să fie găsită o astfel de formă, care ar angaja-o. Este posibil că însuși guvernul Cehoslovaciei va susține la 9/10 România în această problemă și numai la 1/10 pe noi, și poate că această propunere vine doar din dorința de a ajuta, nu pe noi, ci pe români, dar nu se poate pleca apriori de la această ipoteză; ea trebuie verificată și clarificată.

În ceea ce privește Polonia, situația este, desigur, un pic altfel. Singurul lucru care ar fi în favoarea tezei Dumneavoastră este dorința de a izola Polonia. Totuși, nu trebuie să exagerăm valoarea acordului cu România pentru a face acest lucru. Este puțin probabil să Vă puteți asuma sarcina utopică de a desprinde România de Polonia, adică să rupeți alianța militară româno-poloneză. România va primi semnătura noastră pe actul de anexare a Basarabiei și Bucovinei, și, totuși, va rămâne aliata Poloniei. Cu Basarabia sau fără Basarabia, România și Polonia sunt legate de același interes - de a fi o barieră împotriva noastră. De asemenea, este o utopie să se creadă că s-ar putea obține de la România, în schimbul Basarabiei și Bucovinei, obligația de a menține neutralitatea în cazul unor acțiuni militare între noi și alt stat. Aceasta ar însemna ruperea efectivă a relațiilor cu Polonia. Ca și cum Dumneavoastră nu vă gândiți la o astfel de posibilitate și vă considerați mulțumit, dacă România va menține neutralitatea, cel puțin, în cazul unui atac din partea Poloniei asupra noastră. Însă, toate precedentele vorbesc despre faptul că toate aceste împărțiri în războaie ofensive și defensive nu au nicio valoare, și, în orice caz, posibilitatea unui astfel de atac, în situația

internă actuală a Poloniei, trebuie considerată exclusă în viitorul apropiat. Dar imaginați-vă că Polonia, într-adevăr, ne-ar ataca. Credeți că România, dacă participarea sa la război ar putea asigura o victorie din partea Poloniei, va ține cont de faptul că ea are doar un tratat defensiv cu Polonia? Desigur, nu. Aceasta înseamnă că, dacă Polonia va fi învinsă, atunci, în mod automat, se vor pune toate problemele naționale - și a Basarabiei, și a Bucovinei, și a Dobrogei, și a Transilvaniei. Semnătura noastră pe actul anexării Basarabiei nu poate lega voința generațiilor viitoare ale Uniunii Sovietice, și nu leagă nici propria noastră voință, și românii înțeleg aceasta foarte bine. De aceea, cred că din cauza unor achiziții iluzorii, noi vom scăpa din mâinile noastre un atu politic extrem de câștigător. Eu sunt înclinat să cred, totuși, că Polonia, la rândul său, nu și-a asumat obligația să lupte pentru Basarabia. Despre aceasta, pe cât îmi amintesc, s-a vorbit în mesajele de la Varșovia.

Trec la Antanta Mare.

În ceea ce privește Statele Unite, Dumneavoastră cunoașteți că acestea chiar au protestat împotriva pretențiilor românești asupra Basarabiei încă în timpul lui Wilson. Marea Antantă a comis în această chestiune nu numai o crimă politică, dar și o greșeală politică. Primii ar trebui să se simtă francezii, și nu este nevoie ca noi să facilităm situația Marii Antante, înlăturând Basarabia din lista revendicărilor noastre. Dar problema Basarabiei este relevantă și pentru situația politică internă în România. Nu este nevoie ca noi să consolidăm guvernul liberal care, conform componenței sociale, este pentru noi cel mai ostil. Pe de altă parte, poziția noastră în problemele Basarabiei și Bucovinei este de așa natură, încât ea nu poate în nici un fel ridica masele românești împotriva noastră. Eu mă consider și comunist român, și mi-am asumat, și îmi asum deschis responsabilitatea pentru politica promovată de noi până în prezent. Nu cu mult timp în urmă, la Lausanne, am dat un interviu, care a fost tipărit în ziarul „Adevărul” unde, în esență, am spus următoarele: „Din faptul că Basarabia a aparținut Rusiei, pentru Rusia nu rezultă nici un fel de drepturi asupra locuitorilor Basarabiei; dar nici un fel de drepturi nu decurg nici pentru România din faptul că ea s-a pomenit,

în timpul invaziei germane împotriva noastră, în Basarabia; soarta Basarabiei trebuie decisă de poporul basarabean”.

Nu înțeleg de ce s-a putut recunoaște referendumul pentru Silezia Superioară și se respinge pentru Basarabia. De ce Silezia Superioară a putut fi divizată în părți, dar Basarabia, în cazul în care o parte a populației se va pronunța pentru aderarea la Rusia sau pentru independență, toată trebuie să revină României. Acest subiect trebuie tratat extrem de serios. Noi nu trebuie să ne grăbim să scoatem spinul basarabean din piciorul românesc. Cu fiecare zi, această problemă devine pentru noi avantajoasă tot mai mult și mai mult, și, dimpotrivă, pentru România devine nerentabilă. Cea mai bună dovadă este faptul că propunerea nechibzuită, făcută de cineva la Varșovia și respinsă de români³⁰, ulterior s-a dovedit a fi foarte acceptabilă pentru români, dar ne-am dat seama că nu se poate proceda în felul acesta. Acum, românii au mers și mai departe. Ei au convenit deja să rezolve problema Basarabiei nu înainte de conferință, ci chiar la Conferință, în speranța că noi, ca să spunem așa, vrem să se respecte un anumit ceremonial revoluționar, dar că, în esență, noi acceptăm punctul lor de vedere. Acum depinde de noi să le arătăm că ne raportăm la această temă, în esență, serios.

În prezenta scrisoare nu am abordat deloc problema cu privire la proprietatea românească, pentru că aceste două lucruri sunt absolut incomensurabile și nu cred să cineva printre noi ar cuteza să schimbe pe bani interesele a două sau trei milioane de țărani și de muncitori.

Cu salutul comunist,

Cr. RACOWSKI

ПФАЦИИ, F. 359, Op. 1, D. 8, F. 9-16, Original.

Nr. 2

Scrisoarea lui Cr. Rakowski către M.M. Litvinov „Iarăși despre Basarabia și Bucovina”

or. Londra,
secret. nr 51

5 ianuarie 1924,

Copie tov. Cicerin, membrilor Biroului Politic și tov. Kviring, secretarul Biroului Politic al CC al PC/b/U (notă „lui Troțki”)

Stimate Maxim Maximovici,

Unele fapte noi mă fac să revin din nou la problemele Basarabiei și Bucovinei, cu atât mai mult că în scrisoarea mea³¹ mi-au scăpat unele momente importante. Faptele noi despre care este vorba sunt următoarele: 1) O nouă confirmare de către aliați, precum că ei înșiși cred că în problema Basarabiei adevărul nu este de partea României. 2) Informații obținute de mine, acum 3 zile, direct din Basarabia și Bucovina. 3) Un articol mare despre situația ucrainenilor din România, tipărit într-o revistă apropiată nouă, „Novaia Gromada” – „Noua Comunitate” (a treia și a patra carte); articolul intitulat „Ucrainenii în „România Mare”.

Persoana care este extrem de bine informată despre tot ceea ce se spune la Quai d'Orsay, mi-a declarat zilele trecute, când a ajuns vorba despre relațiile ruso-franceze, că există o problemă care îi deranjează pe francezi – problema Basarabiei: „Pe de o parte, noi dorim să acordăm ajutor României, iar pe de altă parte, găsim că ea exagerează, considerând Basarabia pământ Românesc”. Aceasta vorbește că nu numai în cancelariile de la Belgrad și Praga se consideră că Basarabia nu este românească, dar și în Paris. Despre Londra nici nu mai vorbesc, deoarece atitudinea Angliei față de România este ostil-negativă. România este una dintre țările față de care, prin hotărâre de guvern, nu se aplică *Трэд Фасилитис Act (Trade Facilities Act)*, pentru că România a anunțat unilateral moratoriu pentru comercianții săi care după război au cumpărat în Anglia bunuri, în plus, guvernul român a prelungit acest moratoriu cu 15 ani. Nu am nici o îndoială în faptul că atunci când noi vom fi recunoscuți, vom fi capabili să exagerăm problema Basarabiei doar prin mijloace de agitație diplomatică, transformând-o într-o problemă paneuropeană, unde rolul profitabil va fi de partea noastră. România, desigur, înțelege perfect aceasta și, de aceea, a renunțat la aroganța sa inițială și acum bate în retragere.

Al doilea fapt este sosirea la Londra, acum 3 zile, a unui lider al Bund-ului³² din Basarabia și Bucovina, împreună cu care am fost arestat în România, în timpul războiului. El aparține bundiștilor de stânga. L-am întrebat foarte mult despre situația din Basarabia și Bucovina. Faptele comunicate de el despre Basarabia,

doar mi-au confirmat ceea ce știam, și anume, ura organică a țăranilor moldoveni (adică de origine română), ca să nu mai vorbim de ruși, ucraineni, bulgari și alții, împotriva regimului român. El mi-a spus că renumitul scriitor român Mihail Sadoveanu, când s-a întors din călătoria sa în Basarabia, a tipărit în ziarul bucureștean „Adevărul” o serie de articole privind starea de spirit a țăranilor români din Basarabia, în care a arătat că ei preferă chiar vechiul regim țarist față de regimul actual românesc.

Eu, de altfel, am în acest sens un material colosal, și eu nu aș vorbi despre asta, dacă acestea nu ar fi impresiile proaspete ale unui om care a mers și s-a întors de acolo; el a subliniat, între altele, că în Basarabia, în mediul intelectualității locale, există o mare dorință de întoarcere în Rusia. El s-a întâlnit, personal, la Berlin, cu mai multe persoane (din Basarabia), care încearcă să obțină de la ambasada noastră pașapoarte pentru a pleca în Rusia.

Informațiile privind situația politică generală din România spun că în prezent, domnește cel mai sălbatic antisemitism și că organul guvernamental „Viitorul”, interpellat de unele ziare democratice, a răspuns printr-un articolul cu un titlu caracteristic „Da, suntem antisemiți”.

În cele din urmă, faptul al treilea, — articolul din „Novaia Gromada”, pe 30 de pagini, reprezentând sentința împotriva politicii guvernului român față de naționaliști și, în special, față de ucraineni. Vă trimit acest articol și cer să se ia măsuri, astfel încât să fie tradus pentru ca și membrii Biroului Politic să ia cunoștință. Pentru Dumneavoastră traducerea va fi executată la reprezentanța Ucraineană.

Revenind la prima mea scrisoare, pentru elucidarea mai bună a problemei, trebuie să vă furnizez unele informații istorice.

Din punct de vedere istoric, Basarabia nu a fost românească. În anul 1812, când a fost răpită de țarismul rus, ea reprezenta o provincie turcească lipsită de populație. După răpirea de către ruși, acolo s-au adunat țăranii români, fugiți de la moșieri. În același fel, o parte a țăranilor români a trecut Dunărea și s-a stabilit în partea de nord a Bulgariei. În plus, acolo s-au strămutat coloniști din Bulgaria, atrași de diferite promisiuni. După anul 1828, a avut loc strămutarea în masă, când peste un milion de

bulgari au plecat în Basarabia și Rusia de Sud, în regiunile Herson și Tavria. În Basarabia, de asemenea, s-au stabilit mulți țărani ucraineni din Galiția și Ucraina, precum și țărani ruși. În 1854, după campania din Crimeea, trei județe basarabene au fost alipite la România în baza Tratatului de la Paris. În 1878, după războiul ruso-turc, Rusia și-a luat înapoi 3 județe basarabene, iar în schimb a dat României partea de nord a Dobrogei – 15 000 de verste pătrate la gurile Dunării, cu port, și la Marea Neagră, care, din punct de vedere geografic și etnografic, au aparținut Bulgariei. Astfel, România a primit deja „prețul” pentru trei județe basarabene (în 1913, românii au răpit încă o parte a Dobrogei).

La 5 martie 1918, Averescu, în calitate de premier și ministru de externe român, și eu, în calitate de împuternicit al Consiliului Comisariilor Poporului din Rusia, am semnat un acord în virtutea căruia trupele române trebuiau să curețe Basarabia în decurs de două luni. Trebuie adăugat că în arhivele secrete ale guvernului român există informații că la începutul războiului, românii, ca preț pentru participarea la război, împreună cu multe alte cerințe, au încercat să facă aluzii, prin intermediul guvernului italian, privind redobândirea celor trei județe basarabene, returnate Rusiei după războiul ruso-turc. Pentru imaginea completă a tuturor achizițiilor și vânzărilor efectuate de România, trebuie să mai amintesc că ea, după semnarea tratatului de la București cu germanii și bulgarii, a fost de acord să dea înapoi Bulgariei toată Dobrogea, în timp ce germanii s-au angajat să-i consolideze puterea în Basarabia. Dar după înfrângerea puterilor centrale, ea și-a menținut Basarabia și și-a întors înapoi Dobrogea.

Încă destul de favorizată de circumstanțe, pentru a-i păcăli nesancționat pe toți, România, probabil, va fi fericită să păcălească și diplomația noastră.

Sunt profund convins că un astfel de pas ne va compromite politic. Înțelegeți că un astfel de tratat cu România, esența căruia va fi că, în locul tezaurului ei, deja inexistent, ea va primi Basarabia, ne va compromite politic și, de aceea, Dumneavoastră ați crezut că s-ar putea găsi o acoperire pentru organizarea plebiscitului,

dar în prezența administrației românești și trupelor române în Basarabia. Cred că o astfel de decizie, în loc să îmbunătățească situația noastră, o poate doar agrava: un astfel de plebiscit nu a fost acceptat nici măcar de către Germania, învinsă în război. De aceea, consider că acceptarea propunerii române privind negocierile politice în această situație constituie o mare greșală. De la România nu putem obține absolut nimic, în afară de renunțarea la ceea ce nu există, însă putem diminua influența noastră.

Dacă Narcomindel-ul nu ar fi tratat acest subiect cu indiferență, dacă ar fi utilizat materialul uriaș pe care îl avem noi, am fi putut ridica prestigiul nostru politic în mediul tuturor minorităților naționale și printre țărani și muncitorii români. Dacă vom publica intrigile României, făcute în timpul în timpul războiului, primii pași împotriva aliaților, când au crezut că vor câștiga germanii și austriecii, intrigile ulterioare ale guvernului român în Franța împotriva Rusiei, acțiunile guvernului român în Basarabia după revoluție, dacă vom publica o serie de alte documente secrete din arhivele românești, am putea zdruncina chiar mai tare autoritatea ei internațională. Eu cred că una dintre marile metehne ale politicii noastre externe este faptul că nu privim suficient înainte sau că privim prea departe. De aceea, noi aruncăm în zadar un atu politic atât important pentru noi, cum este Basarabia, răpită fără orice drepturi și fără război, pur și simplu, cum este luată de către un hoț o valiză lăsată pe bancă. Mi-e teamă că Vă uitați la Basarabia nu prin prisma noilor relații care se afirmă la noi, în uniunea noastră și care sunt afirmate în străinătate.

Deoarece sunt preocupat de evenimentele engleze, nu am posibilitatea să vin la Moscova și trebuie să scriu despre toate acestea.

Cu salutul comunist,
Cr. Rakovski

P.S. Vă recomand să luați cunoștință de una dintre cărțile roșii ucrainene: „Sovetskaia Ucraina i Rumânia” („Ucraina Sovietică și România”). Acolo sunt adunate toate materialele referitoare la negocieri noastre cu România, începând cu hotărârile Consiliului Comisarilor Poporului cu privire la confiscarea tezaurului

României, în decembrie 1917. Acolo sunt, de asemenea, și toate documentele privind negocierile mele la Odessa și, printre altele, o copie fotografică a angajamentelor, semnată de toți ambasadorii aliați la Iași, că ocuparea de către România a Basarabiei este doar temporară.

ПТАСНИ (Arhiva de Stat a Rusiei a Organizațiilor Social-Politice), Fond. 359. Inv. 1. Dosar 8. F. 17-21. Original.

Nr 4

Scrisoarea lui M. M. Litvinov către Cr. G. Rakovski „Cu privire la viitoarele negocieri cu România”

Or. Moscova

7 ianuarie 1924,

FOARTE SECRET. Nr 015

Copii: Membrii Colegiului, Biroului Politic.

Stimate Cristian Gheorghievici,

Voi începe cu faptul că sunt pe deplin de acord cu tezele Dvs., de la prima la a șaptea, inclusiv. Totuși, nu sunt de acord cu concluziile trase de Dvs. pentru că aceleași teze permit și concluzii complet opuse, și, în opinia mea, mult mai precise. Întâi de toate, eu trebuie să exclud din obiectul discuției, înaintat de Dvs., momentul național care, în opinia mea, în niciun caz nu poate avea o importanță decisivă. Eu trebuie, desigur, să resping hotărât ipoteza privind ignorarea de către Narcomindel a problemei naționale, atunci când se discută probleme internaționale; încă mai categoric trebuie să resping presupunerea că la Brest-Litovsk și Riga³³ volumul concesiilor noastre a depins măcar câtuși de puțin de faptul că teritoriile cedate sunt populate nu de velicoruși, ci de alte etnii. Eu nu cred ca Dvs., într-adevăr a-ti putut exprima o astfel de ipoteză, dar unele locuri din scrisoarea Dumneavoastră pot oferi motiv pentru atare ipoteză. Repet, sentimental, momentul național nu poate să nu fie luat în considerare, dar nu este și nu poate fi decisiv în soluționarea problemelor internaționale. Printre altele, dacă se exclude aspectul sentimental al problemei, interesul întregii Uniuni în chestiunea basarabeană nu este mai mic decât al Ucrainei.

Ați enumerat destul de exact și exhaustiv toate inconvenientele care decurg pentru România din faptul de nesoluționare a litigiului basarabean cu noi. Nimeni nu va nega că incertitudinea privind frontiera ei de est reprezintă călcâiul sensibil al lui Ahile și slăbește extrem situația ei internațională.

Însă, ați trecut cu vederea o altă parte a monedei (medaliei) și nu insistați asupra problemei în ce măsură aceeași nesoluționare a chestiunii basarabene și incertitudinea relațiilor noastre cu România slăbește poziția internațională a Uniunii Sovietice. Este puțin probabil că veți nega, că noi am fi putut acționa cu autoritate mult mai mare, cu un mare sentiment al forței noastre, în raport cu Finlanda scandaluoasă, Pribaltica³⁴, Polonia și alți vecini ai noștri, dacă noi înșine nu am avea o oarecare rană numită de Dvs. problema basarabeană. Menționați despre posibilitatea aventurilor turcești. Credeți că Turcia, dedându-se la aventuri, nu va lua în considerare relațiile noastre cu România? Dar marile puteri? Oare Curzon, trimițându-ne ultimatumul din luna mai³⁵ sau punând la cale aventura în Afganistan, lasă să-i scape posibilitatea de a folosi România împotriva noastră? Trebuie oare să Vă demonstrez că incertitudinea unei părți a graniței, nereglementarea relațiilor cu vecinii cei mai apropiați, lipsa unui tratat de pace slăbește orice țară aflată în această situație? Doar două luni în urmă, în legătură cu evenimentele din Germania, instituțiile conducătoare luau în calcul posibilitatea și inevitabilitatea confruntării militare, în scurt timp, cu Polonia. La noi, mulți cred că această posibilitate nu este exclusă încă și în momentul de față. Cum credeți, crește sau scade puterea noastră din cauza că în orice confruntare a noastră cu oricare dintre vecini, noi ar trebui să considerăm România drept aliat inevitabil al acestuia?

Veți spune, și chiar ați spus, că semnarea tratatului cu România nu modifică relațiile noastre și că România nu va ține seama de semnătura sa, și când îi va fi convenabil, ne va ataca. Teoria „petecului de hârtie” ne este cunoscută și înțeleasă pe deplin. Nimeni dintre noi nu acordă o valoare absolută tratatelor și nu le consideră talismane în viața noastră, dar Dv. sunteți primul care, puțin probabil, veți nega importanța relativă a tratatelor și acordurilor.

Râvna României și relațiile Basarabiei nu au apărut în timpul războiului imperialist; ele au existat și înainte și constituiau o parte din aspirațiile naționale ale României. Odată cu anexarea Basarabiei aspirațiile României spre est au fost realizate în totalitate, dacă nu luăm în considerare aiurelile imperialiste, în ceea ce privește Odessa, ale unor șoviniști înveterați. Până când noi vom revendica Basarabia, România trebuie să considere aspirațiile sale naționale nefinalizate; ea, oricum, trebuie să obțină recunoașterea noastră a anexării; dacă ea nu va reuși acest lucru pe cale amabilă, atunci, mai devreme sau mai târziu, ea va recurge la arme. Mă îndoiesc că fără existența problemei basarabene, România ar fi intrat într-o alianță cu Polonia, care trebuie s-o apere exclusiv împotriva noastră, dar nu și împotriva altor potențiali dușmani ai ei – Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria. În cazul unui conflict al nostru cu Polonia, ea va lupta de partea acesteia, nu din rațiuni generale cu privire la slăbirea vecinului, și nici chiar din cauza că ea a semnat tratatul polono-român, ci, în primul rând și în principal, în scopul de a obține de la noi reglementarea relațiilor. Desigur, și după reglarea acestor relații, cercurile militariste și tot felul de șoviniști vor inventa mii de motive pentru a fi de partea inamicului nostru, dar întrebarea este, ce fel de răspuns vor găsi ei în țară și vor putea ei să convingă masele de români în necesitatea implicării în aventuri. Acum, noi cu România suntem, în mod formal, în stare de război. Noi considerăm că trupele române ocupă teritoriul nostru și, formal, putem, fără declarație de război, în orice moment, să trecem Nistrul. Acest pericol este luat în considerare, real, nu doar și nu atât de guvernul român, cât de populație. Avem informații despre numeroase cazuri de atacuri de panică, generate de zvonuri privind atacul Armatei Roșii. Deci, este un lucru – să te alături Poloniei care luptă împotriva noastră, în numele eliminării pericolului existent real, și este alt lucru – atunci când relațiile noastre cu România sunt pe deplin reglate, și țărâtimea românească este chemată la arme în numele sloganului războiului preventiv, neînțeles pentru ea, sau al unor intenții șoviniste abstracte.

Pe de altă parte, scrieți că, prin reglementarea relațiilor, noi ne lipsim de aliații potențiali

– Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria. Acest lucru este adevărat doar parțial, căci aceste state de asemenea nu cred în valoarea absolută a tratatelor și înțeleg foarte bine că prin semnarea tratatului formal problema basarabeană nu este soluționată nici pe departe. Însă spre noi tinde Lituania, în ciuda semnării tratatului de la Riga. Același lucru este valabil și pentru Germania care construiește o comunitate de interese politice nu pe baza neînțelegerilor noastre cu Franța, ci anume cu Polonia, iarăși în pofida reglementării formale a relațiilor cu aceasta. Într-o măsură mai mică acest lucru este valabil și pentru Cehoslovacia. De aceea, nu există temei să se creadă că, odată cu semnarea tratatului, vecinii actuali ai României sunt excluși din lista aliaților noștri. Eu cred că ei vor continua să tindă spre noi. Eu aici am în vedere perspectivele istorice largi, căci, în prezent, chiar și în starea de semi-război cu România, aceste țări încă nu au demonstrat niciun fel de tendință reală și au susținut mai mult dușmanii noștri decât dușmanii României.

Deci, dacă soluționarea litigiilor sovieto-române avantajează România, ea este benefică și pentru noi. Ea ne întărește, ne dă posibilitatea promovării politicii mai active în alte direcții, mai importante din punctul de vedere al consolidării economice a Uniunii. Rămâne de rezolvat problema prețului cu care ar trebui să cumpărăm această bunăstare.

Aici, deocamdată, nu este loc pentru discuții deoarece nimeni nu a făcut anumite propuneri și nici nu a lansat vreo idee. Eu nu consider necesar să-mi exprim opinia personală până când nu este elaborată decizia nici a Colegiului Narcomindel-lului, nici a vreunui Colegiu mai competent. La timpul potrivit, dacă va fi nevoie, vom discuta și pe această temă.

Deocamdată însă, la noi s-a discutat dacă trebuie să stăruim asupra reglementării relațiilor noastre cu România sau ne este mai avantajos să rămânem în situația actuală și dacă momentul actual este convenabil pentru a soluționa problema. La prima întrebare răspund raționamentele mele de mai înainte, iar a doua, de asemenea este rezolvată în sens pozitiv. Aici iarăși pornim de la un raționament foarte corect al Dvs. cu privire la faptul că acum noi nu ne aflăm sub presiunea vreunei

armate inamice învingătoare și că voința noastră este total liberă. Până în prezent, toate disputele teritoriale cu vecinii s-au soluționat sub zăngănitul armelor, într-o conjunctură extrem de nefavorabilă nouă. Pentru prima dată putem intra acum în negocieri cu un vecin într-o situație extrem de benefică pentru noi. Situația noastră internațională este mult mai favorabilă decât vreodată în trecut. Ne-am consolidat relațiile cu o serie de state. Polonia, pe interior, este slabă, Italia reia cu noi relațiile diplomatice, în toată presa europeană sunt răspândite zvonuri (ce-i drept, destul de exagerate) despre viitoarea recunoaștere a noastră de către Anglia și Franța, Ungaria și-a găsit un puternic susținător în persoana Angliei, Bulgaria – în persoana Italiei. Este clar că în această situație putem obține mari concesiuni din partea României. Ar trebui noi să așteptăm schimbări și dispariția situației pașnice, și să intrăm în negocieri, așa cum unii cred unii, atunci când vom fi implicați în acțiuni militare și când, din nou, „vom suporta presiunea armatei inamice”?

Amânarea soluționării litigiului cu România ar fi posibilă doar într-un singur caz, dacă am avea deplină încredere în menținerea păcii, cel puțin pentru următorii doi ani, și în adevărata recunoaștere a noastră de către Anglia și Franța, și în posibilitatea, deja într-un viitor apropiat, a susținerii de către acestea a pretențiilor noastre față de România. Nu avem încă această încredere.

Sunt de acord cu Dvs., că soluționarea pașnică a litigiilor noastre cu România slăbește pretenția noastră față de aliați, care au sancționat anexarea Basarabiei. Dar, în primul rând, slăbește, și nu o distruge, și, în al doilea rând, doar în cazul în care și noi recunoaștem anexarea.

Las deoparte raționamentul tactic despre cât de posibil și convenabil ne-ar fi să răspundem negativ sau, cel puțin, evaziv la propunerea României. Ne-ați propune oare Dvs. să înaintăm careva condiții preliminare, așa cum înainte a făcut România? Este de dorit să primesc răspunsul Dvs. la această întrebare. Dvs. scrieți tot timpul despre semnificația Basarabiei pentru noi, dar la singura întrebare actuală trebuie acceptată sau respinsă propunerea României cu privire la conferință, nu dați nici un răspuns.

Ce vom risca, mergând la conferință? Să presupunem că vom ajunge la un acord, că ambele părți vor ocupa poziții ireconciliabile și ne vom „aplatiza”. Care parte va câștiga? Eu răspund – în întregime noi. România deja de cinci ani ocupă Basarabia fără nici o contracarare din partea noastră. Noi înșine am propus repetat României pace, dar ea a refuzat. Este oare de mirare că în Europa s-a creat convingerea că ne-am împăcat în întregime cu faptul anexării Basarabiei? Respingerea acestui punct de vedere este în avantajul nostru. Dacă la conferință vom renunța zgomotos la recunoașterea anexării sau vom cere plebiscitul, invocând principiul autodeterminării popoarelor, are de câștigat din asta nu România, ci doar noi. Poziția României va fi de o mie de ori mai rea. Toate inconvenientele enumerate de Dvs., care decurg din incertitudinea problemei basarabene, vor afecta mult mai mult România, și noi nu doar vom „scoate ghimpele din piciorul României”, ci, dimpotrivă, vom zgândări rana la acest picior.

România estimează excelent agravarea stării sale în urma ieșirilor noastre publice privind problema Basarabiei. Iată de ce ea, timp de 4 ani, a evitat conferințele, înaintând ca cerință preliminară excluderea problemei basarabene din ordinea de zi. Dacă ea acum merge la conferință fără o condiție prealabilă, o face sau în urma slăbiciunii sale internaționale, sau pentru că este incorect informată cu privire la dorința noastră de a accepta concesiile dorite de ea, dar poate din ambele motive. Oricum, noi nu riscăm nimic, ci vom câștiga mult, indiferent de finalul conferinței.

Întrebați de ce s-a putut recunoaște referendumul pentru Silezia Superioară și respinge pentru Basarabia, de ce Silezia Superioară a putut fi divizată în părți, iar Basarabia nu poate fi. Eu pot doar repeta aceste întrebări. De ce? Nimeni nu susține acest lucru, și noi vom înainta această teză.

Puțin probabil că cineva va fi împotriva includerii Bucovinei printre pretențiile noastre. Însă noi am vorbit doar despre problema cardinală – Basarabia, fără a ne opri în detalii la toate subiectele litigiului. Pretențiile referitoare la Basarabia și Bucovina, desigur, nu sunt echivalente și nu pot fi susținute cu aceeași forță de argumentare.

Noi am decis să tergiversăm conferința până la sfârșitul lunii februarie, în speranța că, între timp, vom încheia tratatul cu Italia, vom fi recunoscuți de Anglia, și poate, negocierile cu Franța vor obține un contur real. Atunci vom putea, desigur, discuta cu România într-un alt ton, decât acum trei ani la Varșovia. Acest lucru nu înseamnă, totuși, că propunerea noastră de atunci a fost o eroare, cum nu poate fi considerată o greșală reglementarea relațiilor noastre cu Finlanda, bazându-ne pe faptul că acum suntem mai puternici și am fi putut obține un tratat mai avantajos. Pierzând cu România, noi, probabil, am fi câștigat atunci în altă parte. Situația noastră de atunci a fost de așa natură că a trebuit să manipulăm după modelul „Caftanul lui Trișkin”³⁶.

Cu salut,
LITVINOV

РІАСТІІ (Arhiva de Stat a Rusiei a Organizațiilor Social-Politice) Fond 359, Inv.1, Dosar 8, ff. 22-27. Original.

Nr. 5

Scrisoarea lui Cr. Rakovski către M.M. Litvinov „Al treilea memoriu cu privire la Basarabia și Bucovina”

or Londra,

11 februarie 1924, nr 18

Copii pentru tov. Cicerin, membrii Biroului Politic și Biroului Politic al CC al PC(b)U

Stimate Maxim Maximovici,

Îmi cer scuze anticipat că în acest memoriu va trebui să mă întorc la amintirile despre diplomația noastră în ultimii ani privind evoluția problemei Basarabiei. O fac pentru ca Dvs. să puteți avea o idee exactă despre atitudinea mea cu privire la acest subiect. În prealabil, trebuie să remarc că, desigur, eu nu acuz Narcomindel-ul că a ignorat intenționat, vreodată, problema națională. În notele mele anterioare nu există nicio aluzie despre aceasta. Cu toate acestea, fără îndoială că condițiile obiective au fost de așa natură încât am ignorat problema națională; chiar și atunci când condițiile obiective s-au schimbat, noi, din inerție, am continuat vechea politică de ignorare a problemei

naționale. Am scris în trecut o scrisoare că Dvs. însuși i-ați reproșat Narcomindel-ului nostru de la Moscova că în problema Galiției răsăritene el a comis o gafă, că el s-a dumirit să protesteze foarte târziu și că, dacă protestele corespunzătoare ar fi au fost făcute în timp util, atunci, poate, și Italia și Anglia, și poate chiar și Franța, s-ar fi abținut de la recunoașterea anexării Galiției (mă voi informa dacă a fost confirmată hotărârea Conferinței ambasadorilor de către parlamentele respective; dacă nu, atunci hotărârile Conferinței ambasadorilor, de asemenea, nu sunt valabile, cum nu sunt valabile nici hotărârile guvernului francez privind Basarabia, deoarece parlamentul francez încă nu a ratificat aceasta).

Față de problema Basarabiei, politică noastră a fost mai atentă, dar aceasta numai în măsura în care autoritatea politică supremă a noastră a luat act de considerațiile mele, precum și de considerațiile altor tovarăși ucraineni, expuse nu numai verbal, dar, uneori, și în scris.

Pe această temă, am avut de a face, cel mai des, cu Ilici. Chiar de îndată ce am ajuns, după revoluția din Octombrie, de la Stockholm la Petrograd, aceasta a fost una dintre problemele pe care le-am discutat cu Ilici, și îmi amintesc cum la Smolnăi, în cabinetul său, în ajunul Adunării Constituante, fiind întrerupți de vizitele lui Blagonravov, care venise să-i comunice lui Ilici despre pregătirea eserilor în vederea convocării Adunării Constituante și să primească de la el directive (îmi amintesc ca Ilici i-a spus: să nu ezite în aplicarea de măsuri dure), noi am discutat că Basarabia, dacă va exprima dorința, desigur că poate fi alipită la viitoarea Republică Sovietică Socialistă Română, și, dacă în România ar fi fost puterea sovietică, desigur că soluționarea acestei probleme nu ar reprezenta nicio dificultate.

Ulterior, la Odessa, în fruntea Colegiului suprem autonom pentru combaterea contra-revoluției în Ucraina, a trebuit să mă ocup îndeaproape de această problemă. În „cărțile roșii” diplomatice ucrainesti, în special într-o carte despre România, Veți găsi o serie de documente referitoare la acea epocă și, printre altele, acordul de la 5 martie 1918, semnat de mine, pe de o parte, și generalul Averescu, atunci Prim-ministru al României și Ministrul al

Afacerilor Externe, pe de altă parte, în virtutea căruia trupele române trebuiau să curețe Basarabia în termen de 2 luni. Din acel moment noi nu am încetat să protestăm împotriva politicii românești, remițând o mulțime de note, majoritatea cărora, la cererea tov. Cicerin, au fost scrise de mine.

Problema Basarabiei a fost pusă în fața noastră ca un posibil obiect al politicii noastre externe, după lichidarea fronturilor polonez și împotriva lui Vranghel. Aceasta a fost la începutul anului 1921. În fața noastră stătea întrebarea ce era de făcut cu armata de 5 milioane, o treime din care se afla pe teritoriul Ucrainei și pe care evitam să o lăsăm la vatră, deoarece ne temeam că demobilizarea ar fi putut provoca mare dezordine în țară. Atunci, unii colegi ucraineni, în special tov. Frunze, a înaintat ideea utilizării armatei noastre, starea de spirit a căreia, după înfrângerea lui Vranghel, era combativă, pentru a elibera Basarabia. Această idee l-a ademenit foarte tare pe Ilici. El m-a chemat și în mod special s-a sfătuit cu mine, cum să fie. Mi-am exprimat sincer teama că ocuparea Basarabiei ne va atrage în război cu România și că resursele noastre interne nu ne vor permite să ducem un nou război. Nu știu dacă aceste considerații sau și altele l-au influențat, dar Ilici nu a mai insistat asupra acestei idei.

În vara aceluiași an, atitudinea instanței noastre supreme³⁷ față de problema Basarabiei s-a schimbat radical, în parte, cred că pe baza raportului lui Lev Davădovici care, fiind în Ucraina, în timpul manevrelor, a aflat că ideea despre acapararea Basarabiei printr-o lovitură à la *Jelihovski* încă îi captivează pe unii tovarăși ai noștri. Biroului politic a decis să înceapă negocierile cu România pentru lichidarea problemei Basarabiei în spiritul celebrei propuneri, făcută ulterior de tov. Karakhan la Varșovia delegatului român Fillaliti. Cunoașteți, de asemenea, că de această enormă eroare politică ne-a salvat aroganta stupidă a lui Tache Ionescu, care a executat voința guvernului francez, care a poruncit categoric lui Fillaliti să renunțe la orice fel de negocieri privind Basarabia.

Noi, cei din Ucraina, ne-am opus categoric acestei politici și eu, având misiunea din partea Biroului Politic al PC(b)U, am scris o nota în adresa Biroului Politic al CC al PCR. Aceasta a fost în vara anului 1921. Ulterior, când am vorbit cu unii membri ai Biroului Politic, au fost de acord că, într-adevăr, este inadmisibil de a

reduce problema Basarabiei la cheștiunea de cumpărare și vânzare, și că o astfel de politică ar putea submina autoritatea noastră politică.

Aici închei informația bazată pe fapte. Ea va fi utilă în continuare. Acum vreau să subliniez un loc din scrisoarea Dumneavoastră, unde arătați că semnarea acordului privind anexarea Basarabiei de către România nu reprezintă o soluție a problemei pentru totdeauna și arătați că acum, în general, tratatele sunt considerate drept petec de hârtie. Eu am spus același lucru și la spun și acum, dar repet că ele reprezintă bucăți de hârtie pentru cel puternic. Și, până când noi nu avem această putere, tratatul, fiind văzut chiar și ca o bucată de hârtie, mai mult ne slăbește și ne leagă de mâini și de picioare. Nu putem semna cu România un tratat care îi dă Basarabia, și a doua zi, ca și cum nimic nu s-a întâmplat, să începem a protesta împotriva politicii României față de țărani din Basarabia. Semnătura noastră ne încâtușează mult mai mult decât poate părea. Dacă vom continua să vorbim despre Basarabia și după ce o vom da noi înșine României, vom fi întrebați: cine v-a impus să acceptați aderarea ei la România, ca și în prezent, când, după ce am semnat convenția cu privire la strămtori, ne plângem de faptul că politica lordului Kurzon urmărește lichidarea oricăror bariere dintre noi și Anglia și creșterea șanselor ciocnirii între două țări, ni se spune: cine v-a impus să semnați convenția; nu plângi pentru păr dacă este tăiat capul.

Politica externă a Puterii Sovietice va fi, fără îndoială, un subiect care va provoca uimire și admirație din partea generațiilor viitoare. Totuși, aceasta nu înseamnă că noi nu comitem uneori foarte mari erori, care sunt greu de înțeles, fiind atât de puțin explicabile prin cauze obiective. O astfel de eroare eu aș considera reluarea propunerilor lui Karakhan de la Varșovia.

Dar Dvs. întrebați: putem oare refuza să negociem cu românii, atunci când ei vin cu propunerea.

Și eu sunt pentru negocieri cu românii, dar există negocieri și negocieri. Cu ce scop doriți Dvs. să negociați cu românii? Sensul hotărârii organului nostru suprem a fost clar expus de Dvs. într-una din scrisorile Dumneavoastră anterioare – să se înceapă negocierile cu România în scopul eliminării problemelor litigioase.

Iar acest lucru înseamnă în mod clar cedarea Basarabiei românilor. Să nu ne facem iluzii în acest sens. A lichida această problemă, în acest moment și prin politica noastră față de Basarabia, altfel decât cedând-o românilor, nu este posibil. Cunoscut perfect starea de spirit a boierilor români impertinenți, cunoscut strigătele sălbatice apărute de curând despre mai multe sate cedate sârbilor în locul altora, cedate românilor de către sârbi în Banat. Cunoscut psihologia șovină a statelor balcanice, care preferă mai degrabă să falimenteze reciproc, decât să cedeze unul altuia un petec de pământ. Eu știu cu ce lăcomie au răpit românii, la dreapta și la stânga, teritoriile vecinilor săi, cum au jefuit pe toate câmpurile din Europa centrală, golind buzunarele popoarelor învinse.

Dacă însă nu există astfel de intenții, atunci Dvs. mergeți spre un eșec iminent și insucces al acestor negocieri, ceea ce, în loc de apropiere cu România, va duce, dimpotrivă, la o îndepărtare mai mare. Dvs. înșivă, nu știu din ce motiv, mi-ați scris la Londra, că este mai bine să nu se înceapă negocieri decât să se înceapă și să se termine cu un eșec.

În ceea ce mă privește, eu, dacă aș fi pus în situația să negociez cu România, nu aș ezita să pun problema Basarabiei foarte clar. Nu aș ezita să schimb complet tactica noastră în problema Basarabiei. Până în prezent, în ochii întregii lumi, inclusiv a românilor, noi am creat impresia de oameni care aleargă după români cu rugămintea: primiți, vă rog, de la noi, Basarabia, iar românii răspund: nu avem nevoie de acordul vostru; noi am primit Basarabia de la Mackensen; în privința Basarabiei s-au pronunțat Franța și Anglia, și aceasta ne este de ajuns. Desigur, tot timpul noi am propus românilor să începem negocierile cu ei, iar Karakhan le-a oferit chiar mai mult. Și sensul acestui lucru a fost doar unul: vă rugăm, luați Basarabia, dar luați-o din mâinile noastre.

Acum, când nu ne mai temem nici de o nouă blocadă, nici de o nouă intervenție, când Anglia și Italia ne-au recunoscut, iar Franța lasă să se înțeleagă că poate face din Mica Antantă o monedă de schimb în cadrul negocierilor cu noi, nu mai are niciun sens să mai ținem la părerea boierilor români și să le propunem Basarabia, și tactica pe care eu aș considera-o ca cea mai rațională s-ar reduce la următoarele:

La propunerea României de a purta negocieri, eu aş răspunde că sunt de acord doar în cazul în care trupele Dvs. se vor afla la vest de râul Prut. Până când soldații români se află pe teritoriul Basarabiei, nu vom vorbi cu Dvs. Ați ocupat Basarabia, semnând un document, contrasemnat de toți ambasadorii aliați de la Iași, precum că această măsură este exclusiv provizorie și urmărește scopul să asigure aprovizionarea armatelor române și ruse cu produse alimentare și furaje. La 5 martie 1918 ați semnat tratatul conform căruia încă odată ați confirmat că nu aveți pretenții asupra Basarabiei și în două luni veți pleca de acolo.

Eu aş proceda la organizarea emigrației basarabene pe teritoriul Ucrainei și aş forma acolo, în Odessa, Kiev sau Harkov un centru în care ar putea să învețe sute și mii de basarabeni, în scopul creării acolo a iredentismului basarabean. În Basarabia aş susține, alături de mișcarea comunistă, mișcarea cultural-națională nu numai a ucrainenilor, bulgarilor, rușilor, ci și a țăranilor români, așa numiții moldoveni care nutresc o ură de neînvins față de stăpânirea română și cu plăcere vor saluta Basarabia autonomă sau independentă.

Eu aş încerca să popularizez pe larg problema Basarabiei peste hotare, prin intermediul broșurilor și cărților, și nu aş permite lucruri scandaloase de genul celor care au avut loc anul trecut; despre aceasta eu am aflat, fiind la Harkov, când chiar și într-un ziar ca „Manchester Guardian”, guvernul român a reușit să publice articole scandaloase, în care lupta noastră pentru eliberarea țăranilor basarabeni a fost prezentată ca tendință de ocupare a teritoriului Basarabiei. În afară de noi, nimeni nu dispune de astfel de material bogat pentru acest gen de cărți și broșuri. Ce bogăție nepuizabilă reprezintă arhivele românești. Dacă Dvs. personal v-ați fi apucat de această problemă și ați fi observat mult mai multe despre faimosul Departament Balcanic, demult ar fi fost pregătită cartea despre Basarabia.

Aș fi promovat o anumită politică în ceea ce privește Bulgaria și Ungaria. Nu mă jenează faptul că acolo sunt instalate guverne fasciste. O politică activă și iscusită din partea noastră, dimpotrivă, va ușura activitatea propriului nostru partid și a elementelor revoluționar-

naționaliste vecine. Orientarea Bulgariei spre Italia deja a suferit un colaps total. Mussolini, folosindu-l pe Țankov împotriva Belgradului, în prezent, când a încheiat cunoscutul acord cu Iugoslavia, lasă Bulgaria pradă acestuia și subliniază atitudinea sa de dispreț față de intereselor naționale bulgare. Același faliment va suferi și orientarea Ungariei spre Italia. Deja se vorbește despre faptul că între Italia și România va fi încheiat un acord, similar cu cel încheiat între Iugoslavia și Italia.

Iată politica pe care aş promova-o în raport cu România. Basarabia nu merită niciun glonț de-al nostru, niciun ostaș al Armatei Roșii, pentru că eu sunt convins sigur că problema Basarabiei poate fi rezolvată prin manevră politică. În problema Basarabiei timpul este cel mai bun aliat al nostru. Tupeul românesc acum începe să cedeze locul relației de curtoazie. Desigur, rămânând fideli ipocriziei sale tradiționale, boierii români, începând să flirteze cu noi, în același timp, promovează cea mai nimicitoare politică față de comuniștii noștri, împușcându-i ca pe fiarele sălbatice sau exterminându-i în închisori. Fărădelegea, dominantă în acest sens în România, este unică în felul său. Cu timpul, adulația românilor față de noi, fără îndoială, va crește. România va căuta tot felul de intermediari și ne va cere să mergem cu ea la negocieri. Ea va încerca să ne ofere, probabil, chiar și diferite compensații.

Interesant, cum se uită vecinii României la aventura basarabeană. Vă este deja cunoscut că Cehoslovacia și Iugoslavia nu-și doresc să se implice în această problemă. L-am întrebat pe domnului J., persoană bine informată în politica franceză, crede el că Polonia s-a obligat în tratat să apere frontiera românească până la Nistru și nu până la Prut. La aceasta J. mi-a răspuns: rareori se întâmplă ca tratatele defensive să se refere la frontiere neprecizate din punct de vedere juridic, și convingerea mea profundă este că tratatul româno-polonez exclude Basarabia.

Ca o concluzie la toate acestea, redau cuvintele fostului ministru Ghennadiev, ucis recent de fasciști în Bulgaria, care mi le-a transmis Stambuliiski, la Genova sau la Lausanne: „va fi suficient ca la granița Basarabiei să apară o persoană cu șapcă rusească pentru ca românii să se pomenească dincolo de Prut”. Opinia

generală este că, în ziua când vom putea vorbi atât de tare, încât vocea noastră să fie auzită peste tot, ca vocea marelui Stat Revoluționar, nu ne va fi greu să găsim o soluție a problemei basarabene.

Am scris mai devreme, că problema basarabeană este un nod în care se împletește întreaga noastră politică în Peninsula Balcanică și în Europa de Sud-Est. Eu, desigur, îmi dau seama de marea valoare care pentru noi o are calea Varșovia – Berlin, căci alianța cu Germania revoluționară proletară ne va da posibilitatea să rezolvăm și toate celelalte sarcini. Dar eu nu știu dacă istoria nu va juca și aici cu noi o glumă similară celei jucate deja de ea în 1917, în Rusia, când revoluția a învins într-o țară agrară. Trebuie de menționat că am avut încă două Republici Sovietice, de asemenea în țări agrare, în Ungaria și Bulgaria, și că într-o țară agrară, în Bulgaria, am avut recent o revoltă muncitorească-țărănească. Și nu știu dacă ar trebui să închidem un traseu al revoluției, acel traseu al revoluției care ne duce spre Europa Agrară de Sud-Est. De faptul dacă va avea România cu noi un tratat de pace, dacă România ne va recunoaște sau nu, nu ne va fi nici cald, nici rece.

Când în 1920, în timpul ofensivei spre Varșovia, la Plenara CC s-a discutat chestiunea acceptării sau respingerii propunerii privind negocierile de la Londra, eu, deși am fost unul dintre susținătorii acceptării acestei propuneri, la întrebarea, care va fi comportamentul României în cazul continuării ofensivei noastre în direcția Varșoviei, am răspuns categoric: nu se va urni din loc. Tov. Zinoviev, în discursul său, pentru renunțarea la negocierile de la Londra, de asemenea s-a referit la aceasta declarație a mea. Declar și acum că nu avem de ce ne teme de România. Măcinată de lupte interne de clasă și naționale, erodată de criza financiară severă pentru o lungă perioadă de timp (după Polonia, România este statul cu cele mai dezorganizate relații financiare în Europa), ea nu este capabilă la niciun fel de ofensivă politică împotriva noastră. Pe de altă parte, așa cum am mai subliniat, alianța cu Polonia este determinată nu numai de Basarabia, dar și de izolarea generalizată a sa la est, între patru state slave – Rusia, Bulgaria, Iugoslavia

și Cehoslovacia. Pe conștiința lor, românii au nu numai Basarabia, dar și Dobrogea, Nouă și Veche, și o serie de alte provincii răpite de la vecinii lor.

De asemenea, noi trebuie să ne facem puține griji privind proprietatea românească în Rusia, deoarece în cazul în care cineva are să primească ceva de la altcineva, atunci nu românii de la noi, ci noi de la ei. În 1918, eu am clarificat în cadrul Comisiei pentru livrările în România, care a existat atunci, că numai livrări militare din Rusia a fost efectuate în sumă de 300 de milioane de ruble-aur. Proprietatea noastră, rămasă în România, este enormă. Numai locomotive și tendere sunt peste 500. Prevăzând aceasta, românii au încercat să întocmească o factură pe care trebuie să ne-o prezinte și au înjghebat deja 15 miliarde, reprezentând „costul întreținerii armatei ruse în România”.

Deși în ultima scrisoare a Dvs. sunteți mai calm în ceea ce privește duritatea cursului nostru în problema basarabeană, eu nu pot citi fără îngrijorare părerile Dvs. precum că satisfacerea deplină a aspirațiilor naționale ale României în Est o va face în relațiile cu noi, dacă nu un prieten, apoi, în orice caz, un vecin neutru.

În felul acesta, Dvs. spuneți că noi, ca și cum nu intenționăm să dăm Basarabia, și, în același timp, arătați cât ar fi de oportun, dacă aspirațiile naționale ale României vor fi îndeplinite în întregime. Prin urmare, premisa întregii politici a Dvs. este anume potolirea deplină a setei șovinistilor români. Însă aceste aspirații naționale românești constau în faptul că din populația de aproximativ 18 milioane, nu mai puțin de 6 milioane nu sunt români, ca să nu mai vorbim despre un alt milion în Basarabia, care, deși sunt de origine moldovenească, se împotrivesc dominației românești. Cei mai îndrăzneți naționaliști români care acum încep să vorbească precum că între Nistru și Bug trăiesc români și că orașul Jitomir, de asemenea, este oraș românesc, nici nu visau în trecut la Basarabia. Aspirațiile naționale românești nu se extindeau dincolo de cele trei județe basarabene care, în 1856, au fost alipite la România, iar în 1877 au fost încorporate din nou la Rusia. Aș putea să Vă demonstrez

cu documente în mână. De aceea, eu cred că politica de concesi față de România nu poate fi justificată nici dintr-un punct de vedere.

Cu salut comunist,

Cr. Rakovski

РГАСПИ (Arhiva de Stat a Rusiei a Organizațiilor Social-Politice), fond 359, inv. 1, dosar 8, ff. 28-37.

NOTE

¹ *Rakovski: dosar secret*, Ediție îngrijită și prefață de Stelian Tănase, Iași, Polirom, 2008, p. 10.

² Gheorghe Cojocaru, *O nouă biografie a lui Gr. Racovski*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 2016, p. 134.

³ *Rakovski: dosar secret*, p. 169.

⁴ *Ibidem*, p. 170.

⁵ Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p. 138.

⁶ Георгий Чернявский, Михаил Станчев, Мария Тортика (Лобанова), *Жизненный путь Христиана Раковского. Европеизм и большевизм: неоконченная дуэль*, ЗАО „Издательство Центрполиграф”, 2014, (Gheorghii Cerniavskii, Mihail Stancev, Maria Tortika (Lobanova), *Drumul vieții lui Cristian Rakovski. Europeanism și bolșevism: un duel neterminat*, ed. Centrpoligraf, 2014), <https://www.bookvoed.ru/book?id=6061755>

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Rakovski: dosar secret*, p. 49.

⁹ Flavius Solomon, *Un diplomat al revoluției. Cristian Racovski și social-democrația rusă în 1917*, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Cluj Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Editura Kriterion, 2011, p. 276.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 277.

¹² Notă: СТАВКА (СТАВКА) – Cartierul general al marelui stat major al armatei ruse.

¹³ Георгий Чернявский, Михаил Станчев, Мария Тортика (Лобанова), *Жизненный путь Христиана Раковского. Европеизм и большевизм: неоконченная дуэль*, ЗАО «Издательство Центрполиграф», 2014, (Gheorghii Cerniavskii, Mihail Stancev, Maria Tortika (Lobanova), *Drumul vieții lui Cristian Rakovski. Europeanism și bolșevism: un duel neterminat*, ed. Centrpoligraf, 2014) <https://www.bookvoed.ru/book?id=6061755>

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Relațiile româno-sovietice*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 28.

¹⁷ Георгий Чернявский, Михаил Станчев, Мария Тортика (Лобанова), *op. cit.*, <https://www.bookvoed.ru/book?id=6061755>.

¹⁸ 30 марта. Постановление о передаче Верховной коллегии по русско-румынским делам в ведение Народного комиссариата по иностранным делам, (30 martie. Decretul privind intrarea Colegiului Superior pentru problemele ruso române sub conducerea CCP) <http://istmat.info/node/29143>.

¹⁹ Notă: Anatoli Gregorievici Jelezneakov – cel care, cu câteva zile înainte, anunțase, la comanda șefilor, dizolvarea Adunării constituante de la Petrograd.

²⁰ ЦПА ИМЛ, ф. 2, он. 1, д. 25138; ЦГАОР, ф. 130, он. 1, д. 52, л. 7; оп. 2, д. 365, лл. 41, 47 (Arhiva Centrală de Partid a Institutului Marxism-Leninismului, fond 2, inv.1, dosar 25138; Arhiva Centrală de Stat a Federației Ruse, fond 130, inv. 1, dosar 52, f. 7; inv. 2, dosar 365, ff. 41, 47); <https://leninism.su/biograficheskie-xroniki-lenina/104-tom-54/3814-fevral-1918-s-14-po-20.html>.

²¹ Георгий Чернявский, Михаил Станчев, Мария Тортика (Лобанова), *op.cit.*, <https://www.bookvoed.ru/book?id=6061755>

²² Vezi detalii în: Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militrul, omul politic, legenda*, București, Editura Molitară, 2016, pp. 212-236.

²³ Виталий Валерьевич Репин, *Бессарабская проблема в переписке полномочного представителя СССР в Великобритании Х. Г. Раковского и заместителя народного комиссара иностранных дел М. М. Литвинова (декабрь 1923 г. – февраль 1924 г.)*, în *Российские и славянские исследования*, науч. сб., Вып. 6, Минск, БГУ, 2011, (Vitalii Velerievici Repin, *Problema Basarabiei în corespondența reprezentantului plenipotențiar al URSS în Marea Britanie, C. Gh. Rakovski și al adjunctului comisarului poporului pentru afaceri externe, M. M. Litvinov (decembrie 1923 – februarie 1924*, în revista *Studii ruse și slave, colecție științifică*, Nr. 6. Minsk, Universitatea de stat din Belarus, 2011) p. 152, <http://elib.bsu.by/handle/123456789/40534>.

²⁴ Gheorghe E. Cojocaru, *Disputa sovieto-română de la Viena: (27 martie- 2 aprilie 1924)*, Chișinău, Litera, 2018, p. 23.

²⁵ Tache Ionescu – ministru al afacerilor străine al României în perioada 13 iunie 1920-11 decembrie 1921.

²⁶ G. Filaliti – șeful delegației române la Conferința româno-sovietică de la Varșovia din septembrie-octombrie 1921.

²⁷ Репин, В. В., *Бессарабская проблема в переписке полномочного представителя СССР в Вели*

кобритании X. Г. Раковского и заместителя народного комиссара иностранных дел М. М. Литвинова (декабрь 1923 г. – февраль 1924 г.), Vitalii Velerievici Repin, *Problema Basarabiei în corespondența reprezentantului plenipotențiar al URSS în Marea Britanie, C. Gh. Rakovski și al adjunctului comisarului poporului pentru afaceri externe, M. M. Litvinov (decembrie 1923 – februarie 1924)*) <http://elib.bsu.by/handle/123456789/40534>.

²⁸ Este vorba de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

²⁹ Cr. Racovski se referă la negocierile sovieto-române de la Viena din 27 martie 2 aprilie 1924.

³⁰ Racovski se referea la propunerea lui L.M. Karakhan, făcută în cadrul negocierilor preliminare sovieto-române de la Varșovia, din septembrie-octombrie 1921, privind soluționarea diferendului sovieto-român pe calea lichidării reciproce a pretențiilor.

³¹ Este vorba de scrisoarea din 29 decembrie 1923.

³² BUND – Liga Generală a Muncitorilor Evrei, primul partid politic evreiesc, fondat în 1897.

³³ Este vorba de *Tratatul de la Riga*, semnat la 18 martie 1921 între Polonia și Rusia Sovietică, la terminarea războiului polono-sovietic.

³⁴ Pribaltica (cele trei țări baltice) – Estonia, Letonia și Lituania.

³⁵ La 8 mai 1923, guvernul Marii Britanii remitea guvernului sovietic o notă ultimativă, elaborată de ministrul afacerilor străine Kurzon, prin care acuza URSS de promovarea politicii antibritanice în Orient și cerea încetarea diversiunilor antibritanice Iran și Afganistan, încetarea urmăririlor confesionale în URSS, Eliberarea vaselor engleze de pescuit, reținute în Marea Barentș etc.

³⁶ Este vorba de fabula *Caftanul lui Trișkin* de I.A. Krilov, echivalentă fabulei *Antereul lui Arvinte* de Alecu Donici.

³⁷ Instanța supremă în URSS era Biroul Politic al Partidului comunist (bolșevic), format în 1917.

PRIMUL POST DE TELEGRAFIE FĂRĂ FIR (T.F.F. / RADIO) DIN ROMÂNIA (AUGUST 1914)

Gl.mr.(r) ION CERĂCEANU *

Abstract

During the last couple of years, a lot has been written about the First World War Centenary and its significance for Romania. In this context, the paper below draws the attention to a very special event in the history of telecommunications in Romania, an event that was hastened by the outbreak of the First World War. The event in question is the creation of the very first wireless telegraph station in Romania in the late summer of 1914, something that allowed the Romanian government to be updated in real time on the course of the war.

Keywords: *wireless telegraph, World War 1, Romania, history of telecommunications*

S-a scris și s-a publicat mult în ultimii cinci ani! Temele predilecte au fost dedicate, în principal, împlinirii Centenarului de la declanșarea Primului Război Mondial (1914), de la intrarea României în război alături de Antantă (1916), de la eroicele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz (1917), de la terminarea Marelui Război în Europa (1918), de la Marea Unire a tuturor Românilor (1918) și se va continua, probabil, în următorii doi ani cu confirmarea internațională a Marii Uniri, acțiunile Armatei Române pentru apărarea Hotărârilor Istoricale ale Unirii, Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) ș.a.

În acest context istoriografic deosebit de permisiv și generos, dorim să aducem în atenția cititorilor un *eveniment tehnic din istoria telecomunicațiilor în România* care a fost „grăbit” de declanșarea Primului Război Mondial în Europa și care, pe tot parcursul acestuia și ulterior, a influențat în mod decisiv comunicarea între beligeranți, nu numai în plan politic, dar și diplomatic, economic, social, cultural-științific și, nu în ultimul rând, militar.

Instalarea primului post de telegrafie fără fir (TFF/Radio) în România (Parcul Carol, august 1914) a făcut posibilă legătura neîntreruptă a factorilor de decizie politico-militară de la

* Președintele Asociației „Pro-Muzeum”, fost comandant al Regimentului 48 Transmisiuni (1997-2006) și al Comandamentului Comunicațiilor și Informaticii (2006-2013).

București cu principalele capitale ale Europei și în special cu statele aliate și neutre.

Fără acest mijloc de comunicare pe plan internațional, România ar fi rămas izolată între cele două fronturi europene, dependentă exclusiv de sursele de informare ale aliaților occidentali și orientali.

Pe lângă sursele de documentare, în-deobște cunoscute, dispunem de un „*document exceptional*” care, până în prezent, nu a fost introdus în circuitul istoriografic. *Manuscrisul inedit* la care facem referire este „*Jurnalul de amintiri*” al marelui savant român Emil Giurgea cu privire la organizarea serviciului radiotelegrafic (TFF) în România, aflat în fondul de arhivă al Muzeului Comunicațiilor și Informaticii.

Inginerul Emil Giurgea**, doctor în științe fizice (1912 – Sorbona, Paris), a fost multă vreme directorul Direcției de Radiocomunicații și membru al Societății Regale Române de Geografie.

„Jurnalul de amintiri” a fost redactat cu multă atenție și îngrijire, probabil prin anii '30 ai secolului trecut, pe baza unor documente și consemnări anterioare, contemporane cu evenimentele evocate.

1. Epoca luminilor.

Principalele descoperiri științifice în domeniul electromagnetismului

Am recurs la o prezentare cât se poate de succintă, chiar lapidară uneori, a principalelor descoperiri științifice în domeniul electromagnetismului din secolul al XIX-lea, fără de care nu ar fi fost posibile extraordinarele realizări tehnologice în domeniul mijloacelor de comunicare la distanță din secolul următor.

1.1. Repere cronologice principale:

1800 Italianul Alessandro Volta (1745-1827) inventează *pila electrică*;

Un an mai târziu, în 1801, își celebrează epocala invenție la Salonul Institutului Național de Științe și Arte din Paris, în prezența Împăratului Napoleon. *Așa începe secolul luminilor!*

1820 Francezul André-Marie Ampère (1775-1836) formulează „*Legea inducției curenților electrici*”;

Fizicianul danez Hans Christian Orsted (1777-1851) definește „*electromagnetismul*”, descoperire ce avea să fie folosită ulterior de Ampère, Faraday și Maxwell;

Inventează „*ampermetrul*” – instrument de măsură a inducției electromagnetice, pe care îl numește așa în onoarea fizicianului francez Ampère, cel care a descoperit și formulat „*legea inducției*”;

1821 Germanul Joseph Schweigen (n. 1778) inventează „*bobina*”;

1827 Germanul Georg Simon Ohm (1789-1854) formulează legea care îi poartă numele: „*Legea lui Ohm*” ($I = U/R$);

1831 Fizicianul englez Michael Faraday (1791-1867) fundamentează teoretic și demonstrează practic „*inducția electromagnetică*”;

În SUA, Joseph Henry (1797-1878) formulează, în mod independent, „*Legea inducției electromagnetice*”.

1.2. Inventarea telegrafului electric - prima mare controversă istorică (1833-1837)!

1833 Karl Friedrich Gauss (1777-1855) și Wilhelm Weber realizează la Göttingen, în Germania, un *telegraf electric* cu care transmit mesaje la distanța de 2 km;

1835 Americanul Joseph Henry dezvoltă teoretic *principiile de bază ale telegrafului electric*;

1836 William Cook (1806-1879) și Charles Wheatstone (1800-1875) realizează la Londra primul telegraf comercial din lume – telegraful cu ace magnetice (*primul brevet* pentru un telegraf electric);

1837 Germanul Karl Steinheil (1801-1870) realizează *primul telegraf electric cu ace magnetice și înregistrare pe bandă de hârtie și imprimarea literelor în clar*;

Americanul Samuel Finley Bresse Morse (1791-1872) obține *primul patent pentru telegraful electric*;

1838 Samuel Finley Bresse Morse inventează *codul de semnale telegrafice* care îi poartă numele – *Codul Morse*;

1844 Samuel Morse face *prima demonstrație publică* – transmiterea semnelor în cod Morse între Washington și Baltimore;

Americanul Samuel Finley Bresse Morse (1791-1872) obține *primul patent pentru telegraful electric*;

A rămas celebră în istoria telecomunicațiilor prima comunicare la mare distanță realizată atunci de Samuel Morse: „*What hath God wrought?*” („*Ce lucruri mari a făcut Dumnezeu!*”);

1864 Fizicianul scoțian James Clark Maxwell (1831-1879) demonstrează / stabilește teoretic existența undelor electromagnetice care se propagă cu viteza luminii.

În concluzie, fără să existe un proces de contestare, comunitatea științifică internațională i-a acordat lui *Samuel Morse paternitatea inventării telegrafului electric*, probabil și datorită inventării și utilizării codului Morse, dar și datorită inventării și perfecționării treptate a releului electromagnetic. Utilizarea comercială imediată a făcut să crească în mod semnificativ notorietatea autorului, iar aparatul său, mereu perfecționat, să fie folosit până în zilele noastre.

1.3. Inventarea telefonului – a doua mare controversă istorică (1870-1876)!

Inventarea telefonului electromagnetic propriu-zis a avut ca *precursori* în Franța pe Charles Bourseul (1829-1912), în anul 1854, și în Germania pe Johann Philipp Reis (1834-1874), în anul 1860, care au pus bazele teoretice, au realizat transmiterea vorbirii prin mișcarea unei membrane, folosind pentru prima dată cuvântul „*telefon*”.

1870 Italianul Antonio Meucci (1808-1889) inventează *primul telefon electromagnetic* perfect funcțional, cu care a comunicat cu soția sa la o distanță de o milă; va fi patentat provizoriu, pentru 3 ani, în 1871;

1876 La 7 martie, Alexander Graham Bell (1847-1922) primește *brevetul pentru telefonul său*, iar trei ore mai târziu, Elisha Gray (1835-1901) înaintează o cerere pentru brevetarea unui nou tip de telefon;

La 10 martie, în Boston, SUA, se realizează *prima transmisie telefonică din istorie*, inventatorul, Graham Bell, rostind celebra frază „*Mr. Watson, vino, te rog, vreau să te văd*” cu o audiență perfectă;

În anul 2002, Congresul SUA a rejudecat „istoria telefonului” și a acordat *paternitatea inventării telefonului italianului Antonio Meucci*.

În concluzie, Graham Bell, a căpătat o notorietate mai mare prin aceea că, în cele din

urmă, a reușit să-și comercializeze brevetul și, în final, să înființeze cu un grup de finanțatori „Bell Telephone Company”.

Adevăratul inventator al telefonului este italianul Antonio Meucci care a devansat cu șase ani invențiile lui Graham Bell și Elisha Grey.

1.4. Inventarea radioului (T.F.F.) – a treia mare controversă istorică (1891-1896)!

1882 Inventatorul croato-american Nikola Tesla (1856-1943) descoperă *curentul alternativ* iar doi ani mai târziu, în 1884, inventează „*alternatorul electric*”;

1887 Tânărul fizician german Heinrich Hertz (1857-1894) demonstrează experimental existența și posibilitatea *transmiterii la distanță a undelor electromagnetice*;

1890 Fizicianul francez Edouard Branly (1844-1940) inventează *coherorul* – un dispozitiv cu pilitură magnetică cu care se puteau detecta undele electromagnetice;

Nikola Tesla inventează *telegrafia cu semnale armonice*;

1891 Nikola Tesla inventează *circuitele de acord* la stațiile de emisie/recepție – invenție ce-i va fi recunoscută de Curtea Supremă de Justiție a SUA, abia în anul 1943;

Realizează *bobina „Tesla”* și „*alternatorul electric*”;

1895 Tânărul inginer italian Guglielmo Marconi (1874-1937) realizează *transmiterea de semnale la distanțe mici*, de un kilometru, lângă Bologna, Italia, cu ajutorul unui emițător hertzian cu scântei și a unui coheror;

1896 Rusul Alexandr Popov (1859-1905) inventează *antena de recepție* a undelor electromagnetice fără de care nu ar fi fost posibilă funcționarea stațiilor TFF; își prezintă invenția la Academia de Științe din Petrograd;

Guglielmo Marconi realizează în Anglia *transmisii TFF* la distanțe cuprinse între 6,5 și 15,5 km, iar un an mai târziu înființează „Compania TFF Marconi”;

La Spezia, în Italia, Guglielmo Marconi stabilește *comunicații TFF cu nave de război italiene* la distanța de 19 km;

Guglielmo Marconi primește în Anglia patentul britanic pentru „*inventarea radiotransmisiunii*” (TFF);

1898 Germanul Karl Ferdinand Braun (1850-1918) realizează *circuitul oscilant* cuplat la antenă care face posibilă directivitatea emisieii undelor electromagnetice;

1899 Guglielmo Marconi realizează *prima transmisie TFF între Anglia și Franța*, peste Canalul Mânecii (50 km), și primele transmisii TFF între navele marinei britanice, la distanțe de până la 120 km;

1901 Guglielmo Marconi realizează *transmisii TFF transatlantice între SUA și Franța* prin transmiterea repetată a literei "S" în cod Morse (...) iar în anul următor, 1902, și prin transmiterea unui mesaj întreg. A rămas pentru istoria comunicațiilor că prima transmisie TFF a constat în transmiterea numelui „*Heinrich Hertz*” în cod Morse (1902). Cu această ocazie s-a făcut cu totul întâmplător și o *descoperire de senzație*, faptul că undele scurte (s-a folosit atunci o lungime de undă de 100 m.) sunt reflectate de straturile ionizate ale atmosferei, ceea ce mărește enorm distanțele de propagare. Propagarea prin atmosferă a undelor electromagnetice în jurul Pământului va crea noi direcții de dezvoltare a radiocomunicațiilor în următoarele decenii;

1902 Are loc și *prima transmisie radio a vocii umane*, unde, pentru detecția semnalelor radio, coherorul a fost înlocuit cu un cristal detector și o cască telefonică.

În concluzie, se poate aprecia că *pionierii inventării radioului, în perioada 1891-1896, sunt N. Tesla, A. Popov și G. Marconi*. Lui A. Popov nu i s-a contestat niciodată paternitatea inventării antenei (1895), iar lui N. Tesla, Curtea Supremă de Justiție a SUA i-a recunoscut târziu (în 1943, cu câteva luni înainte de decesul marelui inventator) paternitatea circuitelor de acord la emisie/recepție a stațiilor TFF (1891). Brevetele italianului G. Marconi nu au fost niciodată contestate, el bucurându-se de cea mai mare notorietate ca principal inventator și însușitor al radioului la cumpăna dintre secole și în primele decenii ale secolului al XX-lea.

În anul 1909 G. Marconi primește **Premiul Nobel** pentru fizică pentru contribuțiile sale la inventarea și modernizarea transmisiilor TFF/Radio.

După 100 de ani de la intrarea în epoca luminii se poate aprecia că acum se intră în epoca radio.

2. Epoca radio.

Începuturile radiotelegrafiei și radiofoniei în România

2.1 Infrastructura de telecomunicații din România la cumpăna dintre veacuri

Revoluția industrială cu epocalele sale descoperiri științifice și relizări tehnologice este „vinovată” de saltul uriaș produs în domeniul telecomunicațiilor prin inventarea telegrafului (1837), telefonului (1871-1876) și radioului (1891-1896) care aveau să influențeze decisiv și ireversibil evoluția societății umane în veacurile următoare.

Spațiul românesc a cunoscut și el destul de timpuriu această resursă. Astfel, la mai puțin de un deceniu de la demonstrațiile publice ale funcționării telegrafului electric în SUA, *în 1853 au fost instalate primele linii telegrafice* pe trasee aeriene (stâlpi) între Cluj – Budapesta – Viena și Brașov – Sibiu – Timișoara, iar un an mai târziu, în 1854, este deschisă linia telegrafică București – Viena. În 1855 se instalează linia telegrafică Suceava – Iași, iar legătura Iași – București funcționează, la început, prin Viena. Tot în 1855, o echipă de specialiști francezi a definitivat instalarea unei linii telegrafice București – Giurgiu. Operațiunea a fost necesară, inițial din rațiuni strict militare, linia fiind folosită pentru corespondența de război în Campania din Crimeea (1853-1856). Pentru același motiv, austriecii au încheiat și ei convenții speciale pentru introducerea telegrafiei electrice cu Bucureștiul și Iașul, iar în noiembrie 1854 au realizat legătura între Viena, Predeal și București.

Este adevărat că Războiul Crimeei (1853-1856) a precipitat extinderea rețelei telegrafice spre est, dar hotărârea de realizare a unei rețele telegrafice internaționale în Europa fusese luată la Convenția de la Paris (1852) între Franța, Prusia și Belgia, ocazie cu care s-au făcut și câteva reglementări privind taxele și măsurile de asigurare a secretului comunicărilor. Un organism internațional de reglementare și cooperare în domeniul telecomunicațiilor se va constitui abia în 1865 prin înființarea Uniunii Telegrafice Internaționale (U.T.I.).

Tot în același an, 1855, se realizează și linia telegrafică Ploiești-Focșani, aceasta fiind *prima legătură telegrafică directă între cele două*

țări românești care a permis, în preajma deschiderii divanurilor ad-hoc, un schimb intens de comunicări între diferite centre urbane din Principate, cât și între acestea și alte țări europene.

Odată ales domn al celor două Principate, colonelul Alexandru Ioan Cuza a apreciat rolul telegrafiei electrice ca mijloc de utilitate publică, precum și necesitatea înzestrării armatei cu asemenea mijloace.

Introducerea telegrafiei electrice în armatele SUA, Germaniei, Austriei, Rusiei, Franței și Belgiei, precum și învățămintele din Războiul Crimeei (1853-1856) și din Războiul franco-prusian (1870-1871) au constituit argumente pentru înființarea primelor subunități de telegrafie și în Armata Română.

Astfel, la 14 iulie 1873, prin *Înaltul Decret 1303, s-a înființat prima secție de telegrafie militară*, în cadrul Companiei de minari a Batalionului de Geniu din organica Armatei Române.

La un an de la consacrarea comercială a telefonului (1876), la București, Teirich & Leopolder experimentează legătura telefonică pe o distanță de 100 m., iar în anul următor, Titu Maiorescu realizează o convorbire telefonică pe un circuit telegrafic între Dorohoi și Mihăileni.

În 1883 în București se instalează prima linie telefonică privată între magazinul și tipografia „Socec” iar în 1884 se instalează și prima linie telefonică de stat între M.A.I. și Poșta Centrală din București. Câțiva ani mai târziu, în 1889, se instalează și prima centrală telefonică privată cu 6 linii de abonat, asigurând legătura între Parlament și Ministerul Instrucțiunii Publice, precum și primul cablu de comunicație telefonică, comutată manual, în București, între Palatul Regal și Ministerul de Război. Peste puțin timp, în 1893, se deschide *serviciul interurban* prin linia telefonică *București – Sinaia* și apar *servicii publice urbane de telefonie* în București, Brăila, Galați cu centrale de 50-100 linii. Ulterior, aceste servicii se extind la Ploiești, Iași, Craiova (1896), Botoșani (1879), Târgoviște (1898). La numai 8 ani de la instalarea primei linii telefonice de stat, situația era următoarea (1892):

– *Serviciul telegrafic* număra 27 de oficii telegrafice și 162 de oficii telegrafo-poștale la care se adaugă cele 175 ale stațiilor de cale

ferată, în total 464 de oficii prin care circula anual 106.076 telegrame oficiale și peste 1.000.000 private;

– *Serviciul telefonic* cuprindea 84 km de linii urbane, 402 km interurbane și 177 abonați urbani prin care se realizau 54.581 convorbiri urbane și 60.621 interurbane pe an.

În anul 1900 este inaugurat *noul Palat Telegrafo-Poștal* din Calea Victoriei (în prezent Muzeul Național de Istorie), construit între 1894-1900, în același timp cu nu mai puțin impozantul *Palat CEC* (1895-1900) din imediata apropiere. Sunt introduse serviciile telefonice publice într-un număr mare de reședințe de județ (Ploiești, Iași, Craiova, Botoșani, Târgoviște).

A intrat în serviciu, la 1 februarie 1901, în noul Palat Telegrafo-Poștal, *sistemul Western – un multiplu telefonic cu baterie centrală*, cu capacitatea de 1200 linii urbane și 20 linii interurbane, cu posibilitatea măririi capacității până la 3000 linii. Acest sistem a preluat toți abonații din Capitală prin cabluri subterane, fiind la acea vreme, *cel mai perfecționat multiplu telefonic din Europa*. Primele comunicații telefonice internaționale au fost stabilite cu Bulgaria (1903), Ungaria (1905) și Austria (1913).

În conformitate cu datele statistice oficiale publicate în anul 1906 în *„Darea de seamă asupra serviciilor de poștă, telegraf și telefon în perioada 1894-1905”*, în anul 1905, *rețeaua urbană de telefonie* cuprindea 7 *rețele locale* cu peste 7600 km fire (4694 aeriene și 1975 subterane), peste 2500 abonați prin care se efectuau peste 2.553.000 convorbiri telefonice. *Rețeaua interurbană* avea 2288 km fire telefonice, 2160 telegrafice (folosite și pentru convorbiri telefonice în sistem Van Ryselberg) *ale statului* și 3407 km fire *particulare* cu 312 posturi publice și 1142 posturi ale abonaților prin care se realizau peste 413.000 convorbiri și se transmiteau 38.600 telegrame și 24.373 fonograme. Din *totalul de 2904 comune rurale*, 2185 aveau instalate posturi telefonice comunale, 114 oficii telegrafo-poștale, 49 agenții speciale, iar 556 erau fără posturi telefonice. La acestea se mai adaugă și cele 304 stații CFR cu serviciu telefonic existente în anul 1904. Se poate aprecia că la o populație de aproape 6.000.000 locuitori (recensământul din 1899) rețeaua telegrafică și telefonică avea o dezvoltare teritorială comparativă cu cea europeană.

România, cu 3378 birouri telegrafo-poștale, la o suprafață de 131.353 km pătrați și 5.912.520 locuitori, era pe *locul 8 în Europa*. Cu 38 km²/birou (după Elveția, Anglia, Germania, Belgia, Olanda, Italia, Austria și înaintea unor țări ca Danemarca, Franța, Bulgaria, Ungaria, Spania, Suedia, Norvegia, Rusia, Turcia etc.) și pe *locul 4 în Europa* cu 1750 locuitori/birou (după Norvegia, Elveția, Germania și înaintea Angliei, Franței, Olandei, Belgiei, Suediei etc.).

Ca o *concluzie parțială* privind situația și starea infrastructurii de telecomunicații a României la cumpăna dintre veacuri, se poate aprecia că *societatea noastră s-a dezvoltat în sincronism cu majoritatea statelor europene dezvoltate economic*. Marile realizări edilitare, starea și nivelul de dezvoltare a infrastructurii rutiere, fluviale și maritime, modernizarea instituțiilor statului și administrației locale și nu în ultimul rând întărirea organismului militar, au definit o epocă – EPOCA LUI CAROL I, *au consolidat pe plan intern și extern tânărul stat român modern și vor sta la baza formării Statului Național Unitar Român la 1 Decembrie 1918*.

2.2. Începuturile telegrafiei fără fir în România

Noua descoperire științifică, T.F.F./RADIO a suscitat un interes deosebit din partea comunității științifice europene și de peste ocean și a avut un impact nemaîntâlnit până atunci, în mediile universitare, comerciale, militare, dar și pentru publicul larg, în rândul societății civile, în general.

Aceasta este perioada când tânărul student român *Dragomir Hurmuzescu** (aflat la Paris pentru continuarea studiilor de fizica radiațiilor și efectuarea *studiilor electrice în fizică*, la Sorbona) face primele studii aprofundate și experimente practice în domeniul fizicii, în special în domeniul radioactivității și electromagnetismului. Sub îndrumarea marilor săi profesori, Joseph Bertrand, Louis Poincaré și Gabriel Lippmann, face o serie de descoperiri științifice (*dielectrina* și *electoscopul*) și reușește să publice studiile și rezultatele cercetărilor științifice în „Analele” și „Buletinele” Societății Franceze de Fizică.

În 1892, publică, împreună cu Marcel Lamotte, lucrarea „*Despre lumină și electricitate*

în teoria lui Maxwell” iar în 1896 devine *primul doctor român în fizică*, susținând, cu calificativ maxim, teza de doctorat cu titlul „*Nouvelle determination du rapport entre les unites electrostatiques et electromagnetiques*”.

La 1 octombrie 1896 tânărul savant D. Hurmuzescu își începe cariera de conferențiar la Facultatea de Științe din Iași și, în paralel, devine profesor de științe fizico-chimice, ulterior director al Liceului Internat din Iași.

La Universitatea din Iași *pune bazele primului laborator de fizică* de la noi, dotat cu cele mai noi, moderne și actuale echipamente și materiale din Europa. Devenind profesor universitar la numai 35 de ani, D. Hurmuzescu este animatorul înființării „Societății de Științe” și al publicației acesteia „*Les Annales Scientifiques de l'Université de Iassy*”. În această calitate savantul își continuă cercetările și experimentările de laborator, renunțând la cele din domeniul fizicii nucleare și continuându-și preocupările în domeniul electromagnetismului și telegrafiei fără fir. Astfel, la 4 Noiembrie 1901, la sediul „Societății pentru Învățământul Poporului Român” din Iași susține o *conferință publică*, prima de acest gen din spațiul românesc, despre TFF, reproducând experiențele lui Hertz, Popov și Marconi, folosind un emițător și un receptor de unde electromagnetice.

În 1902, organizează primul „Congres de Științe” din România la care prezintă *prima comunicare științifică despre radio* – „*Coherori*” – un studiu teoretic și practic, amplu și original consacrat dispozitivelor de detecție a undelor electromagnetice.

Trebuie să remarcăm că realizările savantului român D. Hurmuzescu, la cinci ani de la inventarea radioului și în același an când s-a realizat prima transmisie TFF transatlantică între Anglia și SUA (care reprezintă și consacrarea definitivă a noului mijloc de comunicare), *au făcut ca învățământul superior radiotehnic din România să fie unul dintre cele mai avansate din Europa*.

În același context al preocupărilor științifice, mai semnalăm publicarea a două lucrări de referință pentru acest domeniu:

„*Telegrafia fără sârmă cu ajutorul undelor electrice*” (Dr. Dragomir Hurmuzescu, Editura „Dacia”, Iași, 1902);

„Telegrafia fără fir prin unde hertziene – descrierea aparatelor de transmitere și recepție” (locotenent Constantin Botez, din Regimentul 2 Geniu, Atelierele Grafice ”SO-CEC”, București, 1903).

Tot în acest context este de menționat și faptul că în spațiul românesc, încă de la începutul secolului XX, exista o mare disponibilitate de a promova noile descoperiri științifice pe plan mondial. Este remarcabil faptul că „*Legea învățământului*” din anul 1906 prevedea pentru programa de liceu, la disciplina „Fizică”, un capitol distinct consacrat „telegrafiei fără fir”.

O a doua mare personalitate științifică din țara noastră care și-a adus o contribuție hotărâtoare la apariția și dezvoltarea serviciului TFF în România este inginerul Emil Giurgea care, pe timpul studiilor doctorale la Sorbona, Paris, în perioada 1910-1912 se afirmă ca *primul cercetător român care realizează comunicări științifice și experimente practice în domeniul radiocomunicațiilor*. Între acestea, cea mai importantă descoperire o reprezintă înregistrarea pe hârtie fotografică a semnalelor radio cu un galvanometru sensibil și un spot luminos, inventat de el în laboratorul lui Gabriel Lippmann, fostul profesor al lui Dragomir Hurmuzescu. De asemenea, viitorul savant român se bucură de aprecierile unanime ale comunității științifice franceze, în special datorită înregistrărilor telegrafice cu galvanometrul său pe timpul eclipsei totale de soare din 12 aprilie 1912, precum și a măsurării deviației în amplitudine a scânteilor electrice ale stației TFF de pe Turnul Eiffel, în momentul maxim al eclipsei (12° și $11' = 20$ cm).

În anul 1912, ing. Emil Giurgea obține doctoratul în științe fizice și revine în țară unde va

depune o muncă asiduă pentru înființarea și dezvoltarea serviciului de radiotelegrafie (TFF) în România.

2.3. Telegrafia fără fir (TFF) în armată

Dezvoltarea și modernizarea continuă a echipamentelor utilizate în transmisiile radiotelegrafice (TFF) și mai cu seamă performanțele obținute atât în Europa cât și în SUA au determinat decidenții politici și militari din principalele state să acorde o atenție particulară noilor cercetări și realizări tehnice în domeniu.

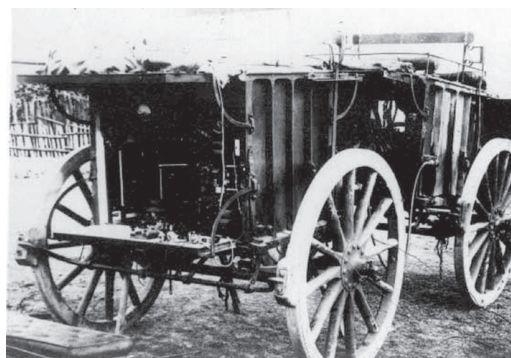
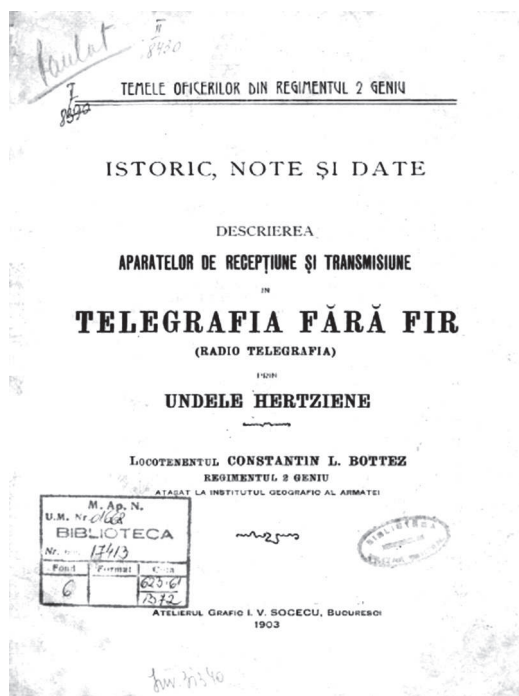
Astfel, primele echipamente (posturi, stații) TFF au fost importate din Franța (Societatea Branly & Popp) de Serviciul Maritim Român (SMR) în anul 1903 și în anii următori au fost instalate la sol și pe navele flotei maritime, așa încât, în anul 1906, să se realizeze și *primele comunicații TFF între Constanța Port și navele maritime*: Regele Carol I, Principesa Maria, Împăratul Traian, România, Dacia și sediul SMR-Constanța, pe o rază de 600 de km.

În anul 1903, la puțin timp de la consacrarea definitivă a TFF/RADIO pe plan mondial, Lt. Constantin Botez din R.2 Ge. publică lucrarea „Telegrafia fără fir prin unde hertziene”.

În această lucrare fundamentală, tânărul ofițer din arma „geniu” face, pentru prima dată la noi, o prezentare detaliată a emițătoarelor și receptoarelor electromagnetice (hertziene) dar prezintă și câteva considerații deosebit de importante privind utilizarea acestora în armată pentru realizarea comunicării între diferite eșaloane și puncte de comandă, staționar sau în mișcare: „*Arta militară pe continent găsește în telegrafia fără fir un important mijloc de comunicație pentru a putea transmite, pe orice timp, telegrame între diferite corpuri*

O stațiune de telegrafie fără fir înhămată

Trăsură pentru T.F.F., 1917-1918

de armată și subunitățile ce le compun, între acestea și forturi, orașe asediate etc. Chiar în marș, corpurile de armată vor putea rămâne între ele, în comunicație telegrafică și prin consecință a combina acțiunile lor fără a mai fi nevoie de a mai întinde un cablu, un fir aerian sau a mai întrebuința aparate optice”.

Ca o continuare firească a realizărilor Serviciului Maritim Român din anii anteriori, prin instalarea de posturi TFF în Constanța Port, Sediul SMR – Constanța și principalele nave ale flotei maritime, prin grija Marinei Militare, în perioada 1906-1908 s-au instalat stații TFF de tipul „Telefunken” cu detector de cristal pe crucișătorul „Elisabeta” și în porturile Giurgiu, Călărași și Cernavodă. După anul 1912 asemenea stații vor fi instalate și pe monitoarele de pe Dunăre.

Nu neapărat ca un „fapt divers”, este de reținut și faptul că la 4 august 1912, la Constanța, se realizează *prima legătură sol – aer* din lume la o distanță de 30 km (avionul a fost pilotat de Ștefan Protopopescu, posesorul Brevetului de Pilot cu numărul 1 din România).

În anul 1908 intră în dotarea Armatei primele trei stații TFF „Telefunken” cu scânteii, model KPS de 1,5 kW și FK de 0,5 și 1 kW, repartizate Companiei 2 Telegrafice.

La 1 Noiembrie 1909 se înființează *Compania de Specialități* care va avea în componere o Secție TFF care preia în dotare cele trei stații TFF tip „Telefunken” achiziționate în anul anterior.

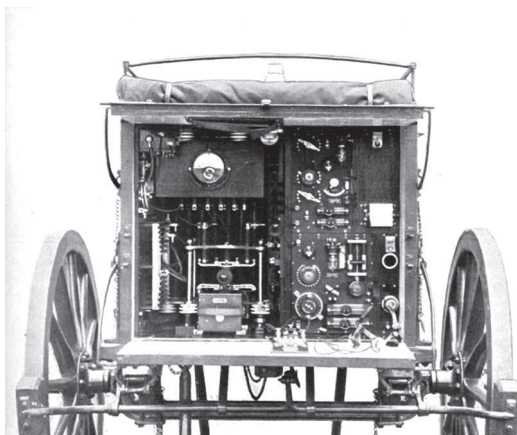
Privind organizarea subunităților TFF în armată trebuie să reținem că la 26 aprilie 1913, această companie se transformă în *Batalion de Specialități* care avea în componere o companie de specialități cu o secție TFF. Din 1917, pe lângă Batalionul de Specialități a funcționat la Iași și un *Centru de Instrucție TFF* pentru pregătirea operatorilor stațiilor TFF.

La rândul său, la 30 octombrie 1919, acest batalion se transformă în *Regiment de Specialități* care avea în organică, de această dată, un batalion TFF cu trei companii TFF și depozit materiale TFF.

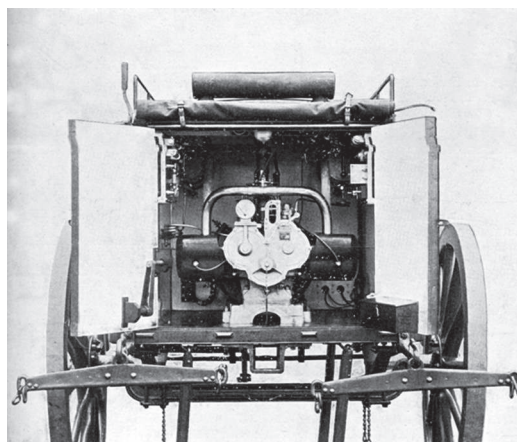
Se poate concluziona că, cel puțin din punct de vedere organizatoric, conducerea armatei a acordat atenția necesară celei mai moderne și dinamice specialități tehnice folosită pe timpul Primului Război Mondial.

Acest lucru depindea, fără îndoială și de nivelul de dotare a subunităților militare specializate cu mijloace și materiale TFF.

În perioada 1911-1913 s-au cumpărat din Anglia (firma „Marconi’s Wireless Telegraph Company”) un număr de 22 de stații TFF:

**Antetrenul trăsorii cu aparate,
privit din față**

Trenul trăsorii cu aparate privit din spate

6 stații de 0,04 kW – bătaie 20 km, purtată în raniță;

2 stații de 0,5 kW – bătaie 150-180 km, sa-
marizate;

14 stații de 1,5 kW – bătaie 400 km, insta-
late pe două trăsuri (tren și antenă), tractate de
4-6 cai.

În ajunul Războiului Balcanic din anul
1913, armata de uscat a cumpărat materialul
pe trăsuri al „Cassei Marconi”, instalând la
București un post TFF de 80 kW, sistem „Ra-
dioelectryc”.

Fără a face „un proces de intenție” ci nu-
mai din curiozitate tehnică, vom prezenta,
în trei medalioane, principalele caracteristici
ale stațiilor radio aflate în dotarea armatei, în
urmă cu o jumătate de secol și până acum,
când s-au împlinit 100 de ani de atunci, iar
telecomunicațiile radio au intrat de mult în
„era digitală”.

Cu privire la situația și modul de între-
buințare a acestor stații moderne la vremea
respectivă dar total insuficiente pentru nevo-
ile armatei, aflăm câteva lucruri interesante
din „Jurnalul de Amintiri” al inginerului Emil

Giurgea, document inedit, invocat la începutul
articolului.

Întors în țară după obținerea doctoratului
în științe fizice, acesta este chemat pentru sa-
tisfacerea serviciului mlitar. Generalul Alexan-
dru Averescu îl scutește de a urma cursurile
„Școlii de Aplicație” pentru dobândirea gradu-
lui de sublocotenent în rezervă, apreciind că:
*„După cum un doctor în științe medicale face
medicină în armată, doctorul în științe trebuie
să facă știință în armată”.*

Desigur, tânărul doctor în fizică Emil
Giurgea era o personalitate cunoscută la nivel
național, se bucura de o notorietate timpurie și
avea o mare autoritate științifică în domeniul
radiotelegrafiei.

În discuțiile cu generalul Averescu dar și cu
generalul Argetoianu, ministrul de război, re-
feritoare la modul de organizare și funcționare
a serviciului radiotelegrafic în armată, se
hotărăște să i se acorde misiunea de a face o
asemenea analiză și de a înainta un memoriu
tehnic generalului Mihail Boteanu, Inspecto-
rul General al Geniului. S-a dedicat și s-a im-
plicat exemplar pentru cunoașterea stării reale

PERIOADA INTERBELICĂ

Marconi tip „G” portabilă – 2,6W,
15-35km
Lorentz Fu37 portabilă – 0,6W,
10-15km
Henrich tip „H” – 0,6W, 1-2,5km
Marconi tip „G” Comindeco – 2,7W,
15-35km
Lorentz tio PP – 15W, 15-30km.

PERIOADA

TRATATULUI DE LA VARȘOVIA
R-105 (M, D) – 1W, 6-15 km
R-107 – 1 W, 10 km
R-1070 – 7W, 10-35km
R-130 – 40W, 75-350 km
R-1300 – 40W, 50-500 km
R-140 – 1kW, 2000 km

PERIOADA NATO

Panther 2000V – 0,1-25W, 10 km
Panther 2000H – 100-400W,
15-1500 km
Harris 5800V portabilă – 1-10W
Harris 5800V cu AP – 50W
Harris 5800H portabilă – 1-10W
Harris 5800H cu AP – 150-400W,
peste 2000km

a serviciului și pentru găsierea soluțiilor de eliminare a neregulilor constatate. În acest sens a participat la manevrele din zona Periș – Băicoi (1913), a analizat modul de întreținere a stațiilor TFF în Campania din Bulgaria (1913), a efectuat expertize tehnice în noul laborator al Batalionului de Specialități unde a instalat și un post TFF cu care a realizat legătura TFF cu Galați (Țiglina), Constanța Port și monitoarele de pe Dunăre.

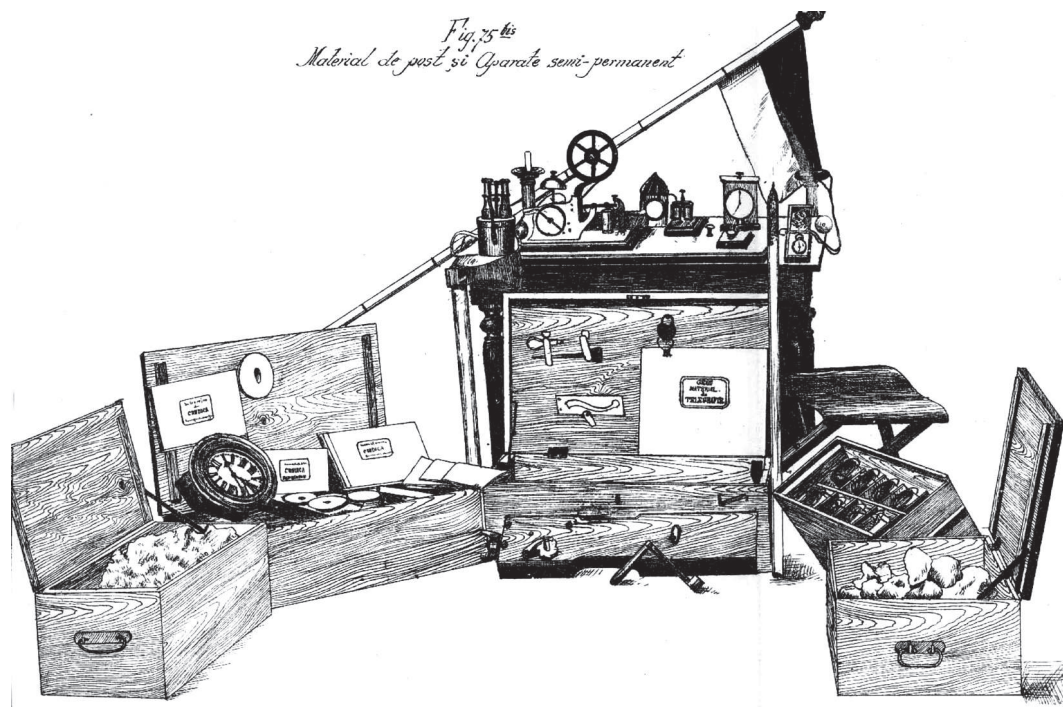
Având în vedere multe nereguli constatate, a analizat și activitatea Comisiei de recepție, cu ocazia achiziției celor 22 de stații TFF din anii anteriori. Pe baza constatărilor sale și a măsurilor propuse, firmele care au produs echipamentele au fost obligate să remedieze defecțiunile tehnice apărute în exploatare și chiar să schimbe unele soluții în procesul de fabricație (de pildă, sistemul de răcire cu aer a stațiilor „Marconi” care nu era fiabil la temperaturi ridicate).

De atunci și în continuare, pe toată perioada războiului, inginerul Emil Giurgea a colaborat permanent cu specialiștii și subunitățile TFF din armată.

O analiză foarte riguroasă cu privire la organizarea serviciului TFF la nivel național este făcută în luna noiembrie 1915 la nivelul M.St.M. de către șeful Biroului XII TFF, lt.cdr. Zaharia, din cadrul Comandamentului Etapelor Comunicațiilor, în „Darea de seamă asupra organizării serviciului național de TFF al țării”.

Analizând situația serviciului TFF în anul 1915, „darea de seamă” apreciază că acesta „creează dificultăți” în funcționarea unitară a serviciului având în vedere *diversitatea sistemelor* (Telefunken, Marconi și Radiotelegrafique) și *diferențele* din punct de vedere conceptual, tehnic-constructiv, precum și al *metodelor* de conducere, întreținere, funcționare, instruire și întreținere.

Pe baza experienței întrebuințării serviciului TFF în război, inclusiv anii 1914-1915, de principalele state beligerante și pentru a înlătura „dificultățile” apărute în cadrul „ansamblului național de TFF al țării (...) orânduit în mod exclusiv a servi interesele armatei la război” se propun la nivelul M.St.M. o serie de *măsuri pregătitoare pentru război* pentru peri-

Materiale pentru post și aparate

oada noiembrie 1915 – iulie 1916. Cele mai importante măsuri ce se preconizau (unele erau parțial în curs de executare) se refereau la:

- acoperirea cu o rețea de posturi contra spionajului prin TFF – organizarea unui serviciu de pază continuă în localitățile Călimănești (valea Oltului), Sinaia (valea Prahovei) și Tg. Ocna (valea Trotușului);

- pregătirea a trei telegrafiști de la Poștă, doi maiștri de la marină și un agent secret pentru a cunoaște transmiterea în sistem cu unde întreținute (Poulsen și Telefunken) și transmiterea automată;

- construirea a 50 de receptoare speciale „Tikere” sistem „Poulsen sau Telefunken” și distribuirea lor la toate posturile TFF;

- modificarea regulamentului, dispozițiilor, ordinelor și specificațiilor tehnice cu privire la funcționarea posturilor TFF la război;

- cuplarea în paralel a celor două uzine de electricitate ale Capitalei (Grozăvești și Filaret) pe cablu de alimentare a posturilor TFF Herăstrău și Băneasa;

- înființarea unui post de rezervă autonom de 30-40kW cu motor de benzină independent, de 150c.p. pe lângă stațiunea TFF Herăstrău;

- măsuri de apărare a posturilor TFF Herăstrău și Băneasa contra acțiunii aeroplanelor; în același scop se prevedeau măsuri și pentru uzinele electrice Grozăvești și Filaret, a altor obiective din Capitală iar la nivelul Cetății București erau prevăzute măsuri pentru iluminatul public și repartitia pieselor de artilerie, mitralierelor, posturilor de infanterie și proiectoarelor;

- realizarea unui Post mobil pe vagon de 15-20 kW prin transformarea postului TFF de la Filaret, pentru M.C.G., în vederea operațiilor care vor depăși „fruntariile țării”;

- instalarea unui post TFF de 1,5 kW în sistem „Radiotelegrafique” la Turtucaia și mutarea postului de 1kW de la Călărași la Silistra;

- instalarea unui post TFF de 2,5 kW și a antenei de 50m în sistem „Radiotelegrafique” cu bătaia de 300-500km la Galați pentru legăturile cu escadra de Dunăre;

- mutarea postului Telefunken de 1 kW din Slobozia Giurgiu în localitatea Frățești (Vlasca) și transformarea acestuia în sistem „sunet muzical”;

- instalarea unui post de 1,5 kW cu „sunet muzical” la Roman și a unui de 2,5kW la Craiova de către lt.cdor. Zaharia și dr. E. Giurgea;

- transformarea și mutarea la mobilizare a postului Constanța în localitatea Medgidia;

- instalarea a două posturi de 0,5kW pe două vedete ale Marinei Militare și a unui post de 0,5 kW pe „Vasul comandant” al escadrilei de Dunăre;

- completarea materialului TFF al Armatei și Marinei cu 15 posturi de 4-5kW pe trăsuri înhămate pentru M.C.G., Cartierul G-1 al etapelor, cele 3 Cartiere de Armată, 5 de C.A. și 2 ale D.Cv. și 16 posturi TFF de 4-5 kW samarizate pentru cele 16 divizii. Pentru Marină erau prevăzute un post de 2-3 kW pentru Insula Șerpilor și 15 posturi de 0,5 kW, câte unul pentru cele 8 vedete, 4 canoniere și 3 vase port mine;

- se mai prevedeau și alte măsuri de perspectivă, după data de 1 iulie 1916, cum ar fi: înființarea unei singure școli de telegrafiști electricieni și mecanici, transformarea postului Cernavodă și instalarea unui post la Sulina, transformarea trásurilor „Marconi” ale armatei, organizarea de posturi mici portative pentru armata de câmp și organizarea de exerciții de funcționare a întregului ansamblu al sistemului TFF la război.

Chiar dacă timpul scurt la dispoziție a făcut ca nu toate măsurile să fie realizate, o bună parte dintre acestea s-au executat până în luna august 1916, când România a intrat în război de partea Antantei.

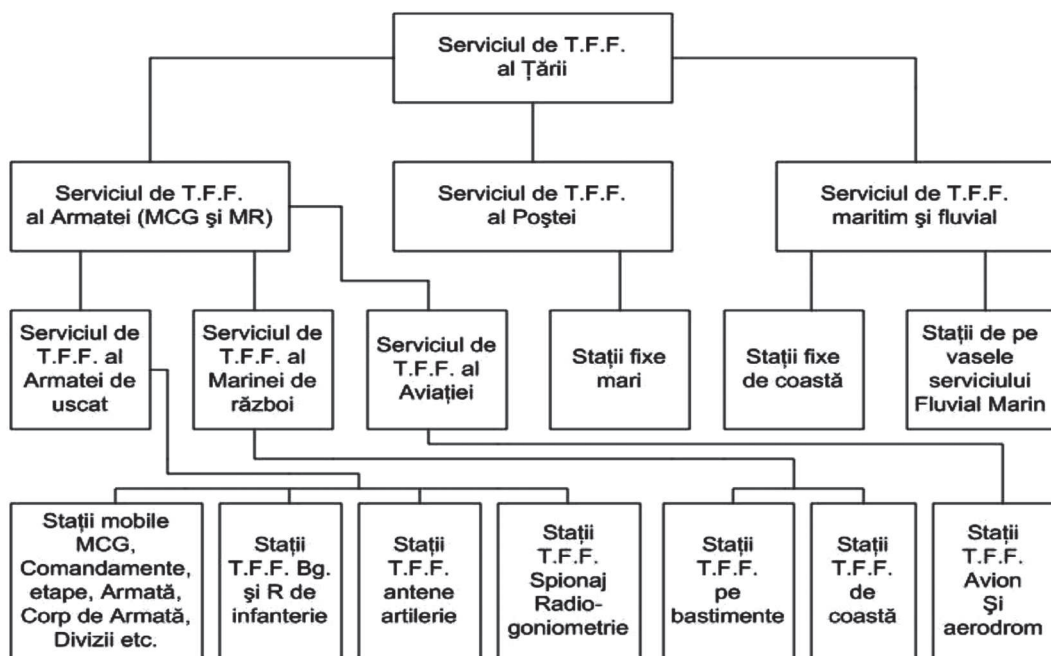
La data de 14/27 august 1916, la *decreta*rea *mobilizării armatei române* prin Înaltul Decret nr. 2784, s-au creat: Marele Cartier General (M.C.G.), 4 comandamente de armată, 7 comandamente de corp de armată, 2 divizii de cavalerie și 23 divizii de infanterie. Toate aceste eșaloane aveau nevoie de la început de legături, pe orizontală și pe verticală, care s-au asigurat de cele 5 companii de telegrafie (organizate pe secții). M.C.G. avea în subordine Batalionul de Specialități. Înzestrarea cu mijloace de transmisiuni era modestă comparativ cu celelalte țări beligerante.

Datorită numărului redus al subunităților de telegrafie, pentru comandamentele enumerate s-a asigurat, în principiu, câte o secție

**Situația unităților și subunităților de transmisiuni la începutul
Primului Război Mondial**

Unitatea la pace	Subunitatea de telegrafie organică la pace	Unități care s-au înființat și pe cine deservesc
B.1 Pi.	Cp. tg.	- 1 cp. tg. pe 5 secții (3 la Diviziile 1, 2 și 11 Inf. și 2 C. 1 A.) - 1 secție telegrafie pentru D.16. Inf. - 1cp. telegrafie etape pe 5 secții
B. 2 Pi.	Cp. tg.	- 1 cp. tg. pe 5 secții (3 la Diviziile 3,4 și 12 Inf. și 2 la C.2A) - 1 secție de telegrafie pentru Armata 1 - 1 cp. tg. etape pe 5 secții
B. 3 Pi.	Cp. tg.	- 1 cp. tg. pe 5 secții (3 la Diviziile 5,6 și 13 Inf. și 2 la C.3A) - 1 secție de telegrafie pentru Armata a 2-a - 1 cp. tg. etape pe 5 secții
B. 4 Pi.	Cp. tg.	- 1 cp. tg. pe 5 secții (3 la Diviziile 7,8 și 14 Inf. și 2 la C 4 A) - 1 cp. tg. etape pe 5 secții
B.5 Pi.	Cp. tg.	- 1 cp. tg. pe 5 secții (3 la Diviziile 9,10 și 15 Inf.și 2 la C 5 A) - 1 secție de telegrafie pentru Armata a 3-a - 1 cp. tg. etape pe 5 secții
B. Pi. Cetate	Cp. tg. cetate	- câte 6 secții au fost date la Diviziile 17, 18, 19, 21, 22, și 23 Inf. și la Grupul Apărării Dunării
B. Specialități	Cp. t.f.f.	- 5 secții t.f.f. pentru C. 1-5 A. - 2 secții t.f.f. pentru D. 1 și 2 Cavalerie - 4 stații t.f.f. (tren și fixe) pentru M.C.G.

Schema de organizare a telegrafiei fără fir

t.f.f. sau de telegrafie. Diviziile de cavalerie nu aveau secții de telegrafie cu fir.

Cele trei posturi radiotelegrafice, realizate în țară în anii 1914-1915, au trecut sub autoritatea Ministerului de Război, fiind utilizate pentru legătura cu aliații sub denumirea de Post fix nr. 1 (Filaret), Post fix nr. 2 (Băneasa) și Post fix nr. 3 (Herăstrău); un post experimental, realizat de Emil Giurgea în Turnul Țepeș din parcul Carol, a fost instalat pe vagoane și a primit denumirea de „Postul tren t.f.f. nr. 1” fiind pus la dispoziția M.C.G. și instalat inițial la Periș, ulterior la Bârlad și Iași.

Secțiile t.f.f. au fost folosite de M.C.G. pentru legătura cu comandamentele de armată sau grupările operative, precum și pentru ascultarea transmisiilor inamice. Încrederea în acest gen de legătură era destul de scăzută în epocă, așa că, ori de câte ori situația a impus, s-au folosit curieri transportați cu avioane și automobile, pentru transmiterea ordinelor.

În ceea ce privește telegrafia fără fir, aceasta a rămas mai departe separată de serviciul telegrafic, telefonic și poștal, fiind condusă de șeful serviciului T.F.F. din cadrul Secției 1 Operații a Marelui Cartier General.

În luna septembrie 1916, s-au făcut primele încercări de organizare a serviciului radiogoniometrie cu cele trei stații aduse de misiunea militară franceză. Acestea au fost instalate la București, Ghimpați și Slobozia în scopul determinării raioanelor de dispunere a posturilor t.f.f. inamice, precum și pentru determinarea azimuturilor de zbor ale dirijabilelor inamice (Zeppelin) care executau misiuni pe timp de noapte.

După terminarea reorganizării, subunitățile de t.f.f. au fost repartizate astfel: două la M.C.G., câte patru la fiecare armată și câte una la fiecare divizie.

Legătura radio era organizată separat de către M.C.G., prin șeful Serviciului T.F.F. din Secția operații a M.C.G.

Pentru observare și reglarea tirului artileriei au fost utilizate avioane, pe care s-au instalat stații radio de proveniență franceză, mesajele fiind captate de receptoare (denumite „antene”) dispuse la bateriile de artilerie.

Telegrafia fără fir (t.f.f.) s-a folosit la scară mai restrânsă, fiind considerată în primul rând un mijloc pentru interceptarea convorbirilor

inamicului și a comunicatelor agențiilor de presă și, în al doilea rând, un mijloc pentru organizarea legăturilor proprii.

Cu privire la mijloacele radiotelegrafice (cele mai avansate), situația a fost necorespunzătoare comparativ cu ceilalți beligeranți; tot timpul războiului, armata noastră a avut doar 14 posturi t.f.f. de campanie, în timp ce armatele franceză și germană dispuneau de câteva sute de posturi radio „cu unde întreținute” (ca urmare a întrebuițării tuburilor electronice). Posturile t.f.f. românești erau instalate pe trăsuri cu tracțiune hipo, greoaie și voluminoase, în timp ce cele germane și franceze erau instalate, în cea mai mare parte, pe mijloace auto.

3. Primele posturi T.F.F./Radio internaționale

O primă concluzie preliminară care se impune încă de la început este aceea că la izbucnirea Primului Război Mondial (august 1914) România nu posedă nici un aparat cu care să se poată recepționa și transmite știri în afara hotarelor țării. Bucureștii au rămas fără nici un fel de știri despre situația frontului; la 3 august 1914 Germania a declarat război Franței și a început invadarea teritoriului Belgiei.

O a doua concluzie preliminară constă în faptul că, deși în primele două decenii ale secolului trecut ne aflăm în plină „Epocă Radio” iar italianul G. Marconi este recunoscut ca inventator al radioului (1896), nu putem vorbi în această perioadă de pionierat de „radio” ci de „telegrafie fără fir”. De fapt, chiar Marconi, în realizările sale, a pornit de la telegraful cu fir, inventat de S. Morse în 1837 (aflat deja în funcțiune de peste cinci decenii) și a înlocuit „firul” cu „scânteile lui Hertz” și cu „cohrerul lui Branly”. Astfel, primele transmisiuni fără fir au fost, de fapt, transmisiile telegrafice, adică se transmiteau numai „linii” și „puncte”. Fiecare „linie” sau „punct” erau formate dintr-un număr mai mare sau mai mic de „scânteii” (impulsuri de unde electromagnetice/hertziene care se amortizau foarte repede).

Pentru a putea transmite *vocea umană*, inginerul danez *Valdemar Poulsen* (1896-1942) a găsit soluția pentru a asigura o transmisie continuă, înlocuind „scânteia electrică” cu „arcul electric”. Etapa de pionierat a TFF a continuat

cu folosirea „*generatoarelor electrice rotative*” de înaltă frecvență (de unde întreținute), eliminându-se imensul spectru de armonici pe care îl genera arcul electric. Prețul, gabaritul și condițiile speciale de funcționare au făcut ca stațiile TFF, în această etapă, să nu fie accesibile decât instituțiilor de stat și în mai mică măsură societăților private. Așa se explică faptul că în România doar marina și armata iar ceva mai târziu și poșta au dispus de stații TFF.

Despre „radio” în concepția actuală a termenului se poate vorbi după anul 1920, când, la sfârșitul lunii octombrie la Pittsburg/SUA s-a pus în funcțiune *primul emițător care se adresa special publicului larg*, concept revoluționar care *renunță la secretizarea transmisiilor fără fir și trece la transmitia informațiilor de care să beneficieze toată lumea*.

Cum Primul Război Mondial a impulsat în mod hotărâtor *modernizarea și utilizarea tuburilor electronice cu vid*, la sfârșitul acestuia s-a produs o adevărată *revoluție industrială* care a dus la fabricarea unor receptoare radio cu gabarit redus, performanțe și fiabilitate sporite, dar și un preț accesibil publicului ascultător.

3.1. Primul post TFF internațional din România

Am prezentat anterior preocupările teoretice, experimentale și realizările practice în această etapă de început pentru *radiotelegrafie*, în țara noastră. Apariția *primului post TFF* în România a fost impusă, pe de o parte de declanșarea Primului Război Mondial și nevoia de a avea informații actuale despre situația frontului și, pe de altă parte, de asigurarea principalelor aparate, echipamente și materiale de către *inginerul Emil Giurgea* din resurse proprii.

Vom rezuma aici numai acele informații pe care chiar autorul „Jurnalului de amintiri” ni le oferă cu generozitate și modestie, atunci când descrie cu suficiente detalii acest *moment istoric – instalarea primului post TFF în Parcul Carol din București*.

Fiind cunoscut ca autoritatea de primă mărime în domeniul radiocomunicațiilor și știindu-se că este singurul care posedă aparatele și echipamentele necesare instalării unui post TFF, Emil Giurgea este rugat de autoritățile române la inițiativa primului ministru, I.C. Brătianu, și la insistențele

ministrului Franței la București, C. Blondel, și atașatului militar, Căpitanul Pichon, să-și folosească aparatele din laboratorul personal și să instaleze un post TFF cu o putere suficientă să recepționeze „buletinele de știri” din principalele state beligerante.

Având în vedere un mai vechi proiect al inginerului E. Giurgea cu directorul Observatorului de Meteorologie de la Filaret de a instala un post TFF pentru a recepționa buletinele meteo internaționale și ora exactă, în trei zile instalează, cu o antenă provizorie, postul TFF de 8 kW din laboratorul personal, realizat cu materialele cumpărate de la Paris, în anii studiilor doctorale (1910-1912).

La terminarea instalării (august 1914) realizează și prima recepție a „buletinului de știri” transmis de postul francez instalat pe Turnul Eiffel: „*Grande bataille a Charleroi. Nancy toujours occupé par le français*”.

Această știre avea să liniștească oarecum personalul diplomatic francez de la București dar și oficialitățile române care de peste o săptămână nu aveau nici un fel de informație despre evoluția situației internaționale după declanșarea ostilităților pe Frontul de Vest.

Pentru că nu se putea rămâne în această stare de provizorat, în condițiile în care România decide în Consiliul de Coroană să adopte poziția de „neutralitate”, *se hotărăște instalarea completă a unui post TFF în Parcul Carol*, cu aprobarea primarului Capitalei, Vintilă Brătianu.

Ministrul domeniilor, Alexandru Constantinescu, pune la dispoziție *pavilionul Culei* din Parcul Carol. Primăria Capitalei donează un cablu de 500 m trifazic, iar inginerul Dimitrie Leonida*** din Serviciul public al Primăriei București realizează toată instalația de alimentare electrică și iluminat. Inginerul E. Giurgea a fost sprijinit de o serie de ingineri și specialiști pentru punerea în funcțiune, în numai trei săptămâni, a postului: instalarea antenei de 75 m între Turnul Țepeș și turla minaretului moscheii de pe insula lacului (Ionel Ghiorghiu), montarea transformatorului, contoarelor și racordarea cablului la Uzina electrică Filaret (Radu Ștefănescu, Dacostea, Arapu și Ionescu), montarea ventilatorului (Vlădescu) și bobinarea manuală a transformatorului de 6000 de spire (inginerii Matei și Ștefan Miclescu de la Poștă).

Din partea Ministerului de Război au acordat sprijinul necesar pentru executarea tuturor lucrărilor colonelul Zottu de la Inspectoratul Geniului și un detașament de 100 de militari.

„S-a lucrat cu însuflețire de nedescris și am reușit instalarea Postului TFF pe Turnul lui Țepeș” mărturisește cu satisfacție autorul „Jurnalului de Amintiri”.

Primul post TFF din Parcul Carol era compus în principal din:

– Emițător	– cu scânteii muzicale;
– bobină Ruhmkorff;
– condensatoare;
– baterii de acumulatori;
– manipulator Morse;
– Receptor	– un circuit oscilant cu o bobină de autoinducție;
– un condensator variabil;
– un circuit de galenă;
– căști telefonice;
– Antenă	– cu un pilon central cu înălțimea de 75 m și doi piloni laterali de 35 m;
– Puterea	– 12 kW;
– Costul	– 15.000 lei.

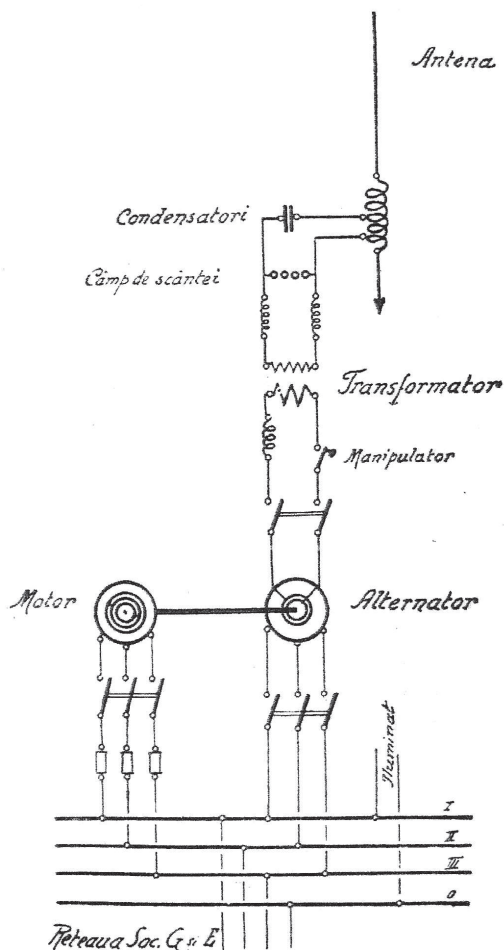
Primele corespondențe TFF s-au stabilit cu posturile TFF din Constanța Port, Galați (Țiglina) și monitoarele de pe Dunăre.

În zilele următoare postul București a fost „auzit” (recepționat) și s-a stabilit o corespondență constantă cu Atena (septembrie 1914), Roma și Milano (octombrie 1914), Paris (noiembrie 1914), fapt extrem de important în condițiile războiului european și acțiunilor politice și diplomatice ale Puterilor Centrale și Antantei de atragere a României în război, de partea uneia sau alteia.

3.2. Posturile TFF Băneasa și Herăstrău

Pentru a avea o corespondență mai sigură, mai ales în condiții de război s-a mai construit în anul 1915, la Băneasa, a doua stație TFF, mai puternică, de 40 kW și având o antenă cu doi piloni înalți de 80 m. Această stație a fost realizată sub conducerea profesorului Nicolae Vasilescu-Karpen**** și, deși a costat 170 000 lei, funcționarea ei nu a dat satisfacție din cauza frecvențelor defecțiuni tehnice și întreruperi accidentale.

În contextul convorbirilor și negocierilor politice, diplomatice și militare, în vederea intrării României în război s-a hotărât realizarea unui nou post TFF, mult mai puternic. S-a stabilit o Comisie TFF compusă din 10 personalități

Schema postului TFF (Parcul Carol). Electromotorul, de tip asincron, avea puterea de 50kW. El era alimentat la rețeaua de 120/208V, 50Hz a orașului. Generatorul însă, avea o construcție originală. Excitarea se făcea cu curent alternativ trifazat, preluat din rețea. Indusul era o înfășurare monofazată plasată pe rotor. Astfel s-a obținut o tensiune de 208V la o frecvență de 100Hz. Transformatorul ridicător, de la 208 la 30.000V, era plasat într-o cuvă cu ulei. Datorită frecvenței de lucru mărite, secțiunea transformatorului a fost semnificativ redusă.

(I. C. Brătianu, prim ministru, Vintilă Brătianu, ministru de război, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Stat Major, generalul Scarlat Panaitescu, inspectorul general al Geniului, inginerul Emil Giurgea ș.a.) care la recomandarea generalului Gustave-Auguste Ferrie (1868-1932), inspectorul Serviciilor Telegrafiei Militare și Transmisiunilor din Armata Franceză și la solicitarea reprezentanților diplomați români și francezi, hotărâște cumpărarea din Franța a unui post TFF complet, de 150 kW, identic cu cele de la Paris și Lyon.

Emil Giurgea s-a ocupat în mod direct de realizarea acestui nou post TFF, mai puternic, într-o locație special destinată. Astfel, în 1916, în colaborare cu o serie de specialiști francezi și Societatea „Radioelectrique”, *intră în funcțiune Postul TFF Herăstrău*, cu o putere de 150 kW, o antenă de 100 m pe opt piloni. Lucrările de amenajare a terenului pentru instalații, construcția clădirilor, instalarea echipamentelor, au durat două luni și au costat 700 000 lei, inclusiv transportul maritim până la Salonic și terestru, în 28 de vagoane prin Niș, până la București, pe amplasamentul de la Șosea, pe moșia „Școlii Superioare de Agricultură” de la Herăstrău. Lucrările au fost conduse de inginerul francez Bouvier. La acest *Post Național TFF* s-au primit în luna August 1916 *declarațiile de război* ale Bulgariei și Turciei, prin *telegrame transmise de la posturile TFF de la Sofia și Ankara*.

Din păcate, postul a trebuit să fie demontat în mare grabă în noaptea de 22/23 noiembrie 1916, în decurs de numai cinci ore (unele măsuri pregătitoare fuseseră luate din timp de inginerul E. Giurgea care era bine informat cu situația frontului, încă de la trecerea Dunării de către trupele germane, forțarea Oltului, cucerirea Piteștiului și Alexandriei, mutarea postului de goniometrie de la Alexandria și a cifrului francez, luptele de pe Neajlov – Argeș) pentru a nu cădea în minile germanilor care intraseră deja în București cu subunitățile de avangardă.

Retragerea în Moldova, transportul materialelor postului îmbarcate în 20 de vagoane și *remontarea acestuia la Botoșani* au fost făcute sub presiunea inamicului și nu lipsit de peripeții. S-a ales ca loc de instalare orașul Botoșani deoarece era singura localitate din Moldova care dispunea de rețea electrică trifazică (realizată în 1913 pe baza proiectelor in-

ginerului Dimitrie Leonida, cel care realizase aceste rețele și în București).

Montarea și punerea în funcțiune a postului, ca rezervă a celui de la Vaslui s-a făcut cu o oarecare întârziere deoarece alternatorul (2000 kg) a fost pierdut (abandonat) într-un șanț pe marginea drumului, în apropiere de Urziceni din cauza condițiilor infernale pe timpul retragerii și a stării deplorabile a drumurilor. A fost recuperat întâmplător de niște militari ai Batalionului de Specialități care știau ce importanță are și care este destinația acestuia.

Curios, după punerea în funcțiune, postul rămâne singurul mijloc de legătură cu aliații, din cauza defectării Postului TFF de la Vaslui (fostul Post TFF Băneasa, mutat la sfârșitul anului 1916, în 10 vagoane și instalat la Vaslui, până la sfârșitul războiului).

Odată cu evacuarea orașului Botoșani, postul a fost din nou *demontat și reinstalat la Iași, în Copou*, unde se afla și guvernul; pentru că sursa de alimentare electrică era monofazică, s-a substituit cu un generator trifazat angrenat de un motor auto de 150 CP.

Deoarece în decembrie 1917, în urma semnării armistițiului de la Brest – Litovsk, nici la Iași situația nu era mai sigură, I. C. Brătianu ordonă inginerului E. Giurgea să demonteze postul și să-l evacueze la Odessa sau Novocirkaz.

Cu o extraordinară intuiție, locotenentul E. Giurgea solicită amânarea executării ordinului sub pretextul efectuării de recunoașteri pe teren pentru alegerea unui raion mai favorabil pentru amplasarea postului. Explicând situația catastrofală din cele două localități (dezordine, debandadă, bande bolșevice, jafuri etc.) și posibilitatea ca postul să fie capturat sau distrus de trupele rebele și bandele bolșevice, *tânărul ofițer rezervist reușește să salveze un bun național de o inestimabilă valoare* în condițiile României de atunci. Postul va fi reinstalat la Iași și va funcționa până la revenirea oficialităților și instituțiilor statului la București, în decembrie 1918.

În București a fost instalat în locul fostului Post TFF Băneasa până în 1919 când s-a refăcut stațiunea devastată de la Herăstrău și s-au reconstruit cei opt piloni pentru antenă, de această dată cu înălțimea de 130 m.

Aici va funcționa un post italian nou, de 30 kW al Arsenalului Marinei Italiene de la La Spezia.

În concluzie, cele trei posturi TFF au trecut sub autoritatea armatei, odată cu intrarea României în război, la 14/27 august 1916, sub denumirea de:

Post TFF fix nr. 1 – Filaret;

Post TFF fix nr. 2 – Băneasa;

Post TFF fix nr. 3 – Herăstrău.

Tot atunci s-a luat decizia de realizare a trei posturi mobile, pe vagoane de cale ferată:

Postul TFF tren nr. 1 – pe trei vagoane, trimis la Dadilov, pe timpul manevrelor și, ulterior la Bârlad, sub comanda locotenentului A. Dedu pentru a asigura legătura TFF cu aliații prin Salonic și Nikolaev;

Postul TFF tren nr. 2 – pe 2 vagoane, trimis la Buzău, ulterior la Ghidigeni, comandat de căpitanul D. Leonida;

Postul TFF tren nr. 3 – instalat pe 2 vagoane, trimis la Bacău, sub comanda inginerului Adrian Popescu.

Această rețea de posturi TFF a asigurat condiții minime necesare legăturilor radiotelegrafice internaționale ale României, atât în perioada de neutralitate cât și pe timpul campaniilor din anii 1916-1917. Au fost momente dramatice pe timpul războiului, când acestea erau singurele mijloace de informare, înștiințare sau negociere. Un exemplu este semnificativ: în decembrie 1917, în contextul luării deciziei de semnare a armistițiului, șeful Misiunii Militare Franceze, general H. Berthelot, avea nevoie să primească o aprobare telegrafică de la Paris, în mai puțin de două ore, la postul TFF Iași, comandat de locotenentul E. Giurgea, căruia i s-a adresat „în disperare de cauză” cu expresia „*soarta țării dumneavoastră stă în această telegramă. Dacă în decurs de două ore nu am răspunsul de la Paris, sunteți pierduți*”. Răspunsul s-a primit într-o jumătate de oră, dar momentul este semnificativ pentru importanța extraordinară a acestor mijloace de corespondență.

Rolul și importanța serviciului radiotelegrafic la nivel național a fost pe deplin înțeles și asumat de conducerea politică și militară a țării. Modul cum aceasta a fost receptivă la propunerile și inițiativele unor mari personalități științifice ale vremii (D. Hurmuzescu, D. Leonida, E. Giurgea, N.V. Karpen ș.a.) poate fi o pildă până și astăzi.

Serviciul radiotelegrafic internațional a scos România din situația de izolare; a asigurat informarea operativă a factorilor de decizie

politico-militară, atât în perioada de neutralitate cât și pe timpul desfășurării luptelor; a asigurat corespondența politică și diplomatică internațională prin transmiterea/primirea de informații, buletine de știri, negocieri, declarații de război și tratative de pace.

Nu mai puțin importante au fost știrile cu caracter general privind situația internațională, poziția beligeranților și situația fronturilor, destinate informării populației civile, atât în zonele de conflict și ocupație, cât și în spatele frontului.

3.3. Reorganizarea rețelei TFF după război

După înfăptuirea *Marii Uniri a tuturor românilor de la 1 decembrie 1918* a urmat o perioadă extrem de importantă în care obiectivele naționale vizau, în principal, *apărarea hotărârilor istorice ale Unirii în cele trei provincii istorice* (1918-1919), *confirmarea internațională* a actului istoric al unirii prin tratatele semnate la Conferința de pace de la Paris (1919-1920), demobilizarea armatei (1920) și *implementarea unui sistem unitar de reforme* pe întregul teritoriu al României Mari.

În acest context, inginerul Emil Giurgea, în noua sa calitate de director al Direcției de Radiocomunicații (1921) din Ministerul Comunicațiilor, s-a ocupat de reorganizarea și modernizarea serviciului național de radiocomunicații pe întregul teritoriu.

Noua rețea de stații/posturi de radiotelegrafie avea ca destinație strategică asigurarea corespondenței internaționale și cu aliații și menținerea comunicațiilor în interiorul țării.

Având în vedere introducerea lămpilor electronice în industria mijloacelor radio pe scară largă, multe din stațiile în funcțiune din marile centre urbane aveau facilități de radiodifuziune, iar posturile care aveau și legături cu străinătatea erau prevăzute chiar cu „teletype-uri”, model „Carpenter”.

Postul principal a fost pus în funcțiune în octombrie 1923 la Herăstrău și era alcătuit din două alternatoare Bethenod de 30 KHz, cu putere de 100 kW, și era destinat în special pentru legătura cu țările îndepărtate.

Pentru legăturile în interiorul țării s-au instalat posturi cu lămpi la Timișoara, Oradea Mare, Cluj, Cernăuți, Iași, Chișinău, Constanța și Galați.

Acest proces tehnic și administrativ *de realizare a unui serviciu unitar de radiocomunicații pe întregul teritoriu național* se încheia și în plan legislativ cu adoptarea, la 12 iulie 1925, a „Legii pentru instalarea și folosința stațiilor și posturilor radioelectrice”.

Ca o concluzie finală a acetui demers editorial, apreciem că instalarea *primului Post TFF în Parcul Carol* (august 1916) reprezintă un moment istoric cu o semnificație importantă pentru evoluția ulterioară a serviciului de radiotelegrafie (TFF) în România și mai cu seamă pentru rolul și importanța acestei rețele de stații TFF, în asigurarea corespondenței interne și internaționale pe timpul *Marelui Război* și pentru realizarea *Marii Uniri*.

REFERINȚE BIOGRAFICE

*** Ing. DRAGOMIR HURMUZESCU
(1865-1954)**

S-a născut la 12 martie 1865, în București, într-o familie modestă de funcționari de poștă;

– în 1881 absolvă liceul „Sf. Sava” din București;

– satisface serviciul militar și primește gradul de sublocotenent în 1884;

– în 1885 devine bursier la Școala Normală Superioară, la terminarea căreia, cu un an mai devreme, în 1887, obține o bursă în urma unui concurs pentru efectuarea studiilor superioare și doctorale la Sorbona (Paris) în domeniul „fizica radiațiilor”;

– pe timpul studiilor va avea o susținută activitate de cercetare științifică și publicistică, este cooptat ca membru al mai multor Societăți ale oamenilor de știință străini de la Paris;

– în 1889, ca urmare a cercetărilor sale în laboratorul profesorului Gabriel Lippmann (1845-1921, laureat al Premiului Nobel pentru fizică în anul 1908), obține un *brevet de invenție* pentru *Dielectrină* (izolator electric); un an mai târziu a inventat „*Electroscopul*” care se va fabrica în Franța, în serie, peste 15 ani și avea să fie indispensabil cercetărilor Mariei Sklodovska, viitoare Curie, colega sa de facultate în domeniul radioactivității uraniului;

– în 1892, împreună cu Marcel Lamotte, publică lucrarea „Despre lumină și electricitate în teoria lui Maxwell”;

– în 1894 a inventat, în premieră absolută, un *dinam electric* de 4000 V (performanțele anterioare fiind de 1000 V);

– în 1896 devine *primul român* care obține titlul de „*doctor în fizică*” cu teza „O nouă metodă de calcul exact a raportului dintre unitățile de măsură electrostatice și electromagnetice”;

– în 1896 revine în țară și este numit conferențiar la Facultatea de Științe a Universității din Iași și profesor, ulterior director, al Liceului Internat din oraș;

– a continuat cercetările științifice în domeniul radiațiilor (raze X) și al electromagnetismului în laboratorul de fizică al universității, înființat de el;

– cercetările savantului român, invențiile și experimentele din modernul laborator de fizică au situat la acea vreme *învățăământul superior radiotehnic românesc printre cele mai avansate din Europa*;

– în anul 1900, la numai 35 de ani, a devenit profesor universitar;

– în 1901 a înființat „Societatea pentru învățăământul poporului român” și revista acesteia „*Anale științifice ale Universității Iași*”;

– la 4 noiembrie 1901 susține la sediul „Societății de științe” *prima conferință publică* despre telegrafia fără fir, reproducând și explicând experiențele lui Hertz, Popov și Marconi în domeniul undelor electromagnetice;

– în anul 1902 organizează *primul „Congres de Științe” din România* în cadrul căruia prezintă *un amplu și original studiu* despre „coherori” (detectori de unde electromagnetice);

– în același an publică lucrarea „Telegrafia fără sârmă cu ajutorul undelor electrice”;

– între 1904 și 1907 ocupă la București funcția de secretar general al Ministerului Învățământului și Instrucțiunii Publice;

– în 1910 a înființat la Iași Școala de electricitate în cadrul Facultății de Științe, care în 1913 se transformă în Institutul Electrotehnic. Va înființa același institut în cadrul Facultății de Științe a Universității București în anul 1913, când se mută la catedra din București;

– în perioada 1913-1937 a fost profesor de electrotehnică al Facultății de Științe, decan al acesteia și prorector al Universității București;

– în 1916 a devenit membru corespondent al Academiei Române, ulterior membru titular, fiind exclus în 1948 și reabilitat în 1990;

– la 26 martie 1925, împreună cu ing. Emil Pătrașcu și ing. Emil Giurgea, a înființat „Asociația Prietenii Radiofoniei” și revistele „Radio Român” și „Radiofonia”;

– la 22 decembrie 1927 a constituit „Societatea de Difuziune Radio-telefonice din România”;

– la 1 noiembrie 1928, începând cu ora 17.00, a realizat *prima emisiune radio* din România (care a rămas în istorie ca „Ziua Radio-difuziunii Române”);

– în anul 1954 a încetat din viață la venerabila vârstă de 89 de ani;

– în anul 1965, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea sa, marele savant român Dragomir Hurmuzescu a fost aniversat de UNESCO.

Ing. Dragomir Hurmuzescu este una din cele mai mari personalități ale științei și tehnicii românești; a fost primul doctor în fizică de la noi, profesor universitar, cercetător și inventator, întemeietorul învățământului radio-tehnic superior, precursorul radiotehnicienilor (radioamatorilor) români și părintele radiodifuziunii în România.

Unul dintre cei mai mari fizicieni români ai începutului de secol XX, inginer, doctor în „științe fizice”, profesor universitar, cercetător științific și inventator, membru al Societății Regale de Geografie, realizatorul primului post de telegrafie fără fir (TFF) din România; a jucat un rol decisiv, de pionierat, în organizarea și dezvoltarea rețelei / serviciului de TFF la nivel național;

– s-a născut în anul 1885 la București, într-o familie cultă și înstărită;

– a urmat cursurile gimnaziale și liceale la liceul „Mihai Viteazu” din București;

– este trimis de familie pentru a urma studiile superioare și doctorale la Sorbona – Paris, pe care le absolvă în 1912 cu licență de inginer și titlul de doctor în „științe fizice”;

– pe timpul studiilor în Franța, tânărul student E. Giurgea, fire disciplinată, studioasă și serioasă, este atras de noua invenție a epocii, *radioul*, căreia îi dedică studiile, cercetările științifice și experimentele sale, fiind *primul cercetător român care a efectuat studii și experimente aprofundate în domeniul radiotehnic*;

– în laboratorul profesorului Gabriel Lippmann (1845-1921, laureat al Premiului Nobel

pentru fizică în anul 1908) a proiectat și realizat „galvanometrul sensibil cu spot luminos” cu care a înregistrat pe hârtie fotografică semnalele radio;

- în anul 1912 revine în țară ca profesor la catedra „Aplicații ale căldurii și electricității” a Facultății de Științe din cadrul Universității din București;

- la conacul familiei de la Roșu, lângă București, își organizează un laborator propriu în care instalează un post TFF de 8kW cu aparatură și materiale personale, cumpărate la Paris; celelalte posturi le instalează și le donează la Universitate, Observatorul Filaret și Liga Aeriană;

- la solicitarea oficialităților române, în luna august 1914 instalează *primul Post de telegrafie fără fir (TFF) din România*;

- în lunile septembrie-noiembrie 1914 stabilește corespondența permanentă între Postul TFF (Parcul Carol) cu Atena, Roma, Milano și Paris, evitând izolarea României pe plan internațional în condițiile izbucnirii Primului Război Mondial;

- recunoscut ca *autoritate de primă mărime în domeniul radiocomunicațiilor*, este desemnat să se ocupe de realizarea unui *post TFF de 150kW la Herăstrău*, care a intrat în funcțiune în august 1916;

- în noiembrie 1916, conduce lucrările de demontare a postului TFF Herăstrău, mutarea acestuia pe timpul retragerii în Moldova și remontarea acestuia la Botoșani; aici a funcționat ca rezervă a postului TFF Vaslui până în decembrie 1917 când s-a mutat la Iași, iar la terminarea războiului a revenit la București, fiind instalat la Băneasa (în locul fostului post TFF de 40kW realizat în 1915 de ing. N.V. Karpen, mutat pe timpul războiului la Vaslui);

- pe timpul războiului, având gradul de locotenent, a condus nemijlocit activitatea acestui post TFF, aducând servicii deosebite țării și armatei într-o perioadă extrem de complexă pentru soarta statului român;

- în aceeași perioadă a continuat colaborarea cu armata privind organizarea și funcționarea rețelei tff militare, la reorganizarea căreia participase în perioada 1913-1914;

- în anul 1916 a realizat, pentru nevoile armatei, un post TFF mobil, *primul post TFF*

tren, pe trei vagoane, cu aparatura instalată în 1914 în postul TFF Parcul Carol;

- în anul 1921 este numit director al Direcției de Radiocomunicații din Ministerul Comunicațiilor, calitate în care se va dedica reorganizării și modernizării, la nivel european, a Rețelei naționale de radiocomunicații după Marea Unire;

- a continuat activitatea la catedra Universității București având și o bogată activitate publicistică, atât în țară cât și în străinătate;

- a încetat din viață în anul 1960, într-un nemeritat anonimat, fiind uitat sau ignorat în ultimii ani după pensionare.

Ing. Emil Giurgea, realizatorul primului Post TFF (Parcul Carol) din România și întemeietorul serviciului de radiotelegrafie din țara noastră, face parte din galeria celor mai importante personalități științifice române în primele decenii ale secolului trecut.

*** DIMITRIE LEONIDA (1883-1965)

- 1883 – s-a născut la Fălticeni;

- școala primară a început-o la Galați, a terminat-o la Buzău, de unde a mers la București la școala „Clemența”, apoi la Școala Primară „Petrașche Poenaru”;

– studiile liceale le-a făcut la Liceul „Sf. Sava” din București, apoi la Gimnaziul „Mircea cel Bătrân” din Constanța și Liceul „Mihai Viteazul” din București – ultimul an în particular;

– 1903-1908 – studiază electricitatea la Politehnica din Charlottenburg, lângă Berlin;

– în anul IV realizează proiectul metroului „Metropolitan din București”, cu linia principală Gara de Nord – Sf. Gheorghe – Calea Moșilor și ramificația Sf. Gheorghe – Filaret;

proiectul de diplomă a avut ca temă „Complexul hidrotehnic și hidroenergetic al Bistriței din regiunea Bicăz”;

– 1908 – obține titlul de „electroinginer” și se angajează la Primăria Capitalei în Serviciul Public;

– studiază și se ocupă de rețelele și instalațiile electrice din București, problema tramvaielor, problema metroului, proiectul canalului Argeș-București-Dunăre cu port la București și centrale hidroelectrice la București, Orăști, Budești, Fundeni;

– înființează prima Școală de Electricieni și Mecanici din România;

– 1909 – înființează primul Muzeu Tehnic din România pe care, în 1954, îl donează statului român prin Ministerul Energiei Electrice și Industriei Electrotehnice;

– 1913 – înființează „Energia”, prima societate particulară românească din domeniul electrotehnic;

– 1914 – această societate înființează o fabrică pe Calea Moșilor pentru materiale electrice;

– 1919 – societatea fuzionează cu „Societatea Teleromână” de la Cluj și a cumpărat o fabrică din Timișoara, care va produce o gamă largă de mașini, transformatoare și aparate electrice;

– 1921 – editează prima revistă cu tematică energetică din România – „Energia”;

– 1924-1941 – profesor universitar la Timișoara;

– 1928 – a organizat în Parcul Carol I „Prima Expoziție a Electricității din România”;

– 1941-1945 – profesor universitar la București;

– a participat la planul de electrificare a României;

– a fost director tehnic al Societății Generale de Gaz și Electricitate (1937-1942), Director al Direcției electrificării din CFR (1942-1945);

– a făcut parte din Consiliul superior al CFR, din Institutul de studii și proiectări hidroenergetice și Departamentului Energiei Electrice (până în 1955);

– a fost membru al „American Institute of Electrical Engineers” (1920), al „American Associations for the Advancement of Science” (1920), al Royal Society of Arts din Londra (1935) precum și membru titular al Academiei de Științe din România (1935);

– este laureat al Premiului de Stat clasa I și titlul de Laureat la Premiului de Stat pentru întreaga sa activitate științifică didactică și pentru pregătirea de cadre în domeniul energetic (1954). În anul 1961 i s-a oferit Ordinul Muncii clasa I.

**** NICOLAE VASILESCU-KARPEN (1870-1964)

S-a născut la 10 decembrie 1870 la Craiova;

1891 – șef de promoție al Școlii Naționale de Poduri și Șosele din București;

1891-1894 – inginer în serviciul de lucrări publice;

1900 – licențiat al Școlii Superioare de Electricitate din Paris;

1902 – licențiat al Universității din Paris;

1904 – doctor în fizică – Sorbona, Paris;

1904-1905 – profesor de electrotehnică la Universitatea din Lille;

1905 – profesor al Școlii Naționale de Poduri și Șosele pe care o transformă în Școala Politehnică și devine rector al acesteia (1920-1940);

1915 – instalează postul TFF 40 kW Băneasa;

1964 – a murit la 94 de ani lăsând moștenire o *vastă operă științifică*;

– Nicolae Vasilescu-Karpen (1870-1964)

– om de știință, fizician, inginer și inventator;

– muncă de pionierat în domeniul electricității, termodinamicii, telefoniei la distanță, electrochimiei și ingineriei civile;

– a fost membru al *Academiei Române* (1923);

– *primul în lume* care a propus folosirea curenților purtători de înaltă frecvență pentru telefonie în cablu la mare distanță!

– a inventat „pila Karpen” care funcționează folosind exclusiv căldura mediului ambiant. „*A inventat pila de combustie cu o jumătate de secol înainte ca oamenii să ajungă pe Lună datorită ei*” – a apreciat la vremea respectivă prof. I. Solomon, președintele Societății Franceză de Fizică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

*** – Dare de seamă asupra serviciilor de poștă, telegraf și telefon (1894 - 1905), Impri-
meria Statului, București, 1906;

*** – Dare de seamă asupra organizării ser-
viciului național de TFF al țării – 1915-1916,
Biblioteca Națională a României, Fond Saint
Georges, Dosar nr. 196, filele 143-151;

*** – Colecția Revistei „Radio Român”, nr. 1
și 2 / 1925;

*** – Colecția Revistei „Pro Radio Antic”,
nr. 12/2014, nr. 13/2015 și nr. 17/2017;

Dimitrie Leonida – Câteva date referitoare
la Stațiunea de telegrafie fără fir din Parcul
Carol, București, 1925;

Giurgea Emil – Progresele recente în tele-
grafia și telefonie fără fir – organizarea rețelei
române de telecomunicații, București, 1925;

Andrei Ciontu, Laurențiu Moisin, Șerban
Naicu, Vasile Ciobănița – Pagini din istoria
electronicii și radioco-municațiilor, Editura
Național, București, 1998;

Ion Cerăceanu – Repere cronologice prin-
cipale din istoria telecomunicațiilor, Editura
Andromeda Company, București, 2007;

Ion Cerăceanu – Album fotodocumentar –
Arma comunicații și informatică – 135 de ani
de istorie, Editura C.T.E.A., București, 2008;

Andrei Ciontu (coordonator) – File din isto-
ria radiotehnicii și electronicii – Personalități,
Editura Nagard, Lugoj, 2013;

Ion Cerăceanu – Transmisiunile Armatei
României, Editura Militară, București, 2016.

TRATATUL DE LA VERSAILLES – O VIZIUNE GERMANĂ ASUPRA ACESTUIA

SORIN-VASILE NEGOIȚĂ *

Abstract

The paper highlights some important aspects of the negotiation and conclusion of the Peace Treaty of Versailles (1919) between the Allied Powers and the representatives of the German Reich.

Unlike previous peace treaties, where winners and losers sat down at the table to create a new order together, without moralizing sentences, the Treaty of Versailles, considered by many personalities a Dictate, had a different character, with the particularity that the negotiations took place only among the representatives of the winning states, their results being presented to the German Reich, who did not reconcile with the status of “guilty of war”.

Analysing the impact of the Treaty of Versailles on the post-World War I period, the author asks the question if it meant “a mortgage for the future”. It is true that, together with many other factors, the treaty can be held responsible for the rise of national-socialism and the failure of the Weimar Republic, but, as in the case of the outbreak of the Second World War, there was nothing “pre-programmed”, as a result of the decisions taken by the Nazi leadership after 1933.

Concluding, it can be considered that the World Order set up in Versailles was a “mortgage for the future”, which seems more obvious today than decades ago, when the order of the world seemed to work regardless of all the problems.

Keywords: *truce, negotiations, treaty, allies, the German Reich, shame, dictatorship, mortgage*

În anul în care se împlinesc 100 de ani de la semnarea Tratatului de la Versailles¹, care a consemnat încheierea oficială a Primului Război Mondial, am considerat interesant să prezint o viziune germană asupra prevederilor și consecințelor viitoare ale acestuia, exprimată de către profesor dr. Michael Epkenhans, locțiitor al comandantului și conducător științific în cadrul Centrului pentru istorie militară și științe sociale al Bundeswehr²-ului, în lucrarea „*Tratatul de la Versailles. O ipotecă pentru viitor?*” apărută în Revista de istorie militară nr. 1/2019 editată de instituția amintită.

* Cercetător științific la Institutul Pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Tratatul de la Versailles O ipotecă pentru viitor?

Autorul este de părere, în preambulul lucrării, că anunțarea încetării focului și semnarea armistițiului, la 11 noiembrie 1918 orele 10.00, de către o delegație a Comandamentului Suprem al Armatei (OHL³) într-un vagon de protocol al comandantului suprem al aliaților, mareșalul Ferdinand Foch, în pădurea Compiègne⁴, a reprezentat un sentiment de ușurare⁵, pe care l-au împărtășit milioane de oameni în Germania, dar și în toate celelalte state implicate în Primul Război Mondial.

Condițiile semnării armistițiului

Mai întâi, autorul face o trecere în revistă a condițiilor pe care a trebuit să le îndeplinească Reich-ul german în urma încetării luptelor: să evacueze teritoriile ocupate din vest și est, precum și malul stâng al Rinului, să predea aliaților orașele Köln, Mainz și Koblenz, cu rol de capete de pod, Alsacia și Lorena să se reîntoarcă la Franța, fără un tratat de pace, să restituie cantități mari de materiale (arme și muniții, camioane, locomotive și vagoane), care ar fi creat posibilitatea reluării luptelor și să elibereze toți prizonierii de război ai aliaților. De asemenea, navele au fost dezarmate în porturile lor, sub supravegherea aliaților, iar flota maritimă și submarinele au fost trimise spre Marea Britanie și arestate, până la încheierea unui tratat de pace.

Totodată, s-a renunțat la prevederile tratatelor de pace de la Brest-Litovsk și București, iar blocada navală aliată, responsabilă, potrivit germanilor, de foamea în masă din imperiu, nu a fost ridicată, ca semn de neîncredere a puterilor victorioase, dar și pentru exercitarea unei presiuni asupra germanilor în orice moment.

Autorul consideră că răceala cu care mareșalul Foch a condus negocierile, precum și confiscarea conducerii delegației germane de către politicianul de centru Matthias Erzberger, în detrimentul legendarului comandant al OHL, mareșalul Paul von Hindenburg, a demonstrat intenția aliaților de a arunca o umbră asupra viitorului. De altfel, Erzberger avea să fie ucis în 1921 de membrii organizației secrete „Consul”⁶.

«Perioada de vis de după armistițiu»

Filosoful Ernst Troeltsch⁷ a descris la vremea respectivă perioada dintre semnarea încetării focului, în noiembrie 1918, și prezentarea tratatului germanilor, în mai 1919, ca fiind „perioada de vis de după armistițiu”.

Potrivit autorului, termenul „visuri” se referă în special la partea germană. Astfel, aceștia credeau că, odată cu răsturnarea monarhiei și sfârșitul militarismului prusac, trebuia îndeplinită o condiție esențială a aliaților, așa cum cerea și secretarul de stat al Statelor Unite, Robert Lansing, în ultima sa notă, o „schimbare a regimului”. Așteptările germane erau destul de mari și, încă în ziua armistițiului, secretarul de stat german pentru afaceri externe, Wilhelm Solf, s-a adresat președintelui american Woodrow Wilson, pe care aliații l-au recunoscut, în mod explicit, drept autoritate pentru toate discuțiile, în nota finală a „celor paisprezece puncte”⁸ din ianuarie 1918, cu solicitarea de a-i informa despre locul și ora începerii negocierilor pentru o pace preliminară. Ba mai mult, potrivit Oficiului de Externe, ar fi existat chiar un așa-zis „precontract” obligatoriu în temeiul dreptului internațional pentru o pace de compromis ulterioară.

Acesta a fost însă o iluzie, negocierile desfășurându-se cu totul altfel. Referindu-se la acest aspect, autorul consideră că abordarea lui Solf reflecta o gândire diplomatică clasică, potrivit căreia, în secolele precedente, războaiele, deseori teribile, s-au terminat sobru la masa negocierilor.

Desigur, germanii au trecut cu vederea visul lor, în timp ce națiunile câștigătoare au avut, ca urmare a numărului ridicat de morți și distrugeri masive, așteptări mult mai mari de la guvernelor lor, pe care nu le puteau ignora. Totuși, negocierile pentru armistițiu nu au dus la dezamăgirea părții germane, dimpotrivă, „pacifismul” lui Wilson, care a rezultat din „cele paisprezece puncte”, anterior respinse disprețuitor, precum și din eforturile sale de mediere dinainte de intrarea în război a SUA, în 1917, ca urmare a războiului fără restricții al submarinelor, a făcut ca zeci de experți să pregătească, cu meticulozitate, posibilele răspunsuri la acuzațiile și cerințele aliaților.

Președintele american Woodrow Wilson (st.) împreună cu președintele francez Raymond Poincaré (dr.) în Paris, 14.12.1918

Totodată, înainte, dar și după intrarea țării sale în război, Wilson s-a comportat mai moderat decât guvernele de la Londra și Paris și a părut să vrea să-și respecte principiile, când a ajuns în Franța în decembrie 1918. Acesta a cerut public înlocuirea vechiului sistem european al balanțelor de putere printr-o Societate a Națiunilor, dar în acest fel i-a iritat pe aliați, în mod special pe francezi, care doreau reflectarea pierderilor din război (1,3 milioane de soldați și 600.000 de civili uciși, 2,5 milioane parțial grav răniți și mari suprafețe din nordul și estul țării devastate) într-un tratat de pace durabil.

18 ianuarie 1919 – începerea negocierilor

Așa cum precizează autorul, negocierile au început la 18 ianuarie 1919 la Paris, ocazie cu care, președintele francez Raymond Poincaré, făcând referire la fondarea Reich-ului german în învecinatul Versailles cu 48 de ani mai devreme⁹, pe care Franța a simțit-o ca o mare umilință, a exclamat: *„Născut în nedreptate, a sfârșit în rușine”*.

Spre deosebire de tratatele de pace anterioare, aliații au negociat doar între ei, fără germani, un semn clar că acest tratat avea un caracter diferit. Subiectul negocierilor a cuprins condițiile pe care Germania trebuia să le îndeplinească, reparațiile de război și securitatea, foarte importante pentru Franța, dar și „reorganizarea lumii”, fără luarea în considerare a intereselor „celor mici”. Era vorba despre noi state și granițele lor, viitorul fostelor colonii germane și rămășițele Imperiului otoman dezintegrat, noua ordine internațională, dezarmarea și o nouă lege de drept și penală internațională cerute atât de vehement de Wilson. Potrivit autorului, era vorba despre putere, nefiind deloc lipsit de importanță care stat continua să se extindă în Asia, Africa sau Orientul Mijlociu. În același timp însă, au existat mari așteptări la aliați, atât din partea noilor state din Europa de Est sau din Balcani în privința granițelor lor, cât și de la popoarele coloniale oprimate, care așteptau perspective în privința autonomiei sau independenței.

Negocierile au fost mereu în dificultate din cauza intereselor divergente, dar, în cele din

urmă, a fost posibil să se ajungă la compromisuri, care erau considerate total sau parțial ca o dezamăgire de către unele țări, precum Italia și Japonia sau chiar de către popoarele coloniale. De altfel, în acele vremuri, economistul britanic John Maynard Keynes¹⁰ (1883-1946) a avertizat asupra consecințelor economice și politice ale unei păci „cartagineze”¹¹.

7 Mai – ziua «Decontării»

Rezultatul negocierilor a fost prezentat de către aliați reprezentanților Guvernului Reich-ului, pe 7 mai 1919. De ce a fost aleasă această dată? Pentru că avea un caracter simbolic, se comemorau 4 ani de la scufundarea vasului „Lusitania” în largul coastelor irlandeze, când mai mult de o mie de civili, mulți dintre ei cetățeni americani, au fost uciși. Astfel, aliații au dorit ca germanii să păstreze viu în memorie, cât de brutal și ilegal au acționat atunci și, prin urmare, cât de justificată era dorința acestora, de a se socoti cu ei. În acest sens, prim-ministrul francez Georges Clemenceau a explicat cu o răceală tăioasă: „*Ceasul judecării a sosit. Ne-au cerut pacea. Suntem dispuși să le-o acordăm*”.

Michael Epkenhans precizează că, fără a avea posibilitatea de a negocia, noul ministru german de externe, Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau, în comparație cu Clemenceau, care și-a prezentat discursul în picioare, a rămas așezat pe scaun, dând dovadă de lipsă de diplomatie, în timp ce a respins acuzația de vinovăție de război și a acuzat aliații „cu un raționament rece” că au ucis sute de mii de germani prin blocadă, replicându-le: „*Gândiți-vă la asta, atunci când vorbiți despre vinovăție și ispășire*”. Indignarea participanților a fost mare și toate celelalte observații făcute de Brockdorff-Rantzau cu privire la dorința germanilor de a participa la reconstrucția Belgiei și Franței s-au pierdut fără niciun rezultat.

Ce au cerut Aliații?

Reich-ul a cedat în favoarea Franței, Belgiei, precum și a nou formatelor state Polonia și Cehoslovacia toate coloniile, provinciile Alsacia și Lorena, Eupen-Malmedy¹², părți din Prusia de Vest, fosta provincie Posen¹³, orașul Danzig¹⁴, ținutul Memel¹⁵, ocupat, mai întâi de către aliați, apoi din 1923 de Lituania, precum și părți din Silezia superioară și din regi-

Georges Clemenceau (în dreapta în picioare) vorbește la predarea tratatului de pace pe 7 mai 1919 la Hotel Trianon către delegația germană, care se află în fața lui, la celălalt capăt al sălii

unea Hlucín¹⁶. De asemenea, pentru ținutul Nordschleswig cedat în anul 1864, ca și pentru câteva alte zone din est, a fost dispus un referendum, care, în baza majorității populației daneze din această parte a Ducatului, s-a pronunțat în favoarea Danemarcei. Astfel, arată autorul, dreptul popoarelor la autodeterminare a fost valabil în ansamblu pentru germani, dar foarte limitat în alte situații – exemplul Sileziei Superioare, unde, deși majoritatea a votat să rămână în imperiu, aliații au promis Poloniei, în 1922, o treime din teritoriu. Totodată, s-a stabilit ca regiunea Saar și malul stâng al Rinului, cu unele capete de pod pe celălalt mal (Köln, Mainz și Koblenz), să fie ocupate ani de zile de francezi din motive de siguranță și, în plus, pentru a exploata minele de cărbune din regiunea Saar, ca parte a reparațiilor.

Pentru a elimina posibilitatea de a amenința din nou Europa cu război, Trupele de uscat ale Reich-ului au fost limitate la 100.000 de oameni, Marina la 15.000 de oameni, ambele echipate cu armament vechi, fără artilerie grea, avioane și submarine. Această forță nu mai avea dreptul la conșcripți și astfel devenea o armată profesională permanentă, fără posibilitatea mobilizării a milioane de oameni în vederea inițierii unui atac. Mai mult, Statul Major General, centrul intelectual al militarismului prusaco-german și al politicii militare expansioniste, a fost interzis.

Autorul amintește și faptul că Reich-ul german a trebuit să plătească pentru toate daunele suma de 132 de miliarde de mărci de aur (aproximativ 700 de miliarde de euro astăzi), la care s-au adăugat livrări enorme de bunuri: întreaga flotă comercială, locomotive, vagoane feroviare, stâlpi de telegraf, cărbuni și alte mărfuri. În plus, Reich-ul german a trebuit să acorde aliaților, fără nicio contraprestație, tratamentul națiunii celei mai favorizate, activele străine germane au fost confiscate, ca și toate cablurile submarine. De asemenea, tarifele pentru o varietate de produse nu au putut fi majorate la acel moment.

O noutate în relațiile internaționale a reprezentat-o extrădarea și judecarea împăratului și a altor criminali de război, inclusiv mulți generali și amirali, în fața unei instanțe. Aceasta se explică prin natura războiului mondial, ca o răscruce între războiul de cabinet¹⁷

și războiul popoarelor. Însă, mult mai grav au fost considerate, din punct de vedere politic, neincluderea Reich-ului în Liga Națiunilor și, în acest fel, stigmatizarea internațională, cel puțin temporară, a acestuia, precum și interzicerea unei conexiuni din Austria spre Germania.

Așa cum remarcă autorul, în dezbaterile publice însă, furia asupra articolului 231 din Tratat privind „vinovăția de război” a depășit dezamăgirea profundă față de gravitatea celorlalte dispoziții. Dacă, inițial, acest articol a trebuit să fie doar un temei juridic pentru cererile reparatorii ale aliaților, în cursul „războiului notelor”¹⁸, rămas fără rezultate, această dispoziție s-a transformat într-o condamnare profund morală a germanilor, „*cea mai mare crimă împotriva umanității și împotriva libertății popoarelor*”, care „*fusesse vreodată comisă în mod conștient de o națiune civilizată*”, așa cum o descriau aliații.

Speranțele pentru o pace a lui Wilson au fost iluzorii, iar politicieni, profesori și editoriale, dar și oameni simpli și-au dat frâu liber emoțiilor. Astfel, premierul social-democrat al Reich-ului, Philipp Scheidemann, care proclamase Republica la 9 noiembrie 1918, a întrebat „*Care mână n-ar trebui să se usuce, care s-a pus și ne-a pus în astfel de cătușe?*”, iar Gustav Stresemann, precursorul înțelegerii ulterioare cu Franța, a exclamat că tratatul a făcut Germania „*un imperiu fragmentat, lipsit de putere, fără lege, necinstit, condamnat etern la muncă silnică, condus de popoare străine și de deținătorii de sclavi*”.

Potrivit autorului, delegația germană avea să se refere, încă o dată, la „viabilitatea tratatului”, să vorbească de o „sentință la moarte” și să ceară „dreptate” și „onoare” la 29 mai, când răspunsul final al Germaniei la cererile aliaților a fost scadent, însă, când Brockdorff-Rantzau a criticat proiectul de tratat ca un exemplu pentru o „viziune mondială a tendințelor imperialiste și capitaliste”, care a sărbătorit „ultimul său triumf îngrozitor”, au fost întărite din nou toate resentimentele existente.

După dezbateri lungi și formarea unui nou guvern SPD-Centru, sub conducerea social-democratului Gustav Bauer, care afirma patetic „*Suntem lipsiți de apărare. Dar fără apărare nu înseamnă fără onoare*”, Aduna-

La 28 iunie 1919, ministrii pentru domeniul colonial și al transporturilor, Johannes Bell (așezat în primul rând) și de externe, Hermann Müller, ai Reich-ului, au semnat în Sala Oglinzilor al Palatului Versailles tratatul de pace impus de aliați

rea Națională a aprobat, la 23 iunie, semnarea Tratatului. Partidele conservatoare formate din „elitele vechi”, doreau, la fel ca în noiembrie precedent, ca OHL să nu-și asume încă responsabilitatea politică și au prezentat doar o declarație de onoare pentru cei care au acceptat tratatul din „motive patriotice”.

28 iunie – semnarea Tratatului. Rușine, dictatură, catastrofă?

La 28 iunie, ministrul de externe, Hermann Müller și ministrul pentru domeniul colonial și al transporturilor, Johannes Bell, au semnat Tratatul în Sala Oglinzilor din Palatul Versailles. Ziua și locul ales, așa cum ne arată autorul, aveau o semnificație simbolică: se împlineau 5 ani de la atentatul de la Sarajevo, care a oferit germanilor și aliaților acestora oportunitatea începerii unui război mondial, iar în Sala Oglinzilor, în 1871, a fost fondat Reich-ul german și, în acest fel, Franța își lua revanșa. Mai mult, în timp ce mica delegație germană a fost condusă în Sala Oglinzilor, luptători în vârstă ai războiului franco-prusian (1870-1871) și un grup de „gueule cassées”¹⁹, soldați cu fețele mutilate din războiul recent încheiat, s-au ridicat demonstrativ în picioare.

Multe din personalitățile vremii au considerat pacea drept rușine, dictatură sau catas-

trofă și au dezbătut acest subiect mai bine de un deceniu. Ministerul de externe și-a înființat chiar un „Departament pentru vinovăția de război” propriu, care a încercat, începând cu 1919, să respingă acuzațiile aliaților privind vinovăția de război, în timp ce unele cercuri reacționare au încercat să distrugă nepopulara Republică de la Weimar, pentru a deschide calea unei revizuii a „Dictatului de pace” prin folosirea violenței.

Autorul precizează că Tratatul de la Versailles a fost, fără îndoială, un „Dictat” și nu a reprezentat o pace pe modelul celor din 1648 sau 1815, când învingătorii și perdanții s-au așezat împreună la masă, pentru a crea împreună o nouă ordine, fără sentințe moralizatoare. Astfel, părea oportună o evaluare serioasă a Tratatului de la Versailles și a consecințelor morale ale acestuia, chiar dacă, în „epoca războaielor mondiale”, acest tratat nu a fost în niciun caz singular: Tratatul de la Brest-Litovsk și București, dictate de germani cu numai câteva luni mai devreme, arătau foarte clar acest lucru. În acest sens, autorul ne prezintă afirmația făcută cu zeci de ani în urmă de către istoricul conservator Gerhard Ritter²⁰ „Pentru o politică germană înțeleaptă, prudentă și răbdătoare, care pentru statul nostru nu era de dorit altfel,

decât să-l facă centrul de menținere a păcii în Europa centrală, s-au deschis – pe termen lung – cele mai bune șanse”.

Grele ipoteци?

Așa cum arată autorul, alături de alți factori, Tratatul de la Versailles poate fi considerat responsabil pentru ascensiunea național-socialismului și eșecul Republicii Weimar. Însă, sfârșitul acesteia, precum și izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, nu au fost în nici un caz „pre-programate”, ci au constituit rezultatul deciziilor luate de conducerea nazistă după 1933 și nu de acordurile din 1919 – așa cum a precizat Margaret MacMillan²¹.

Impactul prevederilor Tratatului de la Versailles, precum și dispozițiile acordurilor cu aliații Reich-ului (cu Austria la St. Germain, 28.06.1919, cu Bulgaria la Nieuilly, 27.11.1919, cu Ungaria la Trianon, 04.06.1920 și cu Turcia la Sèvres, 04.06.1920) privind noile frontiere și, automat, noile minorități, privind măsurile reparatorii cu consecințele lor economice sau pentru dezarmarea unui sistem militar mândru, au alimentat naționalismul în statele învinse și au slăbit indirect acei democrați care doreau un nou început.

De asemenea, autorul precizează că a fost fatal pentru aliați, că au perceput bolșevicii doar ca o presupusă amenințare în politica internă și nu ca un viitor actor important al politicii de dominație în Europa de Est, dar și că au subestimat din neglijență forțele motrice ale naționalismului în Orientul Mijlociu. Ambele, alături de retragerea SUA din Europa, au cântărit enorm în slăbirea noii ordini internaționale.

Nu în cele din urmă, autorul consideră fatală proasta conștiință a învingătorilor, în special a Marii Britanii, al cărei guvern a venit în întâmpinarea intereselor „legitime” ale Reich-ului german, în timp ce acesta a accelerat calea spre război. Iar după ce acesta a început, Adolf Hitler, care a alimentat resentimentele anti-Versailles în cartea sa „Mein Kampf”, a încheiat acest capitol al istoriei ulterioare primului război mondial, prin semnarea armistițiului cu Franța, simbolic, într-un vagon de-al lui Foch, în Compiègne, în luna iunie 1940.

Care sunt învățămintele?

În final, autorul consideră că Ordinea mondială stabilită la Versailles a fost o ipote-

că pentru viitor, lucru care pare a fi mai evident astăzi decât acum câteva decenii, când ordinea lumii părea să funcționeze indiferent de toate problemele. Nu trebuie însă uitat că nevoia de a crea o nouă ordine a copleșit atât pe învingători, cât și pe cei învinși, mai mult decât erau pregătiți să recunoască. În plus, trebuie recunoscut, atunci când discutăm despre „eșecurile” celor responsabili, că în ultimii 100 de ani, au existat întotdeauna multe oportunități, când ar fi existat disponibilitatea de a rezolva problemele.

În concluzie, autorul afirmă că este necesar să învățăm dintr-o retrospectivă critică în contextul creșterii crizelor: doar ordini internaționale puternice și o voință reală pentru compromisuri creează securitate și doar democrațiile puternice sunt în măsură să pună la pământ „fascinația iliberală” a formelor autoritare de dominație.

NOTE

¹ **Tratatul de la Versailles** din 1919 este un tratat de pace creat ca rezultat al negocierilor de 6 luni purtate la Conferința de pace de la Paris în 1919, ce a dus la încheierea oficială a Primului Război Mondial între forțele Aliatilor (Franța, Anglia, SUA, Italia, Japonia, Polonia, România, Serbia, Cehoslovacia) și cele ale Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Imperiul Otoman, Bulgaria). Tratatul este urmarea armistițiului semnat la 11 noiembrie 1918, în pădurea din Compiègne, ce a pus punct luptelor. Tratatul stipula ca Germania să-și asume completa responsabilitate pentru declanșarea războiului și să plătească mari compensații (reparații de război) trupelor aliate. Germania pierdea, de asemenea, teritorii în favoarea țărilor vecine, suferea o severă limitare a forțelor militare și a fost depusată de coloniile sale africane și cele de dincolo de ocean. Reprezentanții noului Guvern german (Republica de la Weimar) au fost obligați de către învingători să semneze acest tratat, altfel luptele aveau să înceapă iarăși. Ministrul de externe al Germaniei, Herman Müller, a semnat Tratatul la 28 iunie 1919. Tratatul a fost ratificat de către Liga Națiunilor la 10 ianuarie 1920. În Germania, tratatul a cauzat un șoc, resimțit, deseori, ca o traumă sau un complex anti-Versailles, care, în cele din urmă, a contribuit la colapsul Republicii de la Weimar, în 1933, și la accederea lui Adolf Hitler la putere. https://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_de_la_Versailles, accesat la 29.05.2019.

² Armata Federală Germană.

³ **Die Oberste Heeresleitung** (OHL) = Conducerea strategic-operativă, respectiv Comanda supremă a trupelor active ale Forțelor armate germane

în timpul Primului Război Mondial. Această funcție a fost exercitată practic de către șeful Statului Major General al Armatei.

⁴ **Compiègne** este un oraș în Franța, sub-prefectură a Departamentului Oise din regiunea Picardia. Localitatea se află la 80 km nord de Paris.

⁵ În anul 1918, soția unui pietrar Bonner scria în jurnalul său: «*La 11.11. la ora 11.00 se semnează armistițiul. Mulțumesc lui Dumnezeu. Mai bine un sfârșit cu teroare, decât teroare fără sfârșit.*»

⁶ **Organizația Consul** (O.C.) a fost o organizație teroristă orientată spre naționalism și antisemitism în timpul Republicii de la Weimar. Organizația paramilitară condusă de Hermann Ehrhardt a fost organizată ca o societate secretă organizată la nivel regional. Ea a efectuat crimele politice menite să destabilizeze sistemul democratic al tinerei republici, să instituie o dictatură militară și să revizuiască rezultatele primului război mondial, în special Tratatul de la Versailles. https://de.wikipedia.org/wiki/Organisation_Consul, accesat la 31.05.2019.

⁷ **Ernst Peter Wilhelm Troeltsch** (1865-1923) a fost un teolog protestant german liberal, scriitor despre filozofia religiei și filozofia istoriei și un politician clasic liberal. A fost membru al școlii de istorie a religiilor. Lucrarea sa a fost o sinteză a mai multor componente, bazându-se pe Albrecht Ritschl, concepția lui Max Weber despre sociologie și școala Baden din neo-kantianism.

https://en.wikipedia.org/wiki/Ernst_Troeltsch, accesat la 03.06.2019.

⁸ „**Cele paisprezece puncte**” au fost prezentate de Președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, în sesiunea comună a Congresului din 8 ianuarie 1918. În discursul său, Wilson a încercat să stabilească un proiect viabil pentru restabilirea păcii în Europa după încheierea Primului Război Mondial. Idealismul demonstrat de Wilson în timpul discursului sus-numit i-a oferit președintelui american o poziție de conducere morală printre Aliați și a încurajat Puterile Centrale să capituleze. Discursul a fost rostit cu aproximativ zece luni înainte ca Armistițiul cu Germania să încheie Primul Război Mondial, dar declarația celor 14 puncte a devenit baza termenilor capitulării Germaniei, așa cum a fost negociat la Conferința de pace de la Paris, din 1919, și cum s-a legiferat prin Versailles. Până la urmă, doar 4 puncte au fost adoptate complet în reconstrucția postbelică a Europei, iar Statele Unite nu au refuzat să ratifice Tratatul de la Versailles.

⁹ Franța a fost învinsă în războiul franco-prusac (1870–1871) și Confederația germană nordică, compusă din statele germane care sprijiniseră Prusia în războiul austro-prusac din 1866, a fost transformată în Imperiu prin proclamarea regelui Prusiei Wilhelm I ca împărat german într-o ceremonie din Palatul Versailles, un gest de umilire a Franței.

¹⁰ În cartea sa „*Consecințele economice ale păcii*”.

¹¹ Expresia i-a fost sugerată economistului britanic de către delegatul sud-african, Generalul Jan Smuts, care s-a referit la pacea încheiată în anul 201 î.Hr., după cel de-al doilea război punic, pace prin care Roma îi obliga pe cartaginezi să renunțe la armată, la flotă și la posesiunile de peste mări, impunându-le și plata unei despăgubiri semnificative. Cartagina rămânea totuși independentă, având posibilitatea de a se refăce economic, ceea ce a și făcut. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/pacea-pierduta-la-versailles>, accesat la 03.06.2019.

¹² **Eupen-Malmedy** sau **Eupen-Malmédý** este o regiune mică, predominant vorbitoare de germană, în estul Belgiei. Se compune din trei cantoane administrative din jurul orașelor mici Eupen, Malmedy și Sankt Vith, care acoperă circa 730 km². În zona în sine, regiunea este numită **Ostbelgien**. În altă parte în Belgia, regiunea este denumită în mod obișnuit **Cantoanele de Est** franceză: *Cantons de l'Est*, olandeză: *Oostkantons*). Eupen-Malmedy a devenit parte a Belgiei în urma Primului Război Mondial. Regiunea, care fusese anterior parte a Prusiei și a Imperiului German, a fost alocată Belgiei prin Tratatul de la Versailles. A fost anexată oficial după un referendum controversat din 1920, devenind parte a provinciei Liège în 1925. Agitația naționaliștilor germani în perioada interbelică a condus la reanexarea sa de către Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. A fost returnat Belgiei în 1945. Astăzi, ea formează o mare componentă a Comunității vorbitoare de limbă germană din Belgia, una dintre cele trei comunități federale belgiene. <https://en.wikipedia.org/wiki/Eupen-Malmedy>, accesat la 03.06.2019.

¹³ **Provincia Posen** (germană: *Provinz Posen*, poloneză: *Provincia Poznańska*) a fost o provincie a Prusiei de la 1848 la 1919. Posen a fost stabilită ca provincie a Regatului Prusiei în 1848 după Marea Răscoală poloneză, convertit din Marele Ducat al Posen anexat de Prusia în partițiile poloneze din 1815 și a devenit parte a Imperiului german în 1871. Posen făcea parte din Statul liber al Prusiei în Germania de la Weimar din 1918, dar a fost dizolvat în anul următor, când cea mai mare parte a teritoriului său a fost cedată Republicii a doua a Poloniei prin Tratatul de la Versailles, iar restul teritoriului german a fost ulterior reorganizat în Prusia Posen-Vest în 1922. Posen (actuala Poznań, Polonia) a fost capitala provinciei. https://en.wikipedia.org/wiki/Province_of_Posen, accesat la 03.06.2019.

¹⁴ **Orașul Liber Danzig** (germ.: *Freie Stadt Danzig*; poloneză: *Wolne Miasto Gdańsk*) a fost un oraș-stat semi-independent baltic a cărui existență politico-administrativă a început pe 10 ianuarie 1920, în conformitate cu Partea a III-a, Secțiunea a IX-a

a Tratatului de la Versailles din 1919, care îl desprindea politic de teritoriul Germaniei (alături de alte teritorii). Orașul și teritoriul imediat înconjurător au fost plasate sub protecția Ligii Națiunilor. Poloniei i se rezervau drepturi speciale economice în legătură cu Danzigul, sub rezerva respectării autonomiei populației germane majoritare. Orașul Liber și-a încetat existența după 1939, când a fost ocupat și anexat de Germania Nazistă. După înfrângerea Germaniei din 1945, Danzigul a devenit parte integrantă a Poloniei cu numele Gdańsk. https://ro.wikipedia.org/wiki/Orașul_Liber_Danzig, accesat la 29.05.2019.

¹⁵ Ca **ținut** sau **zonă Memel** (în lituaniană Klaipėdos kraštas) este descrisă, în spațiul vorbitor de limbă germană, acea parte din Prusia de Est, care s-a separat de Germania în perioada interbelică, care se situa la nord de Memel (un râu de 937 km care curge din Belarus prin Lituania în Laguna Curoniană și în Marea Baltică și care marchează pe o porțiune granița lituaniană cu Belarus, în partea inferioară a frontierei cu regiunea Kaliningrad din Rusia), respectiv brațul deltei lui Skierwieth (Skirvytė), precum și partea corespunzătoare a peninsulei Curoniene. Tărâmul Memel a fost cedat puterilor aliate conform articolului 99 din Tratatul de la Versailles din 1919, fără referendum, începând cu 10 ianuarie 1920. De la începutul anului 1920 până la începutul anului 1923, a fost administrat de Franța ca reprezentant al acesteia. Din 10 ianuarie 1923, în timpul ocupării regiunii Ruhr de către Franța și Belgia, forțele de ocupație franceze s-au retras din fața „insurgenților locali”, care în realitate au fost comandanți de guvernul lituanian și s-au infiltrat din Lituania. Anexarea ulterioară a regiunii Memel de către Lituania a fost recunoscută de Liga Națiunilor la 8 mai 1924 în Convenția privind Memel. Acest lucru a permis Lituaniei accesul la Marea Baltică prin teritoriul vorbitor de limbă germană. La 20 martie 1939 (la câteva zile după destrămarea Cehoslovaciei), ministrul german de externe, Joachim von Ribbentrop, a cerut întoarcerea la Germania în ultimatumul dat Lituaniei. Lituania a făcut acest lucru la 22 martie. În 1945, spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, ținutul Memel a fost cucerit de Armata Roșie în lupta pentru Prusia de Est (13 ianuarie-25 aprilie); orașul Memel a căzut la 28 ianuarie 1945. Curând după aceea, a fost conectat la R.S.S. Lituaniană.

¹⁶ **Regiunea Hlucin** (în cehă *Hlučinsko*, poloneză *Kraik huczyński*) este o parte a Sileziei cehă în districtul Opava din Republica Cehă. Este vorba de zona situată în nord-estul țării, la granița cu Polonia, cu orașul Hlučín (în germană Hultschin), cel mai mare oraș din regiune.

https://de.wikipedia.org/wiki/Hultschiner_Ländchen, accesat la 29.05.2019.

¹⁷ **Războiul de cabinet** (în germană: Kabinettskrieg) este o expresie germană care se referă la tipul

de războaie ce au afectat Europa în timpul monarhiilor absolutiste, de la Pacea Westfalică din 1648, până la revoluția franceză din 1789. Expresia mai are și înțelesul de „război între prinți”. Astfel de războaie implicau armate mici, corp ofițeresc format din nobili, scopuri limitate și frecvente schimbări de coaliție între părțile beligerante. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Kabinettskrieg>, accesat la 29.05.2019.

¹⁸ Un război al notelor – o încercare de a explica pozițiile germane într-un schimb de idei în scris, cu scopul de a realiza cel puțin schimbări punctuale ale condițiilor. - Eckart Conze „*Die große Illusion: Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*”, München, 2018.

¹⁹ **Gueules cassées** (broken faces) este o expresie franceză pentru militarii deformați facial care au provenit din primul război mondial. Se spune că colonelul Yves Picot a creat termenul când a fost refuzat să treacă un punct de control la o adunare pentru persoanele cu deficiențe de război.

²⁰ **Gerhard Georg Bernhard Ritter** (6 aprilie 1888, în Bad Sooden-Allendorf – 1 iulie 1967, în Freiburg) a fost un naționalist-conservator german istoric, care a servit ca profesor de istorie la Universitatea din Freiburg, din 1925 până la 1956. Un luteran, el a devenit mai devreme cunoscut pentru biografia lui Martin Luther din 1925 și portretizarea hagiografică a Prusiei. Membru al Partidului Popular German din timpul Republicii de la Weimar, a fost un monarhist pe tot parcursul vieții și a rămas simpatizant al sistemului politic al imperiului german defunct. Un critic atât al democrației, cât și al totalitarismului, a sprijinit guvernarea autoritară și supremația germană în Europa. Viziunea sa asupra istoriei a fost redusă la interesele germane și a avut puțină simpatie față de națiunile străine, dar plină de dispreț față de catolicism. A colaborat cu istoricii naziști pe propaganda anti-poloneză. În cele din urmă, conflictul său cu regimul nazist a dus la arestarea lui în 1944. https://en.wikipedia.org/wiki/Gerhard_Ritter, accesat la 03.06.2019.

²¹ **Margaret Olwen MacMillan** (născută la 23 decembrie 1943) este un istoric și profesor canadian la Universitatea din Oxford. Ea este fostul rector al Colegiului Trinity și profesor de istorie la Universitatea din Toronto și anterior la Universitatea Ryerson. Un expert important în istorie și relații internaționale, MacMillan este un comentator în mass-media. E o strănepoată a fostului premier britanic David Lloyd George. Profesoara MacMillan este lector Reith (o serie de anuale de prelegeri radio făcute de personalități ale zilei, comandat de BBC și difuzate pe BBC Radio 4 și BBC World Service) din 2018, oferind cinci prelegeri pe glob pe tema războiului, sub titlul *The Mark of Cain*, turneul de la Londra, York, Beirut, Belfast și Ottawa. https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_MacMillan, accesat la 03.06.2019.

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN FOSTUL JUDEȚ MUREȘ-TURDA LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

ALEXANDRU BUCUR *
VASILE MĂRCULEȚ **

Abstract

The First World War also marked the lives of the Romanian inhabitants and the communities in which they lived that were part of the former-county Mureș-Turda. In the actions imposed by the war were involved 13,588 persons from the 206 localities reviewed.

Between 1914 and 1918, from the localities of the county, 13,568 Romanian inhabitants were concentrated. Among those called to arms, 12,784 were employed in the active part, as soldiers on the frontline, and 784 in the sedentary part for auxiliary activities or mobilized on the spot. 13 other Romanian inhabitants were detained to be incarcerated or imprisoned in camp most likely because of their involvement in the national fight and 7 of them chose the path of refuge.

During the war, among the Romanians mobilized, 1,315 died on the front, 219 died in detention, in exile, due to the diseases they caught or from the injuries and 866 went missing. At the end of the war, the number of survivors was 11,188. 9,624 of them returned home fully healthy, 794 ill or injured which afterwards would make a full recovery and 770 of them disabled. 1,024 medals were received. Those that were dead or had disappeared left behind 1,108 widows and 2,410 orphans.

The communities of the county had their own contribution in sustaining the war. The donation and voluntary contributions made by the inhabitants of those communities reached a total value of 381,550 lei during the entire war. At the same time, they suffered damages that reached a total value of 41,089,500 lei.

Keywords: *Mureș-Turda, Romanians, officers, soldiers, NCOs (non-commissioned officers), farmers, officials, craftsmen, intellectuals*

Izbucnirea Primului Război Mondial, în anul 1914, a implicat participarea unui mare număr de locuitori români din Transilvania, în cadrul armatei austro-ungare. Până în 1918, la sfârșitul conflagrației mondiale, un număr mare de români transilvăneni au luptat pe diferitele fronturi în cadrul armatei austro-ungare, plătind un însemnat tribut de sânge. Alături de aceștia, la efortul de război al dublei monarhii au contribuit masiv și ceilalți membri ai comunităților locale românești.

* Dr. în istorie, Colonel în rezerva, Sibiu.

** Dr. în istorie, Colegiul Tehnic „Medienseis” din Mediaș.

Românii transilvăneni în Primul Război Mondial. Numărul românilor transilvăneni participați la prima conflagrație mondială, în cadrul armatei austro-ungare, rămâne necunoscut cu exactitate. Diferitele cercetări, mai vechi sau mai recente, au condus la rezultate diferite.

Conform statisticii realizate de Teodor V. Păcățian, numărul acestora ar fi fost de 489.544 de persoane. Dintre aceștia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă, 11.275 au murit în detenție, în pribegie, în spital sau acasă din cauza rănilor sau a bolilor contactate în timpul războiului, 29.839 au fost dați dispăruți, 343.387 s-au întors din război complet sănătoși, 25.406 au revenit acasă invalizi, iar 37.898 s-au întors răniți și bolnavi, dar ulterior s-au însănătoșit. Populația a dat contribuții benevole pentru armată, cifrate la suma aproximativă de 11.884.169 lei. Pagubele înregistrate în urma acțiunilor militare au fost mult mai mari și s-au ridicat la suma aproximativă de 285.598.471 lei¹.

Într-un studiu realizat cu peste trei decenii în urmă, Liviu Maior susținea că au fost mobilizați 483.373 de români din Transilvania, cifră care reprezenta 52% din totalul soldaților transilvăneni și 5,3% din totalul soldaților austro-ungari². Potrivit aceluiași autor, dintre românii mobilizați, 449.796 soldați și ofițeri, adică 92,4% au fost trimiși la partea activă, fiind repartizați unităților din prima linie, și doar 34.578, respectiv 7,6% au fost distribuiți la partea sedentară pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc³. Dintre militarii români repartizați la partea activă 52.954 au căzut pe diferitele câmpuri de luptă, iar alți 25.402 au rămas invalizi⁴.

Potrivit calculelor de dată mai recentă, realizate de Ioan I. Șerban, care valorifică informațiile transmise de Octavian C. Tăslăuanu, numărul românilor încorporați în armata austro-ungară s-ar fi ridicat la peste 651.000 soldați, subofițeri și ofițeri⁵. În rândul acestora s-au înregistrat, în cei patru ani de război, 82.588 de morți și dispăruți și 63.304 de răniți, invalizi și bolnavi⁶.

Identificarea românilor transilvăneni participanți la Primul Război Mondial, din toate localitățile provinciei, a fost realizată în urma solicitărilor adresate de ASTRA autorităților locale. Inițiativa a aparținut ziaristului Teodor

V. Păcățian, care a conceput modelul tabelului și a făcut demersuri repetate și insistente pentru completarea lui⁷. În pofida acestor eforturi, ca urmare a dezinteresului manifestat de unii reprezentanți ai autorităților locale față de această inițiativă, rezultatele au rămas incomplete⁸.

Prezentarea documentelor. Studiul nostru își propune să prezinte aportul locuitorilor de naționalitate română din fostul județ Mureș-Turda. Demersul inițiat de noi se bazează pe un set de documente inedite, care apare cu titlul *XIV. Județul Murăș-Turda*, care este în realitate un centralizator al localităților rurale ale fostului județ Mureș-Turda (tabel nominal al localităților rurale) și două *Tablouri* (tabele) *nominale* cu participanții din fosta comună urbană Reghinul-săsesc (azi Reghin) și orașul Târgu Mureș. Acestea sunt incluse în pachetul intitulat *Listele participanților la Primul Război Mondial*, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, în Fondul *Astra*, pachet nr. 8, act nr. 8b⁹.

Documentele studiate de noi, pe care le reproducem în facsimil, conțin: primul, 5 file, numerotate de la 1 la 5; al doilea, 2 file, numerotate de la 66 la 67, iar al treilea, 2 file, numerotate de la 68 la 69. La primul document, fila 1r cuprinde doar denumirea actului, iar fila 5r conține 18 localități recensate și un centralizator („*Totalizare*”), care înregistrează rezultatele totale. Celelalte file, de la 2r la 4v, cuprind 186 de localități recensate¹⁰. Menționăm că, dintre cele 204 localități nominalizate, 50 dintre acestea nu au avut nici un participant la acțiunile impuse de război. Cel de-al doilea document conține date despre participanții din comuna urbană Reghin iar cel de-al treilea despre participanții din orașul Târgu Mureș¹¹. Setul a fost realizat în urma demersurilor AS-TREI, pe lângă autoritățile locale. Inițiativa, în acest sens, a aparținut istoricului și ziaristului Teodor V. Păcățian, care a realizat calculele centralizatoare și a publicat rezultatele demersului său¹².

*

Documentul centralizator, un tabel nominal al localităților rurale, cuprinde 10 rubrici principale. Patru dintre acestea sunt împărțite

în alte 11 rubrici secundare. Dintre rubricile secundare, două sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *actul* cuprinde 21 de rubrici (principale, secundare și subrubrici)¹³.

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent*, înregistrează în ordine crescătoare un număr de 204 poziții. Acestea corespund celor 204 localități recensate.

2. A doua rubrică principală este intitulată *Comunele din județ*. Ea cuprinde denumirea celor 204 localități înregistrate, în ordine alfabetică.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Poporațiunea română a comunei*, înregistrează numărul total de locuitori români ai fiecărei localități. Precizăm faptul că cifra reprezintă numărul locuitorilor români domiciliați în localitate la momentul completării tabelului de către autoritățile locale, nu la izbucnirea războiului.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Numărul celor decorați în cursul războiului*, înregistrează numărul decorațiilor din fiecare localitate. Nu sunt precizate nici numele celor decorați, nici numele sau clasele decorațiilor primite, nici numărul decorațiilor primite de fiecare.

5. A cincea rubrică principală, *S-au făcut contribuiri benevole pentru armată*, precizează doar valoarea totală, aproximativă, în lei, a contribuțiilor și donațiilor locuitorilor, pentru susținerea efortului de război. Actul nu precizează însă în ce au constat aceste contribuții benevole.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *Pagubele de război ale comunei în total*, înregistrează valoarea totală, aproximativă, în lei, a pagubelor produse de război fiecărei localități recensate. În cadrul documentului nu sunt precizate nici contextul concret în care s-au produs aceste pagube, nici în ce au constat ele.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *Au luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare localitate numărul locuitorilor români concentrați în timpul războiului. Rubrica cuprinde alte două rubrici secundare, anume *Chemați fiind*, în care sunt înregistrați numeric toți cei concentrați în perioada conflagrației, în funcție de statutul avut în timpul războiului, și *Au fost refugiați*, care cuprinde numărul persoanelor care, în timpul

războiului, din motive legate de acesta, și-au părăsit locuințele plecând în refugiu.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: *La partea activă, ca soldați pe front*, care îi include numeric pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, înregistrează numărul celor mobilizați ca necombatanți; *Pentru a fi arestați sau internați*, cuprinde numărul persoanelor indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează numeric situația celor mobilizați, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, *Morți pe câmpul de luptă*, înregistrează numărul celor căzuți pe front din fiecare localitate. A doua rubrică secundară *Morți în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, precizează numărul concentraților, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, *S-au reîntors acasă*, cuprinde numărul celor concentrați, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată *Sunt dispăruți*, înregistrează numărul celor care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară cuprinde alte trei subrubrici: *Ca invalizi*, în care sunt înregistrați numeric toți cei care au suferit în urma războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; *Răniți, bolnavi, însă în prezent sănătoși*, îi cuprinde, de asemenea numeric pe cei care au revenit din război cu diferite traume, precum răni sau boli, dar care până la data recensării se însănătoșiseră complet.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedaților și dispăruților au rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica cuprinde două rubrici secundare, anume *Văduve și Orfani*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți sau dispăruți pe câmpul de luptă sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *După clasele sociale au luat parte la mișcările*

impuse de război, cuprinde alte trei rubrici secundare, *Intelectuali, Comercianți și meseriași și Plugari*. În cadrul celor trei rubrici secundare este înregistrat numărul celor concentrați din fiecare categorie socială¹⁴.

*

Documentele referitoare la orașele Reghin și Târgu Mureș, studiate de noi, conțin 4 file, numerotate de la 66 la 69¹⁵. *Tablourile nominale* (Tabelele nominale) cuprind 10 rubrici principale. Trei dintre acestea sunt împărțite în alte opt rubrici secundare. Două dintre rubricile secundare sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, *Tablourile nominale* cuprind un total de 19 rubrici principale, rubrici secundare și subrubrici.

1. Prima rubrică principală, *Numărul curent*, înregistrează în ordine crescătoare, 89 respectiv 35 de poziții.

2. A doua rubrică principală, *Numele și Pronumele*, îi cuprinde pe toți cei recrutați, fără respectarea ordinii alfabetic.

3. Cea de-a treia rubrică principală, *Născut în comuna*, înregistrează locul de naștere al celor recenzați, care locuiau în momentul respectivului demers la Reghin și Târgu Mureș.

4. Rubrica a patra principală, intitulată *Ocupațiune civilă*, nominalizează profesiile și ocupațiile practicate de cei concentrați, în viața civilă.

5. A cincea rubrică principală, *Gradul avut în miliție*, precizează gradele militare deținute de cei mobilizați în timpul războiului.

6. Cea de-a șasea rubrică principală, *A fost decorat cu medalia*, înregistrează denumirea ordenelor și decorațiilor primite de cei decorați în urma participării la război, gradul decorațiilor și numărul acestora.

7. A șaptea rubrică principală, intitulată *A luat parte la mișcările impuse de război*, precizează pentru fiecare dintre cei concentrați statutul avut în timpul războiului. Rubrica conține alte două rubrici secundare, anume *Chemat fiind*, în care sunt înregistrați toți cei concentrați în timpul războiului, în funcție de statutul avut în timpul conflagrației, și *A fost refugiat*, care cuprinde persoanele care, în timpul războiului, din motive legate de acesta și-au părăsit locuințele plecând în refugiu. Atât

în cazul Reghinului cât și al Târgu Mureșului, documentul nu înregistrează niciun refugiat de naționalitate română.

Prima rubrică secundară cuprinde trei subrubrici, anume: *La partea activă ca soldat pe front*, care îi include pe toți cei care au participat la război în calitate de combatanți; *La partea sedentară, pentru servicii auxiliare sau mobilizați pe loc*, care îi include pe toți cei mobilizați ca necombatanți; *Pentru a fi arestat sau internat*, înregistrează persoanele indezirabile regimului dualist, care în timpul războiului au fost încarcerate sau deportate. Orașul Târgu Mureș nu are nici un astfel de caz.

8. Cea de-a opta rubrică principală, intitulată *Soarta îndurată în timpul războiului*, precizează situația fiecărei persoane concentrate, la sfârșitul conflagrației. Rubrica cuprinde alte patru rubrici secundare. Prima rubrică secundară, *Mort pe câmpul de luptă*, îi înregistrează pe cei căzuți pe front. A doua rubrică secundară, *Mort în temniță, în pribegie, în spital, în urma boalelor sau rănilor*, include toate persoanele concentrate, care și-au pierdut viața în timpul războiului, în afara luptelor, dar din motive determinate de acesta. A treia rubrică secundară, *S-a reîntors acasă*, îi cuprinde pe toți concentrații, care au supraviețuit războiului. A patra rubrică secundară, intitulată *Dispărut*, îi înregistrează pe toți cei care au dispărut pe front.

Cea de-a treia rubrică secundară conține alte trei subrubrici: *Ca invalid*, în care sunt înregistrați toți cei care au supraviețuit războiului, dar au rămas cu grade diferite de invaliditate; *Rănit, bolnav, însă în prezent sănătos*, îi cuprinde pe cei care au revenit din război cu diverse traume, precum răni sau boli, dar care până la data recenzării se însănătoșiseră.

9. A noua rubrică principală, intitulată *În urma decedatului sau dispărutului a rămas*, înregistrează statutul social al urmașilor celor morți sau dispăruți în timpul războiului. Rubrica conține două rubrici secundare, anume *Văduvă* și *Numărul orfanilor*, în care este înregistrat numărul văduvelor și orfanilor rămași în urma celor morți pe câmpul de luptă, dispăruți sau din cauze legate de război.

10. Cea de-a zecea rubrică principală, *Observare*, cuprinde diferite observații, precizări și adnotări referitoare la unele aspecte, care nu

au fost incluse în celelalte rubrici sau cărora nu li s-a consacrat o rubrică proprie.

Conținutul documentelor. *Tabloul nominal* cu localitățile rurale le recenzează pe toate cele 204 așezări cu acest statut, existente în județ la data respectivă¹⁶. Localitățile sunt înregistrate în ordine alfabetică, împreună cu numărul de locuitori români pe care îl aveau, pe care le vom insera, în continuare. Specificăm faptul că, acolo unde nu s-a înregistrat nici un participant la conflagrație, vom trece cifra „0” în paranteză. La cele care și-au schimbat denumirea, vom insera, tot în paranteză, denumirea actuală. Deoarece marea lor majoritate fac parte din actualul județ Mureș vom trece (în paranteză, doar acolo unde se impune), județul din care face parte – la acest moment – respectiva localitate. La data recenzării, fostul județ Mureș-Turda avea în componență următoarele localități, cu numărul de locuitori români: 1. Abud, 0; 2. Acățari, 171; 3. Adrian, 138; 4. Adrianul mare (azi Adrianu Mare), 0; 5. Adrianul mic (azi Adrianu Mic), 0; 6. Aluniș, 574; 7. Apălină (azi Apalina), 572; 8. Băla, 1.205; 9. Band, 1.499; 10. Băra (azi Băra), 0; 11. Bărdești, 382; 12. Bedeni, 0; 13. Beica de Jos, 306; 14. Beica română (azi Beica de Sus), 536; 15. Berghia, 350; 16. Bereni, 23 (0); 17. Beu, 14 (0); 18. Bolentineni (azi Bolintineni), 214; 19. Bozed, 452; 20. Bozeni, 46; 21. Brâncovenești, 324; 22. Breaza, 376; 23. Budiul mic (azi Budiu Mic), 75; 24. Buza (jud. Cluj), 27; 25. Căcuciu, 368; 26. Călimănești, 14 (0); 27. Călugăreni, 3 (0); 28. Călușeri, 33 (0); 29. Cându, 0; 30. Cașva, 1.205; 31. Ceuaș, 560; 32. Chibed, 0; 33. Chiherul de jos (azi Chiheru de Jos), 760; 34. Chiherul de sus (azi Chiheru de Sus), 727; 35. Chinari (azi Chinari), 282; 36. Chinceș (azi Chinciuș), 539; 37. Ciba (azi Cibu), 33 (0); 38. Cinta, 147; 39. Cocoși (azi Vălureni), 116; 40. Corbești, 0; 41. Cornățel (înglobat la Sâncraiu de Mureș), 84; 42. Cornești, 24; 43. Coronca (azi Corunca), 228; 44. Cotuș, 28 (0); 45. Crăciunești, 228; 46. Cristești, 486; 47. Cuieșd, 109; 48. Culpin (azi Culpui), 202; 49. Cumpenița (azi Câmpenița), 19 (0); 50. Curteni, 50; 51. Curticap (azi Poarta), 539; 52. Dămieni, 0; 53. Deda, 2.180; 54. Deleni, 646; 55. Drojoi (azi Drojdii), 0; 56. Dumbrava, 910; 57. Dumbrăvicioara (azi Dumbrăvioara), 28; 58. Dumitrești (azi Dumitreștii), 175; 59.

Ercea, 600; 60. Eremieni, 14; 61. Erneul mare (azi Ernei), 440; 62. Fântânele, 6; 63. Filea, 1.711; Filipișul mare (azi Filipișu Mare), 540; 65. Foi (înglobat la Crăciunești), 32 (0); 66. Găești (azi Găiești), 0; 67. Gălățeni, 249; 68. Gălești, 394; 69. Ghindari, 15 (0); 70. Ghinești, 0; 71. Glăjărie, 204; 72. Glodeni, 234; 73. Gornești, 450; 74. Gruîșor, 0; 75. Gurghiu, 714; 76. Habic, 626; 77. Hărtău (azi Hărtău), 151; 78. Hergheia, 326; 79. Hodac, 3.177; 80. Hodoșa, 4 (0); 81. Hotești (înglobat la Trei Sate), 0; 82. Iara (azi Iara de Mureș), 12 (0); 83. Ibănești, 3.633; 84. Iceland, 56; 85. Idiciul de jos (azi Idecu de Jos), 30; 86. Idiciul de sus (azi Idecu de Sus), 6; 87. Idicel, 1.587; 88. Iedul (azi Livezeni), 66; 89. Iernuțeni, 650; 90. Ihod, 13; 91. Ilienii, 34; 92. Ilieși, 151; 93. Ilioara, 90; 94. Iobăgeni (azi Valea), 277; 95. Isla, 82; 96. Ivănești, 185; 97. Jabenita, 1.172; 98. Lăureni, 265; 99. Lechincioara, 179; 100. Leordeni, 7; 101. Luca (azi Gheorghe Doja), 89 (0); 102. Lueriu (azi Luieriu), 797; 103. Lunca, 673; 104. Mădăraș, 1.214; 105. Măgherani, 22 (0); 106. Maia, 5 (0); 107. Maiad (azi Maiad), 465; 108. Maiorești, 356; 109. Mărculeni, 5 (0); 110. Mătrici, 15 (0); 111. Mercurea Niraj (azi Miercurea Nirajului), 53 (0); Merișor, 308; 113. Micești (jud. Cluj), 543; 114. Milășel, 538; 115. Mitrești, 41; 116. Moiaș, 381; 117. Morăreni, 395 (jud. Harghita); 118. Morăreni, 528; 119. Moșuni, 262; 120. Mura Mare, 265; 121. Mura Mică, 245; 122. Murășeni (azi Mureșeni), 827; 123. Murășmort (azi Lunca Mureșului), 84; 124. Murgești, 201; 125. Nadășa română (azi Nadășa), 480; 126. Nazna, 345; 127. Neaua, 0; 128. Nicolești (înglobat la Crăciunești), 130; 129. Oaia (azi Vălenii), 86; 130. Ogari (azi Poienița), 274; 131. Onuca, 71; 132. Oroiu, 487; 133. Orșova, 985; 134. Păcureni, 50; 135. Pădureni, 0; 136. Păingenii, 122; 137. Pănetul de câmpie (azi Pănet), 102; 138. Păsăreni, 351; 139. Periș, 170; 140. Petelea, 697; 141. Petrilaca, 25 (0); 142. Petris (azi Pietriș), 478; 143. Pogăceaua, 1.784; 144. Porcești (azi Vălenii de Mureș), 195; 145. Porumbeni, 164; 146. Răgmani (azi Rigmani), 0; 147. Ripa de jos (azi Râpa de Jos), 834; 148. Ripa de sus (azi Vătava), 1.100; 149. Răstolița, 282; 150. Reghin sat (înglobat la Reghin), 736; 151. Riciul (azi Râciu), 1.285; 152. Roteni, 285; 153. Rușii munți (azi Rușii-Munți), 1.537; 154. Săbed (azi Săbed), 4 (0); 155. Săcalu de Pădure,

872; 156. Sâncraiu de Mureș (azi Sâncraiu de Mureș), 408; 157. Singeorgiu (azi Sângeorgiu de Mureș), 936; 158. Sângeorgiu Pădureni (azi Sângeorgiu de Pădure), 890; 159. Singer, 371; 160. Sânioana (azi Voivodeni), 624; 161. Sânișori (azi Sânișor), 153; 162. Sânmărtin (azi Sânmărtinu de Câmpie), 1.210; 163. Sânmihaiu (azi Sânmihaiu de Pădure), 530; 164. Sântana de Mureș (Sântana de Mureș) 787; 165. Sântana Niraj (înglobat la Miercurea Nirajului), 0; 166. Sântandreu (înglobat la Miercurea Nirajului), 298; 167. Sântioana, 188; 168. Sântșimon (azi Sântsimion), 0; 169. Sânvășii (înglobat la Gălești), 134; 170. Sărata (azi Sărățeni), 19; 171. Satul cioc (înglobat la Trei Sate), 18; 172. Secăreni (azi Săcăreni), 0; 173. Simbriași (azi Sâmbriași), 0; 174. Solovăstru, 1.112; 175. Sovata, 424; 176. Stânceni, 1.082; 177. Stejăriș (azi Stejeriș), 50; 178. Surda (azi Dumitrești), 0; 179. Suseni, 696; 180. Suveica, 0; 181. Șamșud (jud. Sălaj), 1.266; 182. Șard (azi Șoard), 240; 183. Șaușa, 171; 184. Șerbeni, 669; 185. Șilea (azi Șilea Nirajului), 17 (0); 186. Șincai, 1.430; 187. Ștefănești (înglobat la Trei Sate), 8; 188. Tâmpa, 23; 189. Teleac, 731; 190. Tiptenic (azi Țiptelnic), 238; 191. Toldal, 340; 192. Toplița română (azi Toplița, jud. Harghita), 4.133; 193. Torba, 442; 194. Troița, 185; 195. Ulieș, 861; 196. Ungheni, 919; 197. Urieșul de jos (azi Urișiu de Jos), 618; 198. Urieșul de sus (azi Urișiu de Sus), 956; 199. Vadaș (azi Vădaș), 0; 200. Vadu, 12 (0); 201. Vărgata, 46; 202. Veța, 228; 203. Viforoasa, 26 (0); 204. Voiniceni, 775¹⁷.

Potrivit conținutului documentelor analizate, la momentul redactării acestora, în fostul județ Mureș-Turda trăiau aproximativ 87.447 (83.090+1557+2.800)¹⁹ locuitori de naționalitate română²⁰, reprezentând aproximativ 39,92% din totalul locuitorilor din fostul județ Mureș-Turda (219.051) și 2,93% din cel al românilor transilvăneni și bănățeni.

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români au fost concentrați, sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 13.568 locuitori de naționalitate română²¹. Aceștia au reprezentat 2,80% din totalul românilor transilvăneni mobilizați, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian, 2,81% conform calculelor furnizate de Liviu Maior sau aproximativ 2,08%, conform datelor lui Ioan I. Șerban. Dintre

aceștia, un număr de 12.784 (12.664+86+34) au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, reprezentând: 94,22% din totalul mobilizaților mureșeni; 2,84% din totalul românilor transilvăneni mobilizați la partea activă, conform datelor oferite de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior. La partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc, au participat 784 (781+2+1) persoane, reprezentând: 5,78% dintre concentrații români mureșeni; 2,27 %, dintre românii transilvăneni mobilizați pe loc, conform calculelor furnizate de Teodor V. Păcățian și Liviu Maior²². Se remarcă, prin numărul mare de participanți, localitățile: Ibănești, cu 658 activi și 11 la partea sedentară²³; Deda, cu 420 activi și 2 la partea sedentară²⁴; Toplița, cu 420 activi²⁵; Hodac, cu 380 activi și 93 la partea sedentară²⁶; Rușii-Munți, cu 284 activi²⁷ și Pogăceaua, cu 283 activi²⁸.

Autoritățile austro-ungare nu i-au scăpat din vedere nici pe cei ostili dublei monarhii. Ca urmare, între 1914 și 1918, un număr de 13 (12+1+0) locuitori români au fost reținuți pentru a fi intermuștruiți sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională (0,75% din totalul românilor transilvăneni omonimi), iar 7 au ales calea refugiuului (0,20% din totalul românilor transilvăneni refugiați)²⁹. Dintre localitățile care au avut astfel de cazuri, nominalizăm următoarele: Jabenita, cu 5 refugiați³⁰; Râpa de Jos, 3 reținuți³¹; Aluniș și Mădăraș, cu câte 2 reținuți³². Potrivit documentului, în orașul Reghin a fost un arestat, iar în Târgu Mureș nu au fost înregistrați reținuți sau refugiați³³.

Totalul celor care au fost implicați în acțiunile impuse de război s-a ridicat, conform documentului, la un număr de 13.588 (13.464+89+35) persoane (2,78% din totalul românilor transilvăneni implicați). Dintre aceștia, pe categorii sociale, situația a fost următoarea: 136 (116+15+5) au fost intelectuali, reprezentând 1% din participanții mureșeni și 2,01% din totalul intelectualilor ardeleni implicați; 317 (258+48+11) comercianți și meseriași, reprezentând 2,33% din participanții mureșeni și 2,16% din totalul comercianților și meseriașilor ardeleni implicați iar 13.135 (13.090+26+19) agricultori (plugari), reprezentând 96,66% din participanții mureșeni și 2,80% din tota-

lul agricultorilor ardeleni implicați³⁴. Cei mai mulți intelectuali au provenit din localitățile: Reghin, 15³⁵; Jabenita, 9³⁶; Ibănești, 8³⁷; Band și Hodac, câte 7³⁸. Numărul cel mai important de comercianți și meseriași a provenit din următoarele localități: Reghin, 48³⁹; Reghin sat, 29⁴⁰; Iernuțeni, 24⁴¹; Band, 16⁴²; Micești și Târgu Mureș, 11⁴³. Agricultorii cei mai numeroși au fost mobilizați din localitățile: Ibănești, 652⁴⁴; Hodac, 459⁴⁵; Toplița, 418⁴⁶; Deda, 413⁴⁷.

Pierderile suferite au fost, de asemenea, însemnate. Din rândul celor mobilizați, 1.534 (1512+8+14) participanți au decedat (11,29% dintre cei implicați în conflagrație). Dintre ei, 1.315 (1295+6+14) au căzut pe front, reprezentând 9,68% din participanții mureșeni și 3,15% din totalul omonimilor ardeleni, alți 219 (217+2+0) au murit în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, reprezentând 1,61% din participanții mureșeni și 1,94% din totalul omonimilor ardeleni iar 866 (862+3+1) au fost dați dispăruți, reprezentând 6,37%⁴⁸ din participanții mureșeni și 2,90% din totalul ardelenilor dispăruți. Localitățile care au avut cel mai mult de suferit, prin decesele participanților pe câmpul de luptă, au fost: Ibănești, 77⁴⁹; Toplița, 40⁵⁰; Urisiu de Sus, 36⁵¹; Râciu, 31⁵². Cei mai numeroși participanți la conflagrație, care au decedat în detenție, în pribegie, de pe urma bolilor contactate sau a rănilor primite, au provenit din următoarele localități: Ibănești, 18⁵³; Băla, 16⁵⁴; Hodac, 10⁵⁵; Săcalu de Pădure, 8⁵⁶. Numărul cel mai mare de dispăruți a fost din localitățile: Toplița, 51⁵⁷; Hodac, 48⁵⁸; Deda, 40⁵⁹; Habic, 24⁶⁰.

La sfârșitul războiului au revenit acasă un număr de 11.188 (11.090+78+20) persoane (82,34% dintre participanții mureșeni și 2,75% din totalul ardeleni reveniți), dintre care, 9.624 (9.561+52+11) deplin sănătoase (70,83% din participanții mureșeni și 2,80% din totalul omonimilor ardeleni), 794 (775+14+5) rănite sau bolnave (5,84% din participanții mureșeni și 5,84% din totalul omonimilor ardeleni), care până la data realizării recenzării s-au însănătoșit complet și 770 (754+12+4) invalide (2,09% din participanții mureșeni și 3,03% din totalul invalizilor ardeleni)⁶¹. Localitățile care au avut cel mai mare număr de răniți sau bolnavi au fost: Toplița, 48⁶²; Băla, 46⁶³; Nadăș, 42⁶⁴; Lueriu, 36⁶⁵. Cei mai mulți participanți la

război, care s-au întors cu diverse invalidități, au fost mobilizați din următoarele localități: Ibănești, 72⁶⁶; Hodac, 31⁶⁷; Stânceni, 26⁶⁸; Deda, 25⁶⁹; Chinciuș, Dumbrava și Reghin, câte 12⁷⁰.

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate prin acordarea de decorații ale statului austro-ungar. Din totalul celor participanți la război, un număr de 1.024 au fost decorați, reprezentând 7,54% din participanții mureșeni și 2,32% din totalul românilor ardeleni decorați⁷¹. Dintre aceștia 965⁷² au provenit din localitățile rurale (94,24%), 41 din Reghin (4%) iar 18 din orașul Târgu Mureș (1,76%)⁷³. Cei care s-au remarcat prin cele mai multe fapte de vitejie și au fost decorați au provenit din următoarele localități: Sângeorgiu de Mureș, 62⁷⁴; Mădăraș, 44⁷⁵; Reghin, 41⁷⁶; Băla, 40⁷⁷; Nazna, 31⁷⁸.

Grav afectate au fost familiile celor morți sau dispăruți. În urma acestora au rămas 1.108 (1.099+4+5) văduve, reprezentând 2,87% din totalul văduvelor transilvănene și 2.410 (2.392+4+14) orfani, reprezentând 3,04% din totalul general al orfanilor transilvăneni⁷⁹. Localitățile care au înregistrat cel mai mare număr de văduve și orfani au fost următoarele: Toplița, cu 59 văduve și 121 orfani⁸⁰; Ibănești, cu 57 văduve și 166 orfani⁸¹; Deda, cu 37 văduve și 55 orfani⁸²; Idicel, cu 26 văduve și 54 orfani⁸³.

Informațiile cuprinse în document evidențiază, de asemenea, efortul de război al comunităților rurale. În ceea ce privește orașele Reghin și Târgu Mureș, documentele nu înregistrează date referitoare la acest aspect. Potrivit actului analizat, donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat, pe parcursul războiului, la valoarea de 381.550 lei, reprezentând 3,21% din contribuția Transilvaniei⁸⁴. De câteva ori mai mari au fost însă pagubele suferite. Acestea s-au ridicat la valoare totală de 41.089.500 (la Teodor V. Păcățian, calcul eronat, 41.089.000) lei⁸⁵, reprezentând 14,39% din valoarea pagubelor înregistrate în Transilvania. Cele mai importante contribuții benevole au provenit din localitățile: Mureșeni, 106.000 lei⁸⁶; Cristești, 100.000 lei⁸⁷; Habic, 40.000 lei⁸⁸; Teleac, 25.000 lei⁸⁹. Au suferit cele mai mari pagube, următoarele localități: Toplița, 38.000.000 lei⁹⁰; Aluniș, 680.000 lei⁹¹; Idicel, 300.000 lei⁹²; Brâncovenești, Cristești, Săcalu de Pădure și Ungheni, câte 200.000 lei⁹³.

Considerații finale. Desfășurarea Primului

Între 1914 și 1918 din rândul locuitorilor români ai respectivelor localități au fost concentrați sub diferite forme, pentru a lua parte la prima mare conflagrație mondială, un număr de 13.568 de persoane. Din rândul celor chemați sub arme, un număr de 12.784 au fost încadrați la partea activă, ca soldați pe front, iar 784 la partea sedentară, pentru activități auxiliare sau mobilizați pe loc. Alți 13 locuitori români au fost reținuți pentru a fi întemnițați sau internați în lagăre, cel mai probabil datorită implicării lor în lupta națională, iar 7 au ales calea refugiului.

Actele de curaj și vitejie au fost recompensate cu un număr de 1.024 de decorații. În urma morților și dispăruților au rămas 1.108 văduve și 2.410 orfani.

Comunitățile județului și-au adus propria contribuție la susținerea efortului de război. Donațiile și contribuțiile benevole ale locuitorilor din respectivele localități s-au ridicat pe parcursul conflagrației la valoarea de 381.550 de lei. Totodată, acestea au suferit pagube care s-au ridicat la valoarea totală de 41.089.500 de lei.

1. Centralizator al localităților rurale din fostul județ Mureș-Turda, filele 1r-5r (integral)

f. 2r

[illegible][illegible]

f. 2v

f. 3r

[illegible][illegible]

f. 3v

f. 4r

f. 4vf. 5r

2. Centralizator al *Tabloului nominal* al orașului Reghin, filele 66r-67v (integral)

Județul Mureș-Turda

Comuna: Reghinul-săsese

Plasa: _____

Poporațiunea română 637 suflete.

Tablou nominal

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și pronumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război			Soartea îndurată în timpul războiului			S'a reînviat, acasă			Se știe de existența sau călătoriei a războiului			Observare											
						Chelmelele fiind			a fost refugiat	mort pe câmpul de luptă	scut în luptă, în prizonier, în exil, în urma lămuririi sau războiului	ca invalid	rănit, bolnav, înălțat în prizonier, bolnav, înălțat în prizonier	deplin sănătos	dispărut	văduv	numărul orfanilor												
						la partea activă, ca soldat pe	la partea pasivă, pentru serv. în armată, sau mobilizat	pentru a fi angajat sau înarmat																					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19											
1	Alexandru Luciu	Reginul	Portar	Voluntar	Grădinar	1						1																	
2	Alexandru Burean	Reginul	Portar	Voluntar	Grădinar	1						1																	
3	Augustin Roman	Grădinar	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
4	Simion Bencean	Portar	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
5	Augustin Bencean	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1				1																			
6	Michail Farcă	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
7	Alexandru Leonard	Portar	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
8	Georghe Leonard	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
9	Ioan Roman	Grădinar	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
10	Ioan Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1				1																			
11	Ioan Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1									1	1	3												
12	Simion Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1								1															
13	Nicolae Bencean	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1				1																			
14	Victor Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1				1																			
15	Ioan Popa	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
16	Alexandru Bencean	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1				1																			
17	Georghe Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
18	Ioan Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
19	Ioan Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
20	Nicolae Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1				1						1	1												
21	Ioan Bencean	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1									1														
22	Beneditus Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar	Grădinar	1						1																	
23	Albert Morosini	Reginul	Voluntar	Grădinar	Grădinar	1									1														
24	Simion Bencean	Voluntar	Grădinar	Grădinar																									

f. 66r

f. 66vf. 67r

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război			Soartea îndurată în timpul războiului						În urma de- cedatului sau după război a rămas		Observare	
						Chiamat fiind			S'a reîntors acasă						numărul orfanilor			
						la partea activă, ca soldat pe front	la partea rezervă, pentru an- tecedente, pe loc	pentru a fi arătat sau interzât	a fost refugiat	mort pe câmpul de luptă	mort în temniță, în prăsie, în agitat, în urma bolilor sau accidentelor	S'a înviald ca invalid în pre- ranit bolnav, însă în pre- senți e sănătos				dispărut		
												1	2	3				4
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
82	Ioan Fuceraș	Apalinea	Soldat			78	2	1		6	2	11	14	45	3	4	4	
82	Ioan Fuceraș	Apalinea	Soldat			/								/				
83	Ioan Serbinazi	Săla	Caporal			/								/				
84	Ioan Bismas	Săla	Soldat			/								/				
85	Ioan Yancio	Apalinea	Pluto- nier			/								/				
86	Ioan Filipson	"	Sergent			/								/				
87	Ioan Filipson	"	Brav- nantă			/								/				
88	Gheorghe Bartha	"	Soldat			/						/						
89	Gheorghe Muresan	don Peton	Sergent			/								/				
						86	2	1		6	2	12	14	52	3	4	4	

Regimentul săsesc, de 9. Ianie 1922

Doc. 41
15
28
26
89

A. A. Băicuș
primar

E. G. Băicuș
subnotar

2. Centralizator al Tabloului nominal al orașului Târgu Mureș, filele 68r-69r (integral)

Județul: Mureș - Gurab. Comuna: Tg. Mureș
 Plasa: Oras Poporațiunea română: 100 suflete. 68

Tablou nominal

despre locuitorii români, cari au luat parte la războiul din anii 1914—1918

Numărul curent	Numele și prenumele	Născut în comuna	Ocupațiunea civilă	Gradul avut la miliție	A fost decorat cu medalia	A luat parte la mișcările impuse de război			Soarta îndurată în timpul războiului			Soarta de-astăzi			Observare
						Chiamat fiind			S'a reîntors acasă			Soarta de-astăzi			
						la prima chemare	la a doua chemare	la a treia chemare	la prima chemare	la a doua chemare	la a treia chemare	la prima chemare	la a doua chemare	la a treia chemare	
1.	Mihail Macovei	Tg. Mureș	Ag. M. I.	Soldat	Or. M. I.	1.									
2.	Petru Luciu	"	zidar	"	"	1.			1.				1.	3.	
3.	Făciș Făciș	"	mășcă	"	Ag. M. I.	1.			1.				1.	3.	
4.	Făciș Făciș	"	"	Lapor.	"	1.			1.				1.	6.	
5.	Alvinaș Floția	"	"	Soldat	Ag. M. I.	1.									
6.	Făciș Făciș	"	zidar	Soldat	"	1.			1.						
7.	Alvinaș Vișniș	"	scriitor	Ag. M. I.	Or. M. I.	1.			1.						
8.	Făciș Floția	"	scriitor	"	Or. M. I.	1.			1.						
9.	Alvinaș Făciș	"	"	Soldat	Or. M. I.	1.							1.		
10.	Făciș Făciș	"	scriitor	"	"	1.			1.						
11.	Petru Floția	"	mășcă	Lapor.	"	1.			1.						
12.	Făciș Făciș	"	scriitor	Soldat	"	1.			1.						
					Latura	12.			9.				2.	3.	12.

f. 68r

[illegible][illegible]

NOTE

¹ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, în „Transilvania”, LIV, 1923, 1-2 (cit., în continuare, Teodor V. Păcățian, 1923a), p. 50; Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, 1923 (cit., în continuare, Teodor V. Păcățian, 1923b), p. 21.

² *Ibidem*, p. 49; *Ibidem*, p. 20.

³ Liviu Maior, *Soldați români din armata austro-ungară*, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească*, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 357.

⁴ *Ibidem*, p. 357-358.

⁵ *Ibidem*, p. 358.

⁶ Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, 2-3, 1998-1999, p. 207.

⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁸ Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 32-50; Teodor V. Păcățian, 1923b, p. 3-21.

⁹ *Ibidem*, p. 49; *Ibidem*, p. 20.

¹⁰ Arhivele Naționale, Serviciul județean Sibiu, Fond ASTRA, pachet nr. 8, act nr. 8b, XIV. *Județul Murăș-Turda*, f. 1-327, (cit., în continuare, SJANSB, Fond Astra, 8b).

¹¹ *Ibidem*, f. 1r-5r.

¹² *Ibidem*, f. 66r-67v, 68r-69r.

¹³ Teodor V. Păcățian, 1923a, pass.; Teodor V. Păcățian, 1923b, pass.

¹⁴ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 1r-5r.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 31v-35v.

¹⁷ *Anuarul Statistic al României 1922 / Annuaire Statistique de la Roumanie*, București, 1923, p. 12; *Împărțirea administrativă a României însoțită de Legea pentru unificarea administrativă și de Legea pentru organizarea administrațiunii comunale a orașului București*, București, 1926, p. 58, 59.

¹⁸ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 1r-5r, 66r-69r. Pentru denumirile actuale, a se vedea: Constantin Martinovici, Ioan Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 31-33; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967-1968, pass.; Ion Iordan, Petre Gâștescu, D.I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, pass.; Eliza Ghinea, Dan Ghinea, *Localitățile din România. Dicționar*, București, 2000, pass.; *Codul poștal al localităților din România*, vol. I, București, 2003, pass.; https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_localități_din_județul_Mureș;

https://ro.wikipedia.org/wiki/Localități_din_România_cu_nume_schimbate#Judeul_Mureș (accesate la 27 iulie și 3 august 2018).

¹⁹ În paranteză am menționat totalul pe comune +totalul pe fiecare oraș.

²⁰ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.

²¹ *Ibidem*; *Ibidem*; *Ibidem*.

²² *Ibidem*; *Ibidem*; *Ibidem*.

²³ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 3r, nr. crt. 83.

²⁴ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 53.

²⁵ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 192.

²⁶ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.

²⁷ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 153.

²⁸ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 143.

²⁹ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.

³⁰ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 3v, nr. crt. 97.

³¹ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 147.

³² *Ibidem*: f. 2r, nr. crt. 6; f. 3v, nr. crt. 104.

³³ *Ibidem*, f. 66r-69r.

³⁴ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.

³⁵ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 67v.

³⁶ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 97.

³⁷ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.

³⁸ *Ibidem*: f. 2r, nr. crt. 9; f. 3r, nr. crt. 79.

³⁹ *Ibidem*, f. 67v.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 150.

⁴¹ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 89.

⁴² *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 9.

⁴³ *Ibidem*: f. 3v, nr. crt. 113; f. 69r.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 192.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 53.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁴⁹ SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 3r, nr. crt. 83.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 192.

⁵¹ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 198.

⁵² *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 151.

⁵³ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 8.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 155.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 192.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 53.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.

⁶¹ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.

⁶² SJANSB, Fond Astra, 8b, f. 5r, nr. crt. 192.

⁶³ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 8.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 125.

- ⁶⁵ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 102.
- ⁶⁶ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.
- ⁶⁷ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 79.
- ⁶⁸ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 176.
- ⁶⁹ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 53.
- ⁷⁰ *Ibidem*: f. 2v, nr. crt. 36, 56; f. 67v.
- ⁷¹ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.
- ⁷² *Ibidem; Ibidem; Ibidem*, calculat eronat, 955.
- ⁷³ SJANSB, Fond *Astra*, 6b, f. 3v; 4r-10r.
- ⁷⁴ *Ibidem*, f. 4v, nr. crt. 157.
- ⁷⁵ *Ibidem*, f. 3v, nr. crt. 104.
- ⁷⁶ *Ibidem*, f. 67v.
- ⁷⁷ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 8.
- ⁷⁸ *Ibidem*, f. 4r, nr. crt. 126.
- ⁷⁹ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.
- ⁸⁰ SJANSB, Fond *Astra*, 8b, f. 5r, nr. crt. 192.
- ⁸¹ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 83.
- ⁸² *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 53.
- ⁸³ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 87.
- ⁸⁴ *Ibidem*, f. 1r-5r, 66r-69r; Teodor V. Păcățian, 1923a, p. 54; Teodor V. Păcățian, 1923b, Anexa A.
- ⁸⁵ *Ibidem; Ibidem; Ibidem*.
- ⁸⁶ SJANSB, Fond *Astra*, 8b, f. 3v, nr. crt. 122.
- ⁸⁷ *Ibidem*, f. 2v, nr. crt. 46.
- ⁸⁸ *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 76.
- ⁸⁹ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 189.
- ⁹⁰ *Ibidem*, f. 5r, nr. crt. 192.
- ⁹¹ *Ibidem*, f. 2r, nr. crt. 6.
- ⁹² *Ibidem*, f. 3r, nr. crt. 87.
- ⁹³ *Ibidem*, f.: 2r, nr. crt. 21; 2v, nr. crt. 46; 4r, nr. crt. 155; 5r, nr. crt. 196.

THE AUSTRO-HUNGARIAN DANUBE FLOTILLA IN AUGUST-DECEMBER 1916 THE AUSTRO-HUNGARIAN PERSPECTIVE*

MIHÁLY KRÁMLI**

There are few common points between the history of the Austro-Hungarian navy and Romanian military history, because the Austro-Hungarian naval bases were on the Adriatic, and the navy's main antagonist was the Italian navy. The most important of these common points is the participation of a small but important branch of the Austro-Hungarian navy, the Danube Flotilla in the operations against Romania on the Lower Danube in the period between August and December 1916. The main scope of this paper is to analyse the role of the Austro-Hungarian Danube Flotilla in these fights from the Austro-Hungarian perspective.

The Austro-Hungarian and the Romanian river forces in 1916

Warships and permanent flotillas appeared first on the Danube in the time of the Roman Empire. From the 16th Century the Habsburg Empire maintained a permanent river force, which for centuries was consisted of oar and sail powered vessels of different types. The Danube's and Europe's first steam powered river warship was commissioned by the Hungarian Revolutionary Government in 1848. In 1850 Austria also established a Danube flotilla of armed steamers, which was an independent organisation and was not part of the Austrian

Bodrog was built in 1902-1904. During the first two years of the Great War, four larger monitors with more modern armament were commissioned: the *Enns*, the *Inn*, the *Sava* and the *Temes II*, the latter was renamed *Bosna* in 1917. All the monitors were named after rivers. The armament of the monitors was consisted of 12 cm, 7 cm and 4.7 cm guns. Before the war eight small patrol boats armed only with machine guns were built or purchased. During the war began the construction of eight larger patrol boats, which were armed with 7 cm guns. Six of them were commissioned before August 1916. These patrol boats were named after fishes. Before and during the war the Dual Monarchy possessed the largest river force on the Danube.

The Austro-Hungarian navy which was then the eighth largest navy of the world, from 1913 until 1917 was under the command of Admiral, from 1916 Großadmiral (Admiral of the Fleet) Anton Haus. In one person he was the commander of the navy (Marinekommandant), the head of the naval administration (Chef der Marinesektion) and the commander of the operative fleet (Flottenkommandant). All the Adriatic forces were subordinated to him, but the Danube Flotilla had a special status. The Flotilla from the outbreak of the war was under dual command: administratively was still subordinated to the navy, more pre-

* I am grateful for the special help to Colonel Petre Otu, Carmen Rijnoveanu, Gréta Somogyi, István Koszta and Ferenc Pollmann. In this paper I use the New Style (Gregorian calendar) dates.

** Researcher, Military History Institute and Museum of Hungarian Ministry of Defence, Budapest.

cisely to the Marinesektion, while operatively was subordinated to the army command of the nearby sector of the front. The latter resulted sometimes that the different parts of the Flotilla were placed under the command of different army generals, or there were periods when the commanding generals changed frequently, even weekly. The cooperation between the army and the Danube Flotilla wasn't always the best, partly because army officers had scarce knowledge on naval and river warfare, and sometimes they had too high expectations of the Flotilla. The commander of the Danube Flotilla from October 1914 until December 1917 was Linienschiffskapitän (Captain) Károly Lucich.

The Danube Flotilla was mobilised on 26 July 1914 and sent to the River Sava and to Zimony (Zemun) near Belgrade.¹ From 29 July until the end of December the units of the Flotilla participated in the offensives of the Austro-Hungarian army against Serbia, both on the Danube and on the Sava. In October 1914 the flagship of the Flotilla the monitor *Temes* ran on a mine on the Sava and sank. The monitor was later salvaged and re-commissioned in 1917. The Flotilla, reinforced by the four new monitors participated in the offensive of the Central Powers against Serbia in October-November 1915. As the Danube waterway opened to Bulgaria, the units of the Flotilla escorted to the Bulgarian ports the arms transports for Turkey and Bulgaria.

On 1 December 1915 the Austro-Hungarian Higher Army Command (Armeeoberkommando, AOK) ordered to reinforce the Flotilla's presence on the Bulgarian waters, because there was a fear of a Russian offensive against Bulgaria. On 5 December Lucich moored his seven monitors in double line before Ruse, opposite to the Romanian port Giurgiu as a fleet demonstration. Lucich noted in his report: "Here on the Balkan it seems, it's vital to use such means which make a big impression on the population, because here the greatest part of the politics is making on the streets."² As the fears of a Russian offensive faded away a part of the Flotilla returned to Budapest for wintering. From April 1916 the majority of the Danube Flotilla stationed again at Ruse. The station-

ing of almost the entire Austro-Hungarian river force on the Bulgarian waters had dual purpose. First, the Flotilla had the important task to secure the grain import from Romania which had vital importance for Austria-Hungary and Germany. Romanian grain was transported almost exclusively on the Danube by the Austrian and the Hungarian merchant fleet.³ Second, the AOK hoped that the presence of the Danube Flotilla would keep back Romania from entering the war on the Entente side.

Beside the Dual Monarchy Romania was the only riparian state which possessed a significant Danube flotilla. The Romanian navy (Marina Regală Română from 1880) was founded in 1860. In 1899 and in 1912 two ambitious naval rearmament-programs were proposed for the navy. None of the ships envisaged in the 1899 program were ever built. As a part of the 1912 program four 1500 ton destroyers of the *Vifor*-class were ordered in Italy in 1913. Italy after her entry into the war requisitioned and purchased these ships, and commissioned them as scout cruisers (*esploratore*). After the war Romania re-purchased two of them, and they were commissioned into the Romanian navy as *Mărăști*-class destroyers in 1920. Thanks to the Italian requisition of the modern destroyers the Black Sea force of the Romanian navy in 1916 was consisted only of three old and small torpedo boats. The Danube flotilla of the Romanian navy was much larger and more modern than its seagoing fleet. Romania ordered four monitors from Austria-Hungary which were built in Trieste in 1907-1908. These monitors, the *Ion C. Brătianu*, the *Lascăr Catargiu*, the *Alexandru Lahovari* and the *Mihail Kogălniceanu* were the enlarged versions of the Austro-Hungarian *Temes*-class. In fact they were the largest Danube monitors ever built. The Romanian Danube flotilla also possessed eight river torpedo boats built in Britain and four gunboats.

The command system and the organisation of the Romanian navy was the following in August 1916. The most important leader of the navy was Contraamiral (Rear-Admiral) Constantin Bălescu the commander of the Naval Service (Serviciul Marinei) at the Marele Cart-

ier General. The commander and surveyor of the navy was Contraamiral Sebastian Eustațiu but he had limited authority. The commander of the Operative Fleet (Flota de Operațiuni), Contraamiral Nicolae Negrescu was subordinated to Bălescu. The commander of the Serviciul Apărărilor sub Apă, which was organisatory independent from the fleet, Comandor (Captain) Constantin Niculescu Rizea was also subordinated to Bălescu. The latter's task was the coastal defence with mines, torpedoes and shore batteries.⁴ When Romania entered into the war the Operative Fleet comprised only the Danube forces, because the Black Sea force came under the command of the commander of the Russian squadron stationing in Constanța, Rear-Admiral Pyotr I. Patton-Fanton. In exchange three large Russian gunboats were subordinated to the Operative Fleet. The Danube Division (Divizia de Dunăre) which comprised the four monitors and the eight river torpedo boats and which was the part of the Operative Fleet was commanded by Comandor Nicolae Negru.

The two flotillas never met in combat during the Great War, in the period August-December they were 100-150 kilometres apart from each other. During the campaigns of 1916 the Austro-Hungarian Danube Flotilla's main opponent beside the Romanian artillery was the Serviciul Apărărilor sub Apă.

Preparations on the Lower Danube for a possible war with Romania

In July 1916 it was now clearly evident for the Central Powers that Romania soon would enter the war on the Entente side. On 18 July the German and the Austro-Hungarian Chiefs of the General Staff, Erich von Falkenhayn and Franz Conrad von Hötzendorf negotiated in Berlin on the war with Romania. Conrad demanded that the Bulgarian-German-Turkish army which was to be established, in the case of a Romanian offensive as soon as possible should cross the Danube and should march against the Romanian capital. On 21 July the Bulgarian King Ferdinand I and the commander-in-chief of the Bulgarian army General Nikola Zhekov consulted with the German

military attaché in Sofia about the possibility of a war with Romania. During this talk it was raised that the heavy bridge material for the crossing should provide by the Dual Monarchy because the Bulgarian army didn't possess such means of crossing. Falkenhayn conveyed this demand to Conrad. The AOK designated the Belene-canal (Persina-canal) which was protected by the Persina-island from the Romanian artillery as the gathering place of the bridge material. For the location of the future crossing Svishtov-Zimnicea was chosen, the other possible location Nikopol-Turnu Magurele was rejected.

On 27 July the AOK informed the German General (Generalfeldmarschall) August von Mackensen that the Austro-Hungarian Danube Flotilla and the means of crossing would place under his command only if the planned offensive against Bucharest would really execute, otherwise the Flotilla would be withdrawn to Orsova. On 28-29 July in Pless the German and the Austro-Hungarian General Staffs and the Bulgarian emissary Colonel Ganchev agreed on the crossing of the Danube. Between 3 and 9 August the Austro-Hungarian Zentraltransportleitung (ZTL)⁵ transported the Herbert heavy bridge-system to the Belene-canal. On 13 August Emperor Franz Joseph consented the placement of the Danube Flotilla under German command. The AOK the following heavy guns deployed to Svishtov to assist the crossing: two 42 cm howitzers, one 35 cm gun (originally intended for the cancelled "improved *Tegetthoff*-class" battleships) and four 30.5 cm howitzers

Between 3 and 9 August was executed the greatest military transport of the war by the Austrian and Hungarian Danube merchant fleet controlled by the ZTL. The steamers and the barges of the ZTL's fleet transported 1749 men, 1856 horses, 447 horse-drawn cars, 80 pontoons, 59 elements of the Herbert bridge-system, 26 km of rail of horse-drawn railway and 360 tons other materials to the Belene-canal. The bridge elements and pontoons were camouflaged with tree branches, and a horse-drawn railway was built between the Belene-canal and the railway station of Ores. Barges loaded with fuel and ammunition for the Flo-

tilla were also towed to the Belene-canal. The hospital ship *Kulpa* was ordered there for providing medical treatment for the more than 1500 men staying there.⁶

In July the situation on the Lower Danube became tense. On 16 July the patrol boat *Csuka* was shot from the Romanian bank, on the 19 the motorboat *Darling*. The command of the Flotilla concluded that Romania would soon enter the war.⁷ Linienischiffskapitän Lucich ordered to reinforce the protection of the merchant shipping, in the same time the intensive reconnaissance of the Romanian riverbank began. On 31 July the AOK ordered the Danube Flotilla to cooperate with the allied troops along the Danube between Ruse and Nikopol in the case of a war with Romania. On 13 August the order of the AOK placed the Flotilla under the command of the Army Group (Heeresgruppe) Mackensen.⁸

On 18 August Staff Major Franz, the Austro-Hungarian liaison officer at the Army Group Mackensen sent the orders of the High Command (Oberkommando) Mackensen for the case of Romania's entry into the war. The followings were the main points of them. It should transport every vessel from Giurgu to the Belene-canal, the Romanians too, and if it wouldn't possible to execute it, they should sink them. The Flotilla should shoot and destroy targets of military importance in Giurgu as oil tanks, but to spare the city. It should lay two mine barrages one remotely controlled at Lelek and one north of Krivina as protection against the Romanian Danube flotilla, and deploy the 12 cm land battery of the Austro-Hungarian Danube Flotilla to Lelek to protect the mine barrage. It should also transfer the Flotilla to the Belene-canal immediately after the beginning of the hostilities from the unprotected open waters before Ruse.⁹

The first period: from 27 August to 29 September

The Romanian navy, more precisely the Serviciul Apărărilor sub Apă made a surprise torpedo attack on the Austro-Hungarian Danube Flotilla simultaneously with the Romanian declaration of war. Romania declared war on

the Austro-Hungarian Monarchy at 21:00 on 27 August and the attack was executed at 21:30. The inventor of the idea of the surprise attack was the Romanian General Staff. Contraamiral Negrescu in his book of 1920 quotes a memorandum of Niculescu Rizea commander of the Serviciul Apărărilor sub Apă written in 1918. According to this memorandum the General Staff ordered Rizea to elaborate a plan to attack the Austro-Hungarian Flotilla, but intrinsically hindered him to use warships.¹⁰

As no warships were available, for the surprise attack against the Danube Flotilla three small vessels in Giurgu were assigned, the steam barge *Rândunica* and two steamers of the Serviciul Hydraulic *Cătina* and *Bujorescu*. They were armed with torpedoes in wooden frames. Because in the water these frames swelled, not all the torpedoes succeeded to launch during the attack. The three Romanian vessels on the evening of 27 August left the basin of the Serviciul Hydraulic commanded by Aureliu Negulescu, Petre Bărbuneanu and Gheorgiu Alexandru. At 21:30 half hour after the Romanian declaration of war the leading vessel, the *Rândunica* launched one of her two torpedoes, the other was blocked in the frame. The torpedo hit a barge loaded with coal and petrol which exploded and the petrol caught fire. In the same moment the other vessels launched their torpedoes at random. After the attack Niculescu Rizea reported to the Marele Cartier General the destruction of the Austrian squadron ("distrugerea escadrei austriece"). The Romanians soon learned the truth about the real result of their attack from a deserter from the monitor *Bodrog*, that they sank a barge instead of a monitor. In his memorandum of 1918 Niculescu Rizea blamed Bălescu and the defectuous torpedo material for the failure.¹¹

It's worth mentioning that this wasn't the first torpedo attack on the Austro-Hungarian Danube Flotilla after which the attackers reported the sinking of a monitor. On the night of 22-23 April 1915 a British steamboat commanded by Lieutenant-Commander Charles L. Kerr RN attacked the Flotilla at Zemun. The torpedo which they launched hit the riverbank instead of any of the vessels moored

there and exploded. Kerr reported that they sank the monitor *Körös*. Two years later in April 1917 the Prize Court of London granted a prize bounty of £ 415 to Kerr for sinking the *Körös*.¹²

In the time of the torpedo attack the units of the Danube Flotilla and the port of Ruse was well lit because the command of the Flotilla wasn't yet informed of the Romanian declaration of war. On the afternoon of 27 August the Austro-Hungarian agencies in the Romanian ports reported atrocities, but the command of the Flotilla gave no much importance to these reports, because similar atrocities frequently occurred on the preceding days.¹³ Allegedly the birthday of one of the officers was celebrated on this evening on a barge beside the monitor *Bodrog*, there was a buffet and a small orchestra was playing Dalmatian music.¹⁴ If it was true, the official report of the Flotilla to the Marinesektion wisely remained silent about this party. At 21:30 the barge S 2 which was loaded with coal and petrol and moored nearer to the midstream than the monitors suddenly exploded and broke in two and the burning petrol drifted on the surface downstream. The motorboat of the *Bodrog* rescued four men from the crew of five of the barge. First they suspected that a mine or a torpedo caused the explosion, because some of the guards heard a buzzing sound. All the searchlights were switched on and the patrol boat *Compó* searched the riverbank near Ruse. Because they found nothing they began to suspect of a self-explosion. While they believed that the hostilities still didn't begin, all the ships raised steam and were cleared for action. Finally at 22:35 arrived the telegram of the AOK which informed the Flotilla of Romania's declaration of war.¹⁵ The command of the Flotilla thought that the torpedo was launched from a railcar moving on rails on the Romanian riverbank. As a psychological aftermath of the attack in the next few days everyone heard or saw torpedoes everywhere.¹⁶ Some sources, Niculescu Rizea's memorandum of 1918 among them mention a second explosion,¹⁷ but the command of the Flotilla clearly reported only one.¹⁸

Fregattenkapitän Charles Masjon who commanded the Flotilla in Ruse while Lucich was absent, ordered to moor a barge to the

starboard side of every warship as a protection against torpedoes. On the early morning of 28 August Masjon visited the military commander of Ruse Colonel Enchev, who told him that he didn't know whether Bulgaria was at war with Romania or not, so he could do nothing. Enchev told Masjon to do his duty. Returning from Colonel Enchev, Masjon according to the orders of 18 August of the High Command Mackensen ordered to bombard state-owned targets in Giurgu but to spare the city.¹⁹ The Second Monitor Division (*Bodrog, Körös, Szamos, Leitha*) opened fire at Giurgiu at 7:45. The oil tanks, the warehouses near the riverbank and the railway station burned down, and several Romanian barges sank in the port. Romanian artillery began to return the fire after 8:00. As the Romanian artillerymen began to improve their aim around 8:30 the monitors steamed upstream and left Giurgiu. The Flotilla arrived at the Belene-canal at 17:00.²⁰ It succeed to rescue 22 Austrian, Hungarian and German steamers and 80 barges from Giurgiu, but many barges still remained there.²¹

On the afternoon of 29 August the First Monitor Group (*Temes II, Enns*, patrol boat *Barsch* and the German motorboat *Weichsel*) commanded by Korvettenkapitän Olaf Wulff attacked Turnu Magurele. The ships bombarded the port and destroyed several Romanian barges, while two Austrian barges loaded with corn were towed by the monitors. In the same time the Fourth Monitor Group (*Leitha, Szamos*, patrol boat *Csuka* and armed steamer *Vág*) commanded by Linien-schiffsleutnant Baron Heinrich Lewetzow attacked Zimnicea, bombarding the port. From Zimnicea four barges, a pontoon and two Romanian motorboats were towed.²²

On 30 August the Second Monitor Division with two powerful tugboats made a last attempt to break through to Ruse and Giurgu to rescue the remaining barges. Due to the heavy Romanian artillery fire the tugboats had to turn back at Zimnicea. A little later after an unsuccessful Romanian torpedo attack from a shore torpedo battery the monitors also turned back. After this failed attempt the Danube Flotilla on the order of the High Command Mackensen remained in the Belene-canal until the end of September.²³ The armed steamer *Álmos*,

the patrol boat *Lachs* and the German motor-boat D were stationing in Kladovo at the time of the Romanian declaration of war. On 28 August the three units successfully broke through to Orșova crossing the Iron Gate in continuous Romanian fire. Before steaming through the Iron Gate-canal a great part of the fuel coal had to throw out from the *Álmos* to lighten the steamer.²⁴

The greatest part of September was uneventful for the Danube Flotilla. Sometimes the Romanian artillery bombarded the Belene-canal but without any effect. On 10 September the German General (General der Infanterie) Robert Kosch visited the Flotilla and he told that for the time being no offensive along the Danube was expected. On 17 September Archduke Franz Karl Salvator von Österreich-Toscana had breakfast with the officers of the Flotilla. On 27 September the Oberquartiermeister (chief quartermaster) of the High Command Mackensen Colonel Richard Hentsch visited the Flotilla in the Belene-canal with his staff. In the very moment when they arrived began to bombard the Romanian heavy artillery the canal with the aid of an observation balloon. As the report said, this “made a deep impression on the gentlemen.” The Oberquartiermeister promised instant help. The plan was to deploy German seaplanes in the Belene-canal, but it turned out that the canal was too shallow for the heavy German planes. German planes bombed this sector of the riverbank first on 30 September.²⁵

On 28 September the Flotilla was placed under the command of the German General (Generalmajor) Graf Rüdiger von der Goltz. On the same day the command of the Flotilla decided for an attack against Corabia with the consent of von der Goltz. One of the aims of this expedition was to recon the location of the Romanian shore batteries. For the attack the Second Monitor Group (*Inn*, *Sava* and the patrol boat *Csuka*), the First Patrol Boat Group (*Viza*, *Barsch*) and the armed steamer *Sámson* were assigned under the command of the commander of the *Inn* Linien-schiffsleutnant (lieutenant) Lothar Leschanowsky.²⁶

On 29 September at dawn the First Patrol Boat Group leaved the Belene-canal first as a reconnaissance group. At 5:15 the two moni-

tors sailed with the *Csuka* and the *Sámson*. Among the islands under Nikopol in the fog the *Sava* ran on a sandbank, but the *Sámson* soon freed her. After the sunrise the fog dissipated and the route was uneventful until Izlaz where a Romanian battery opened fire at them. At 9:15 at Somovit the monitors and the First Patrol Boat Group reunited. The *Sámson* weighed anchor there and the monitors and patrol boats continued their way to Corabia. At the marker (river kilometre) 624 they destroyed a Romanian artillery observation post.²⁷

The *Sava* and the *Barsch* steamed to the lower entrance of the port while the *Inn*, *Viza* and *Csuka* to the upper entrance. The latter fired at the railway station first then at the Russian ships in the Western arm of the port behind a forest. A Romanian light battery began to fire at the *Inn*. The observer in the “crow’s nest” on the mast top of the monitor spotted the location of battery and the *Inn* silenced it at 12:30 with 12 cm shells. During that time the *Viza* entered the port and reported that there were no obstacles. Then the *Barsch* also entered the port while the *Csuka* sent a radio telegram to the *Sámson* to steam to Corabia to tow the Austrian and Hungarian barges from the port. The *Inn* which also entered the port fired with her forward guns at the Russian ships and with her rear howitzers at the railway station. As Leschanowsky’s report said the appearance of the Austro-Hungarian warships caused great panic in the city, despite the ships spared it and Red Cross flags were hoisted in many locations.²⁸

Between 14:00 and 16:00 eight Austrian and Hungarian barges were gathered and the tow lines of the *Sámson* were fastened on them. In the port three Russian steamers, eight Russian barges and four Romanian pontoons were destroyed. The Austro-Hungarian ships left Corabia little after 16:00 and arrived at the Belene-canal at 19:30.²⁹

The Manevra de la Flămânda or the Crossing at Rjahovo

The crossing of the Danube by General Alexandru Averescu’s army in the first days of October 1916 is called in the Romanian histo-

riography the Manevra de la Flămânda, named after the hamlet Flămânda which today doesn't exist more. In the Austrian and Hungarian historiography this offensive is called the Crossing at Rjahovo (Übergang bei Rjahovo, rjahovói átkelés) named after the Bulgarian village Rjahovo. For the Danube Flotilla holding the burden of averting this Romanian offensive undoubtedly was one of its most important actions during the war, even may the peak point of its wartime history.

After the loss of Turtucaia (Tutrakan) and Silistria a council of war was held in the Marele Cartier General in Periș on 15 September with the participation of King Ferdinand and Prime Minister Ion I. C. Brătianu. On this council of war there was a debate between the generals Alexandru Averescu and Constantin Prezan on the conduction and continuation of the war. Averescu promoted an offensive on the Southern (Danube) front, while Prezan persisted to continue the offensive in Transylvania. Finally the King, Brătianu and the Marele Cartier General authorized the offensive on the Danube front. Averescu was appointed to the commander of the newly created Southern Army Group (Grupul armatelor de sud). The plan was to cross the Danube behind the back of Mackensen's army along with the offensive of the Dobrudja army commanded by the Russian General Andrei Zayonchikovskiy.³⁰

In connection with the planned crossing of the Danube one of the most important questions was how to prevent the intervention of the Austro-Hungarian Danube Flotilla. The Marele Cartier General viewed that the Romanian Operative Fleet should support the Dobrudja army, and the Serviciul Apărărilor sub Apă would be able to block the Danube Flotilla.³¹ On 27 September in the railway station of Cernavodă Averescu met Contraamiral Negrescu. Negrescu offered the help of the Operative Fleet, but Averescu replied that he was assured that the Serviciul Apărărilor sub Apă would perfectly block the Austro-Hungarian Danube Flotilla. Negrescu wasn't sure of it.³² Negrescu's offer wasn't accepted because it was firmly believed that the Danube Flotilla was bottled in the Belene-canal and couldn't threaten the crossing.³³

As protection against the Danube Flotilla the following means were planned by the Serviciul Apărărilor sub Apă: torpedo and drifting mine batteries between Zimnicea and Giurgiu, three mine barrages (at the Cinghinarele-island, Petroșani and Mecica), anti-drifting mine nets for the pontoon bridge, and artillery batteries of different calibres (57-210 mm) deployed on different locations. They hoped also that the low water at the Tabanu-island 14 kilometres upstream from the location of the crossing would prevent all bigger warships from reaching the bridge. There were premature explosions thank to the defectuous mine material during laying the mine barrages at Petroșani and Mecica.³⁴ In fact these mine barrages couldn't prevent the Danube Flotilla from reaching the bridge. Using drifting mines against the Austro-Hungarian ships turned to be also ineffective.³⁵

The crossing of the Danube by the Romanian troops began at 3:30 on 1 October. The Romanians soon put to flight the weak Bulgarian observing troops. The Bulgarian commander alarmed Colonel Enchev, military commander of Ruse, who immediately informed the German Army Command No. 52 of General (General der Infanterie) Robert Kosch. In the great need the Germans turned to from where they hoped the greatest help: the Danube Flotilla. At 10:00 on 1 October the Flotilla was informed that at 4:00 three Romanian companies crossed the Danube at Rjahovo. At noon the German Command No. 52 informed the Flotilla that now six battalions reached the Bulgarian side, and the Romanians began to construct a pontoon bridge. Kosch ordered the Flotilla to destroy the bridge. In the same time Hauptmann (captain) Kellner the commander of the Austro-Hungarian troops in Ruse ordered Fregattenleutnant Karl Paulin the commander of the mine barrage of Lelek to destroy the bridge with drifting mines. On the afternoon of 1 October Paulin and his men on a lorry travelled to a suitable point of the riverbank and launched the drifting mines. This attempt failed because all the mines drifted to the shore and grounded before reaching the bridge.³⁶

On the afternoon of 1 October the Third Monitor Group (*Bodrog, Körös*), all the motor-

boats and the mine unit (Flußminenabteilung) with the armed steamer *Balaton* and the mine-sweepers *Bácska* and *Baja* were alerted. The biggest question was whether the Danube was navigable above the bridge or not. The command of the Flotilla knew that the ships could reach the bridge at the earliest on the morning of 2 October. They planned that the first group would sail at 19:00 and the second group at 21:00. The two groups should unite at Lelek at 2:00 and they should gather information on the situation in Rjahovo by phone.³⁷

On the evening of 1 October the nature intervened: after 19:00 a giant storm broke and the second group couldn't leave the Belene-canal. The motorboats arrived at Lelek at 1:30, the patrol boat *Compó* run on a sandbank. She managed to free herself but because sand filled her condensers she was temporarily disabled. At 3:30 arrived a new telegram from the command of General Kosch to the command of the Flotilla. In this telegram the Germans informed the Flotilla that now a whole Romanian division crossed the Danube on the bridge. They asked the Flotilla to break through with the possible greatest force to the bridge and destroy it.³⁸

The second group, the patrol boats *Viza* and *Barsch* sailed at 2:00 on 2 October. The two ships were commanded by the commander of the *Viza* Linienschiffsleutnant Hermann Bublay. Due to the late all the precautions (barges against torpedoes, searching the route by minesweepers) were abandoned. The two patrol boats arrived at 6:00 above the bridge. Meanwhile the motorboats searched the route along the Bulgarian bank and reported that it was navigable even with monitors.³⁹ After 8:00 the two patrol boats came under the fire of a Romanian battery deployed on the Bulgarian bank. The patrol boats returned the fire with their guns and machine guns then approached the bridge at 200 metres, firing at the bridge and at the Romanian troops. The Romanians deployed one, little later another three batteries near the bridgehead and in the village Rjahovo and began to fire at the ships. The patrol boats were in continuous motion for avoiding hits, because their thin armour provided protection only against rifle fire. As time went on the Romanian artillery fire became more and more efficient and they scored several hits.

One shell detonated in the hand-steering station of the *Barsch* killing three and wounding five men. At 9:10 the patrol boats ran out of ammunition and the great waves prevented launching the drifting mines, so they had to withdraw.⁴⁰

At 8:00 on 2 October Linienschiffskapitän Lucich ordered the monitors *Bodrog* and *Körös* to attack the bridge. The monitors were escorted by the patrol boat *Wels*, which weighed anchor at the Tabanu-island at 10:25 and only the monitors continued their way approaching the bridge at 3 kilometres. Meanwhile the Romanians deployed several batteries between Tabanu and Rjahovo in the forest. The continuously maneuvering monitors concentrated the fire of their 12 cm guns on the bridge, ignoring the batteries hidden in the forest. The 7 cm guns of the *Körös* high on the superstructure fired at distant Romanian columns.⁴¹

Despite the monitors scored several hits on the bridge it was evident that the bridge couldn't be destroyed with gunfire only. The commander of the *Bodrog* and the Third Monitor Group Linienschiffsleutnant Cosimus (Kozma) Böhm⁴² was considering for a time to ram the bridge with his monitor. Finally he dropped this idea because he feared that the two forward gun turrets (wing turrets) would clash into the bridge, because it was higher than the deck of the monitor and a section of the bridge would remain on the foredeck disabling the ship. Because the waves were still too high they couldn't launch drifting mines, so they continued to fire at the bridge preventing the crossing of more Romanian troops. Until 14:00 the Romanian artillery scored five hits on the *Bodrog* which weren't serious, but both of her gun turrets jammed and she had to withdraw to the Tabanu-island for repair. The *Körös* continued alone the bombardment of the bridge. The *Körös* was hit twelve times, the conning tower twice, which was filled with poisonous gases. One shell pierced the deck armour and cut through a steam pipe, which temporarily disabled the steering engine and the monitor drifted uncontrollable for a period. When darkness fell the two monitors had to withdraw to Lelek because their crews were totally exhausted and Romanian drifting mines appeared in the water.⁴³ Korvettenkapitän Karl

Mysz the Austro-Hungarian liaison officer in Sofia later criticized the method of sending the ships in small, isolated groups calling it "système des petits paquets".⁴⁴

At 13:45 on 2 October the Third Monitor Group in a radio telegram informed the command of the Flotilla on the situation at Rjahovo. Lucich ordered the First (*Temes II, Enns*) and the Fourth Monitor Groups (*Szamos, Leitha*) to Rjahovo under the command of Korvettenkapitän Olaf Wulff with fuel and ammunition supply. The Fourth Monitor Group leaved the Belene-canal at 18:00 towing a barge loaded with coal. In his book Wulff mentions a second barge loaded with earth as a possible weapon against the bridge.⁴⁵ Immediately after leaving the canal they came under heavy Romanian artillery fire from the Cinghinarele-island. The coal barge was hit and a shell destroyed one of the 7 cm guns of the *Szamos*. The First Monitor Group remained in the Belene-canal waiting for the total darkness because they feared that the barge loaded with fuel oil would catch fire from a hit. Later in the dark they managed to slip harmless. The Fourth Monitor Group reached Lelek at 21:30, the First Monitor Group at 23:30. The Third Monitor Group sent a radio telegram from Lelek to the command of the Flotilla at 23:00 in which they reported that both monitors were out of action. Lucich ordered them back to the Belene-canal. He appointed Wulff to the commander of all the operable vessels between Lelek and Rjahovo.⁴⁶

On 2 October it had to suspend the crossing, and Averescu put forward two alternatives to the Marele Cartier General. The first was to continue the crossing with the risk that the Austro-Hungarian warships would bombard the bridge, so the crossing would possible with boats only. The second was to halt the crossing for a brief period and redeploy the heavy artillery for neutralizing the monitors. The Marele Cartier General approved the second alternative.⁴⁷ On the night of 2-3 October the Marele Cartier General (Bălescu) in a telegram informed Negrescu that the Danube Flotilla attacked the bridge at Flămânda and asked him if it would possible to sail there to protect the crossing. Comandor Nicolae Negru the commander of the Danube Division listed numerous counter-arguments against sending

the Romanian monitors there, which were at the moment 155 kilometres from Flămânda.⁴⁸ On 3 October due to the deteriorating military situation in the Carpathians the Marele Cartier General stopped the crossing despite Averescu's protestation.⁴⁹

On the early morning of 3 October the Austro-Hungarian units at the Tabanu-island spotted many drifting mines and a floating torpedo. The torpedo and numerous drifting mines were destroyed by machine gun fire, others were fished out. On the forenoon of 3 October the High Command Mackensen judged after receiving different reports that during the night the Romanians repaired the bridge. At 13:00 Lucich conveyed the order of the High Command Mackensen to Wulff to destroy the bridge by any means even by ram it with steamers or barges. Meanwhile reports arrived that the troops of General Kosch attacked the Romanians and pushed back them to Rjahovo. Two hours earlier than Lucich conveyed Mackensen's order, at 11:00 the monitor *Szamos* launched six drifting mines near from the Tabanu-island and the explosions made three openings in the bridge. During the day the monitors *Szamos* and *Leitha* maneuvered near the bridge and prevented with gunfire repairing the bridge.⁵⁰

On the evening of 3 October the First Monitor Group relieved the Fourth Monitor Group. For destroying the bridge the armed steamer *Balaton* towed to the Tabanu-island two empty barges. In the darkness according to the official report the patrol boat *Viza* alone, according to Wulff the *Viza* and the *Balaton* together towed the two barges to a position four kilometres upstream from the bridge and released them along with a dozen drifting mines.⁵¹ Five explosions were heard but in the darkness they couldn't judge the damage that they done. Later it turned out that one of the barges run aground but the other tore out a great part from the bridge. At 23:00 a radio telegram arrived that the troops of General Kosch occupied Rjahovo.⁵²

At 1:00 on 4 October Hauptmann Kellner sent a telegram to Lelek that at Tutrakan Romanian monitors were spotted. At 4:00 the command of General Kosch sent a telegram that they would launch an attack on the Romanian

troops which remained on the Bulgarian side. This telegram also mentioned the approaching of Romanian warships. Hearing this news the command of the Flotilla ordered back the ships behind the mine barrage of Lelek, only a group of patrol boats remained downstream of Lelek as a reconnaissance force. During the day it turned out that the news of the approaching Romanian monitors were completely false.⁵³

At 13:30 on 4 October General Kosch ordered the Flotilla to enter the port of Giurgiu and bring all the barges to the Bulgarian bank before the Romanian artillery would arrive back in the city. The order was executed on the night of 4-5 October. The monitors *Temes II*, *Enns*, *Szamos* and *Leitha* covered with their fire the patrol boats *Viza* and *Compó*, the armed steamer *Balaton*, the minesweepers *Bácska* and *Baja* and the Bulgarian (ex-German) steamers *Hermann* and *Fox*. The latter had Austro-Hungarian naval crews during the action because the Bulgarian crews were reluctant to participate in it. At first all was silent but as time went on the Romanian artillery and machine gun fire became more and more intense. Finally it succeeded to tow only four barges from the port.⁵⁴

After the events of 2-5 October the Flotilla had to face a new problem. The mine barrage at the Cinghinarele-island to block the entrance of the Belene-canal was the part of the countermeasures against the Austro-Hungarian Danube Flotilla in connection with the *Manevra de la Flămânda* planned and executed by the *Serviciul Apărărilor sub Apă*, and without doubt the most effective of them. Protected by their own batteries on the Cinghinarele-island the Romanians began to lay mines during the offensive. The Third Monitor Group returning from Lelek could only slip on a 30 metres wide passage between the barrage and the Bulgarian bank. On the night of 4-5 October the mine barrage was completed. On the morning of 5 October the command of the Flotilla came to the conclusion that the removal of the mine barrage would be possible only if they would occupy the island. General von der Goltz the commander of the sector of Svishtov agreed this idea. On the afternoon of 5 October *Linienischiffleutnant* Leschanowsky commander of the Second Monitor Group met von der Goltz for coordinating the plan of the attack.⁵⁵

For the attack against the Cinghinarele-island the Second Monitor Group (*Inn*, *Sava*) the patrol boat *Compó*, and the mine unit were assigned. The landing force was composed of an Austro-Hungarian pioneer company and a German Landsturm company, commanded by the German Major Stamm. On 6 October the commander of the mine unit reckoned the mine barrage. At 15:00 on 7 October the monitors began to bombard the Romanian batteries at Fanatele. At 4:30 on 8 October began the bombardment of the Cinghinarele-island, the landing troops started to cross the river on boats at 5:00. Before noon the two companies occupied the island taking 130 prisoners of war and seizing four field guns and two naval guns. At 7:00 the mine unit began to remove the mines, protected by the armed steamer *Balaton* which arrived from Lelek. Before noon they succeeded to open a safe passage in the barrage, and first the patrol boats than the First and the Fourth Monitor Groups steamed to the Belene-canal with cheering crews. The mine unit removed 21 mines until 23:00.⁵⁶ The next period until the Crossing at Svishtov was relatively peaceful for the Flotilla.

The Crossing at Svishtov

Two weeks after the stopping of the Russian-Romanian offensive in Dobrudja, Mackensen's army launched an offensive, occupying Constanța, Megidie and Cernavoda between 21 and 25 October. The Russian-Romanian counteroffensive of early November failed and they didn't succeed reoccupying the Cernavoda-Constanța railway line. The German Ninth Army commanded by General Erich von Falkenhayn in mid-November passed through the mountains and advanced towards the Romanian capital. According to the plans Mackensen's army should cross the Danube at Svishtov on 23 November with the landing and bridge material gathered in the Belene-canal and under the cover of the Danube Flotilla.

As we have mentioned earlier, the period after 8 October was relatively peaceful and uneventful for the Flotilla. On 17 October the mine unit laid a new mine barrage at Silistria. On 9 November it succeeded to tow two barges from Giurgiu, on 13 November another

seven. The remaining barges were sunk by the retreating Romanians. On 15 November Mackensen visited the Flotilla in the Belene-canal. He had breakfast with the staff of the Flotilla on the *Hebe*, a passenger steamer used as accommodation ship for the command of the Flotilla. After the breakfast he surveyed the bridge and other material gathered in the canal from the board of the monitors *Temes II* and *Enns*. Then Mackensen decorated Lucich with the Iron Cross 1st Class and fourteen officers with the Iron Cross 2nd Class awarded by Emperor Wilhelm II for their role in blocking the crossing of the Romanian troops and destroying the bridge at Rjahovo. Forty men were decorated with the Royal Prussian Warrior Merit Medal.⁵⁷ Lucich was decorated for this action also with the Austro-Hungarian Military Merit Cross 2nd Class.

In these days intensive preparatory works were going on in the Belene-canal on the landing and bridge material. The foggy and rainy weather was ideal for concealing these works. On 19 November Colonel von Berent the commander of the artillery gathered in Svishtov agreed with Lucich on which targets would be bombarded by the land artillery and which targets by the Flotilla. On the same day General von der Goltz visited the Belene-canal and talked with the command of the Flotilla on the particulars of the crossing. In addition he made farewell from the Flotilla because it was placed under the command of General Kosch.⁵⁸

According to the plans the first troops should cross the Danube in three groups. The first group (Svishtov-West) should depart from the Belene-canal on Austro-Hungarian pioneer boats, on German motorboats and on so called steamer-ferries.⁵⁹ The second group (Svishtov-East) should depart from the mouth of the Tekir Dere on Austro-Hungarian rowing boats, German motorboats and on steamer-ferries. The third group (Somovit) consisted of German Landsturm troops should execute a diversionary landing on barges towed by motorboats. The majority of the troops, two divisions and the train should cross the Danube on the Herbert-bridge which should be constructed after the successful crossing of the first troops.⁶⁰

The Danube Flotilla was distributed into five groups. The first group (*Temes II*, *Barsch*

and *Viza*) should provide the command and communication before Svishtov. The second group (*Inn*, *Maros* and *Fogas*) should cover the group Svishtov-West. The third group (*Enns*, *Bodrog* and *Körös*) should cover the group Svishtov-East. The fourth group (*Szamos* and *Leitha*) should cover the group Somovit. The fifth group (*Compó* and *Wells*) should protect the construction works of the bridge. A meeting was held on 21 November for all the commanders of the ships and motorboats. Here they were provided with the special codes made for the crossing. At dawn of 22 November learnt the Flotilla the death of Emperor Franz Joseph. In the morning hours a memorial service was conducted, where the condolence of General Kosch was also read. The crews swore loyalty to the new Emperor, Karl on 23 and 24 November during action.⁶¹

On the moonless night of 22-23 November the fog was dense, which provided cover for the preparatory works. The Fourth Monitor Group and the *Csuka* departed at midnight, the other units could only leave the Belene-canal after 6:30 due to the fog. A few minutes before 7:00 arrived the telegram of General Kosch in which he postponed the action by two hours. Some of the troops didn't learn of Kosch's order and they began the crossing. Some of them have gone astray in the dense fog. When the fog dissipated after 9:00 it was evident that the crossing became a group of isolated actions instead of a centrally controlled one. It was a great luck for the troops of the Central Powers that the Romanians withdrew their troops from Zimnicea.⁶²

The *Enns* sailed to Zimnicea and bombarded the custom houses and the Bujorescu-island. Later she landed a landing party which reached the city. At Svishtov Lucich boarded his flagship the *Temes II*. The *Inn* fired at the Romanian batteries when they became visible after 11:00 when the last remnants of the fog dissipated. The *Viza* laid cables in the Danube between the artillery centre of Svishtov and the observation posts on the Romanian side. Only the Tekir Dere group which started the crossing at 10:00 encountered significant Romanian resistance. The monitors *Bodrog* and *Körös* with gun and machine gun fire fought off the Romanian infantry from the riverbank.

At 15:00 the hospital ship *Kulpa* was ordered to Zimnicea to embark the wounded. At the same time Lucich returned to the Belene-canal on the board of the *Temes II*. During the afternoon and the evening of 23 November the fog caused further delays, four steamer-ferries ran aground in the Belene-canal. At 22:00 General Kosch ordered to free them. The armed steamer *Sámson* succeeded to free them until 3:00. Due to the fog the group of Somovit's crossing delayed considerably and only on 24 November completed their task. The monitors *Leitha* and *Szamos* destroyed four Romanian guns. On 24 November after sixteen hours of work the Herbert-bridge at Svishtov was ready. The Danube Flotilla returned to the Belene-canal.⁶³

After crossing the Danube Mackensen's troops advanced rapidly. It was planned that on 27 November the Bulgarian troops stationing in Ruse would attack Giurgiu. On 26 November the monitors *Bodrog* and *Körös* (Third Group) with several steamer-ferries were ordered to Ruse. As the Flotilla's report said the landing Bulgarian troops immediately began to plunder and the city which was spared before became a "smoking ruin".⁶⁴ A pontoon bridge was also constructed at Giurgiu. The Danube Flotilla covered the attack on Flămânda and helped to repel the Romanian counterattack of 4 December. On the same day during the counterattack two men of the Flotilla were killed in Corabia. The First Monitor Group was ordered to Corabia. The commander of the group Korvettenkapitän Wulff tried to send a truce bearer on the patrol boat *Barsch*, but in the dark the Romanians fired at the ship. Wulff didn't want to bombard the city because he feared that the grain magazines would catch fire, so the guns of the monitors remained silent. On the next day the Austro-Hungarian troops of Colonel Szivó captured the city. On 8 December with the occupation of Oltenița the active role of the Danube Flotilla ended.⁶⁵

The next task of the Flotilla was to remove the mines from the Danube. Between 13 and 28 November the Danube between Orsova and Ruse was cleared of mines. On 11 December the High Command Mackensen ordered the clearing of the Danube downstream of Ruse. This task was executed by the mine unit

commanded by Korvettenkapitän Georg Ritter Zwierkowski. In the next period they removed 113 mines.

From the spring of 1917 the Danube Flotilla was stationing in Brăila. In the last two years of the war the Flotilla didn't participated in major actions. After the peace treaties with Ukraine and Soviet-Russia in April-September 1918 a part of the Flotilla operated on the Black Sea and on the Ukrainian rivers. With the end of the war and the dissolution of the Dual Monarchy the Austro-Hungarian navy and the Danube Flotilla ceased to exist. The seven serviceable monitors of the former Flotilla were transferred to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and to Romania in 1920, the remaining patrol boats served under Hungarian and Austrian flags in the interwar period.

NOTES

¹ HL I VH (Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, I. Világháborús gyűjtemény) carton 4500 k. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 160 ex 1914. Károly Lucich who after the war worked in the Hungarian Museum and Archives of Military History ordered to copy the documentation of the wartime history of the Danube Flotilla in Vienna. Thanks to his order and the work done in the early 1920's it can be found also in Budapest the most important documents of the Flotilla from the period 1914-1918.

² HL I VH carton 4500 k. u. k. Donauflottillenkommando Res. Nr. 1590 ex 1915

³ Mihály Krámlí: The Austro-Hungarian Danube Merchant Fleet and the Danube Flotilla on the Lower Danube in 1917, Especially the Role of Romania in the War Efforts of the Central Powers. In: Bătălie de la Mărăști, Mărășești și Oituz în dinamica Primului Război Mondial. Editura Militară, București, 2018. (Krámlí) pp. 141-154.

⁴ See: Nicolae C. Petrescu: Cu tricolorul la catarg. Comandanții ai Marinei Militare în Războiul pentru Întregirea României. Europroduct, Pitești, 2002

⁵ Central Transportation Command. Created after the outbreak of the war this organisation controlled the military transports of the Dual Monarchy. From the end of 1915 the ZTL leased the greatest part Austrian and Hungarian Danube merchant fleet. See Krámlí pp. 144-146.

⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1173 ex 1916

⁷ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1123 ex 1916

⁸ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1173 ex 1916

⁹ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Op. Nr. 116 ex 1916

¹⁰ Nicolae Negrescu: Rolul marinei în războiul pentru întregirea neamului și recompensa finală. Tipografia Gutenberg, București, 1920. p. 84.

¹¹ Sârbu p. 44.; Negrescu pp. 81-85.

¹² HL I VH carton 4500 S. M. Schiff KÖRÖS Res. Nr. 75 ex 1915; Olaf Wulff: Österreich-Ungarns Donauflotte in den Kriegsjahren 1914-1916. Seidel & Sohn, Wien, 1918. (Wulff) pp. 89-91.; Charles Fryer: The Watch on the Danube. The British Naval Mission in Serbia 1914-1916. In: The Mariners Mirror Vol. 73. No. 3. (August 1987) pp. 305-306.

¹³ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1212 ex 1916

¹⁴ Friedrich Prasky: Donaumonitoren Österreich-Ungarns. Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien, 2004. p. 102. Negrescu also mentions playing music aboard the Austro-Hungarian ships on this evening. Negrescu p. 82.

¹⁵ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1212 ex 1916

¹⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1300 ex 1916

¹⁷ Negrescu p. 85.

¹⁸ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1212 ex 1916

¹⁹ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 174 ex 1916

²⁰ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1300 ex 1916

²¹ Siba János: Folyami hajók a világháborúban. Budapest, 1931. p. 42.

²² HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1300 ex 1916

²³ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1300 ex 1916

²⁴ Wulff pp. 180-185.

²⁵ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1386 ex 1916

²⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1386 ex 1916

²⁷ HL I VH carton 4501 Kommando der II. Montitorgruppe S. M. Schiff „Inn” Op. Nr. 18

²⁸ HL I VH carton 4501 Kommando der II. Montitorgruppe S. M. Schiff „Inn” Op. Nr. 18

²⁹ HL I VH carton 4501 Kommando der II. Montitorgruppe S. M. Schiff „Inn” Op. Nr. 18

³⁰ Petre Otu: Mareșalul Alexandru Averescu, militarul, omul politic, legenda. Editura Militară, București, 2016. (Otu) pp. 140-144.

³¹ Sârbu p. 51.

³² Negrescu p. 86. „Cunoscând valoarea serviciului nostru de mine și torpile și considerând și forțele sau împrejurările imponderabile ale războiului, am răspuns d-lui general că eu, totuși mă voi ține gata pentru ori-ce eventualitate.”

³³ Sârbu p. 51.

³⁴ Alexandru Averescu: Memoriu asupra trecerii de la Flămânda. In: Document 2009 2 (44) p. 46.

³⁵ Negrescu p. 87.

³⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

³⁷ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

³⁸ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

³⁹ Many books and papers mention that the water level of the Danube at the location of the crossing has risen on the night of 1-2 October, but interestingly the official report of the Flotilla mentions only the storm.

⁴⁰ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁴¹ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁴² It's worth mentioning that he was the leader in June 1919 of the so called Monitor Mutiny in Hungary against the Hungarian Republic of Councils.

⁴³ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁴⁴ Hubertus Schumacher: Die k. u. k. Donauflotte im Ersten Weltkrieg. Karl Wettstein, Offizier und Schiffsreeder. Böhlau, Wien, 2018. p. 161.

⁴⁵ Wulff p. 199.

⁴⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁴⁷ Otu p. 144.

⁴⁸ Negrescu p. 88., Sârbu pp. 56-57.

⁴⁹ Otu p. 145.

⁵⁰ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵¹ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916; Wulff pp. 200-201.

⁵² HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵³ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵⁴ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵⁵ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵⁶ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1450 ex 1916

⁵⁷ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1639 ex 1916

⁵⁸ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916

⁵⁹ A steamer-ferry was consisted of a steamer to which four barges were attached, the latters were covered with a temporary wooden deck.

⁶⁰ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916

⁶¹ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916

⁶² HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916

⁶³ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916

⁶⁴ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916. In this report Lucich lamented that the Danube ships of the Bulgarian navy were nowhere in the preceeding three months, but immediately appeared when the occasion came to tow the war booty.

⁶⁵ HL I VH carton 4501 Donauflottillenkommando Res. Nr. 1746 ex 1916; Wulff pp. 238-240.

PRECEDENTELE COOPERĂRII EUROPENE ÎN DOMENIUL APĂRĂRII. INIȚIATIVE PRACTICE ȘI FORMULE CONCEPTUALE ÎN CONTEXTUL RĂZBOIULUI RECE

DRAGOȘ ILINCA *

Abstract

It is beyond any doubt that the first decade after the conclusion of Second World War was one of most important period for designing the future common security and defence system capable to preserve peace and stability in Western Europe. Implementing a common vision in this respect was a challenging undertaking, especially from the perspective of the need to manage simultaneously different hot spots in the global security environment such as the wars in Indochina and Korea as well as Soviet aggressive stance in Europe. In spite of all these confrontational challenges, western cooperation, underpinned by a strong and resolute US commitment in Europe, succeeded in establishing the institutional framework necessary to provide the adequate answers for different kinds of threats. Establishment of NATO was quintessential in ensuring the cohesion and substance of these undertaking in Euroatlantic area. Within this framework, European defence cooperation achieved certain level of progress, especially through the establishment of multinational organizations such as Western Union as well by launching concrete cooperation projects such is the case of Pleven Plan which aimed at creation of a European Army. All of these contributed significantly to a constant development of European defence cooperation in the next decades.

Keywords: *Pleven Plan, Brussels Treaty, NATO, European defence cooperation, Western Union, European Army, Cold War, collective defence*

Unul dintre principalii vectori de manifestare a preocupărilor legate de asigurarea securității Europei, în a doua jumătate a secolului XX a fost reprezentat de structurarea unor formule instituționale viabile de cooperare în domeniul apărării. Momentul de debut al acestora se plasează în primii ani de după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial,

fiind influențate de contextul general al manifestării acute a tensiunilor Est-Vest, care anunțau declanșarea Războiului Rece.

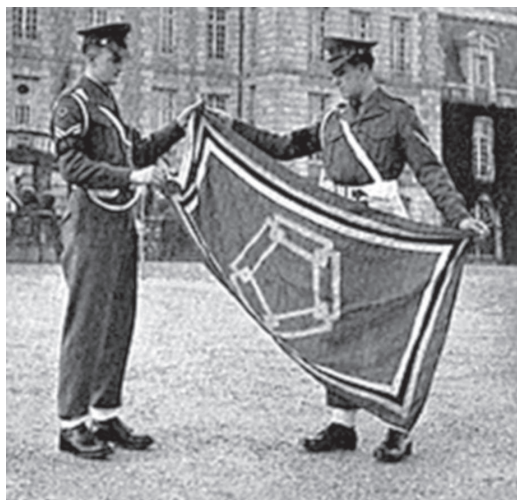
Agresivitatea comportamentului sovietic în redefinirea sistemului de securitate postbelic a reprezentat principalul factor care a influențat procesul de definire a paradigmei conceptual-practice de abordare a formulelor de cooperare

* Doctor în istorie, șeful secției Programe studii de istorie militară.

europene în domeniul apărării. Înlocuirea regimurilor democratice dintr-o serie de state est-europene (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria) indica ireversibilitatea opțiunilor expansioniste ale Uniunii Sovietice. În acest context, reacțiile SUA și a statelor vest-europene au vizat adoptarea unei atitudini ferme, manifestată, în principal pe crearea unui sistem de apărare capabil să asigure securitatea Europei Vestice.

Opțiuni de sistematizare a cooperării în domeniul apărării

Fundamentele conceptuale ale acestui demers se regăseau în noul curs al politicii externe asumat de SUA, ale cărui elemente constitutive au fost prezentate de președintele Harry Truman în fața Congresului la 29 martie 1947 care viza sprijinirea activă a efortului de îndiguire (*containment*) a pericolului comunist. Tipologia de manifestare a acestei opțiuni strategice a inclus, într-o primă etapă, inițierea unui amplu program de stabilizare și reconstrucție a Europei aflată în ruină după terminarea războiului. În acest context, la mai puțin de un an distanță de afirmarea politicii de *containment*, președintele Truman aproba, la 3 aprilie 1948, Planul Marshall (*European Recovery Program*), inițiativă¹ de asistență economico-financiară destinată statelor europene.

Ceremonie de ridicare a drapelului Uniunii Vestice la comandamentul acestei organizații, castelul Courances, Franța

Refacerea economică nu se putea realiza într-o manieră sustenabilă în absența unui cadru durabil de securitate pentru Europa. Din această perspectivă, la începutul anului 1948 au fost inițiate primele discuții privind crearea unui sistem de securitate viabil care să răspundă provocărilor perioadei postbelice. Urgența acestui demers apărea cu atât mai stringentă în condițiile în care comportamentul agresiv al URSS își accelera manifestările. Este unanim acceptat faptul că lovitura de stat care a determinat înlăturarea regimului democratic din Cehoslovacia (21-25 februarie 1948), în continuarea acțiunilor similare orchestrate de Uniunea Sovietică în celelalte state din Europa de Est, a reprezentat punctul culminant care a determinat accelerarea dezbaterii privind crearea unui sistem de securitate și apărare care să oprească expansiunea sovietică.

În acest context, la 17 martie 1948, Belgia, Franța, Marea Britanie, Luxemburg și Olanda semnează Tratatul de la Bruxelles care prevedea întărirea cooperării în domeniul apărării, în spiritul principiului asistenței reciproce în cazul agresiunii asupra vreunui dintre statele semnatare. Demersul reprezenta o extindere a Tratatului de la Dunkirk, semnat la 4 martie 1947 între Franța și Marea Britanie, agreat la nivelul celor două state ca modalitate de sancționare formală a angajamentului de asistență reciprocă în caz de agresiune. Maniera de implementare a inventarului legislativ, a vizat crearea de către statele semnatare ale Tratatului de la Bruxelles, a organizației „Uniunea Vestică” al cărei principal obiectiv viza asigurarea apărării acestora. Articolul IV din cadrul Tratatului de la Bruxelles, prevedea ca în cazul în care „un stat semnatar suferă un atac armat în Europa, celelalte state semnatare vor acorda, în conformitate cu prevederile Art.51 al Cartei Națiunilor Unite, întreaga asistență militară și sprijin de care dispun”². Pentru operaționalizarea prevederilor Tratatului, la 27 septembrie 1948, a fost adoptată decizia de înființare a „Organizației de Apărare a Uniunii Vestice”, structură prin intermediul căreia urma să se realizeze cooperarea practică în domeniul apărării între statele participante.

În paralel cu aceste evoluții, comportamentul agresiv al Uniunii Sovietice a înregistrat un nou nivel de intensitate. Acțiunile agresive din

Cehoslovacia au fost urmate de instituirea de către sovietici a primei Blocade a Berlinului (24 iunie 1948 – 12 mai 1949), perioadă de un dramatism extrem pentru supraviețuirea populației civile. Podul aerian creat pentru aprovizionarea populației civile pe durata celor 321 de zile de blocadă a reprezentat unul dintre momentele esențiale ale procesului de implementare a politicii de *containment*, contribuind la accelerarea procesului de definire a parametrilor viitorului sistem de securitate și apărare a Europei de Vest. Pe acest fond, la 23 mai 1949, a fost creată Republica Federală Germania (RFG) având capitala la Bonn, teritoriul acesteia corespunzând, în linii generale celor trei zone de ocupație create de SUA, Marea Britanie și Franța după terminarea războiului. La câteva luni distanță, lua ființă Republica Democrată Germană (RDG), având capitala în Berlinul de Est, teritoriul acesteia corespunzând zonei de ocupație sovietice.

În egală măsură, consecințele crizei din Berlin au vizat și modalitatea de abordare de către SUA a aspectelor de securitate ale situației de securitate din Europa. În intervalul mai-iunie 1948, senatorul republican Arthur Vandenberg promovează, la nivelul Congresului SUA, o rezoluție prin care Președintelui SUA i se recomandă inițierea de discuții privind dezvoltarea „unor aranjamente regionale și de altă natură pentru apărare colectivă și individuală”³. Pe

Podul aerian creat de SUA și statele vest-europene pentru aprovizionarea populației din Berlin în timpul blocadei introduse de URSS

acest fond, au fost inițiate negocieri privind definirea unui sistem colectiv de securitate, în spiritul unei alianțe internaționale, bazată pe angajamentul militar al SUA și al altor state din afara Europei cu efortul vest-european. Rezultatul negocierilor s-a concretizat în semnarea în 4 aprilie 1949, la Washington, a Tratatului Nord-Atlantic, prin intermediul căruia se puneau bazele Organizației Tratatului Nord-Atlantic, mult mai cunoscută din acest moment după acronimul NATO. Articolul V al Tratatului semnat la Washington prevedea „Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor și, în consecință, sunt de acord că, dacă are loc asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la auto-apărare individual sau colectiv recunoscut prin Articolul 51 din Carta Națiunilor Unite, va sprijini Partea sau Părțile atacate prin efectuarea imediată, individual sau de comun acord cu celelalte Părți, a oricărei acțiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forței armate, pentru restabilirea și menținerea securității zonei nord-atlantice”⁴.

Constrângeri operaționale și rațiuni politice

Spirala anilor de debut ai Războiului Rece s-a accentuat cu viteză în perioada imediat următoare crizei din Berlin, manifestându-se cu acuitate în alte perimetre geografice. Este cazul izbucnirii unui nou conflict de maximă intensitate, de data aceasta în Peninsula Coreea, unde, la 25 iunie 1950, aproximativ 90.000 de soldați ai forțelor comuniste nord-coreene, sprijinite de URSS și China, invadează teritoriile sud-coreene, dincolo de Paralela 38, stabilită ca linie de demarcație în timpul celui de-al II-lea Război Mondial. Cascada evenimentelor se succede cu repeziciune, două zile mai târziu Truman anunțând că SUA vor interveni în fața agresiunii. În paralel, discuțiile din cadrul Consiliului de Securitate ONU (desfășurate fără participarea URSS) se intensifică culminând cu adoptarea rezoluției prin care este solicitată adoptarea de măsuri militare urgente pentru eliberarea teritoriului la sud de Paralela 38. În acest sens, statele mem-

Semnarea Tratatului Nord-Atlantic

bre ONU sunt solicitate să ofere sprijin Republicii Coreea pentru respingerea invaziei⁵. La 30 iunie 1950, generalul Douglas MacArthur, comandantul forțelor americane din Extremul Orient (US Far East Command) a fost autorizat de președintele Truman să organizeze evacuarea personalului american din Coreea și să acorde asistență forțelor sud-coreene. Ulterior, MacArthur este numit comandantul Forței ONU (United Nations Command) care se va constitui prin participarea altor state membre ale Națiunilor Unite⁶.

Primele acțiuni de luptă antrenând trupele americane debutează la începutul lunii iulie, în contextul așa-numitei Bătălii de la Osan. Ulterior, structura contingentelor pe care MacArthur le putea utiliza au fost consolidate succesiv în cadrul Armatei a VIII-a americane, având comandamentul la Tokio. Caracteristica principală a primei etape a conflictului a fost reprezentată de dificultatea forțelor aliate

de a înregistra progrese consistente, ofensiva nord-coreeană dezvoltându-se succesiv până în toamna anului 1950. Momentul de cotitură s-a înregistrat prin lansarea ofensivei amfibii a trupelor americane la In'chon (15-19 septembrie 1950), prin care MacArthur reușește recăștigarea controlului asupra orașului Seul. Acțiunea ofensivă a necesitat, în schimb, consolidarea ofensivei terestre americane care se va derula pe două direcții principale: vest – angajând efectivele Armatei a VIII-a, nord-est – unde acționa o nouă structură de forțe, Corpul X, consolidat la nivelul unei armate de manevră alcătuită din 5 divizii (3 SUA, 2 sud-coreene).

Complexitatea teatrului de operații coreean care au continuat să se manifeste cu intensitate și după ofensiva In'chon, cuplată cu presiunea resimțită în Europa prin comportamentul agresiv al prezenței militare sovietice, au fost de natură să dea un nou impuls discuțiilor privind operaționalizarea unui sistem colectiv de

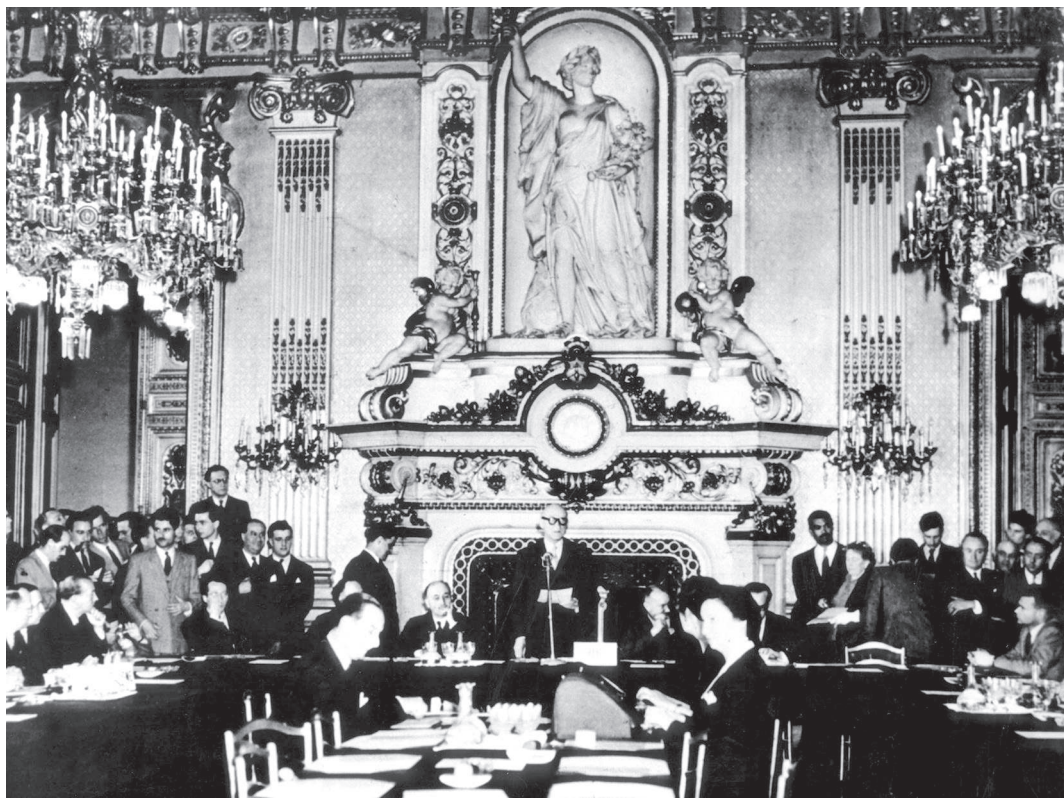
**27 iunie 1950, Președintele SUA,
Harry Truman autorizează forțele americane
să sprijine Coreea de Sud**

apărare. Pornind de la realitățile acordului politic exprimat succesiv prin semnarea Tratatului de la Bruxelles și a Tratatului Nord-Atlantic, una dintre componentele principale ale dezbaterii a vizat modalitatea de consolidare a angajamentului militar vest-european, într-o formulă integrată. În acest sens, reține atenția analizele Statului Major Întrunit al SUA care indicau, pe fondul stării economice extrem de dificile a statelor vest-europene, necesitatea schimbării politicii de demilitarizare a Germaniei⁷, în sensul definirii unei contribuții a acesteia în cadrul sistemului de apărare. Problema contribuției germane era abordată, mai degrabă, din perspectiva consolidării efortului statelor vest-europene insuficiente pentru echilibrarea balanței militare în raport cu prezența militară a blocului sovietic. Parametrii opțiunii SUA, împărtășită pe coordonate generale și de Marea Britanie, erau centrați pe identificarea opțiunilor concrete de angajament prin contingente germane operând în cadrul unei structuri integrate, excluzându-se problema unei potențiale refaceri a armatei asociată Germaniei federale⁸.

Simultan cu discuțiile privind consolidarea potențialului militar al statelor vest-europen, s-au derulat dezbaterile privind refacerea economică a Europei într-o perspectivă mai amplă vizând reconfigurarea politică a noilor realități postbelice. La 9 mai 1950, aceste preocupări aveau să se concretizeze în lansarea unui nou proiect. Prin intermediul unei declarații, ministrul de externe francez, Robert Schumann (1886-1963) propunea crearea unei entități pan-europene, sub numele de Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO).

Rațiunea acestui demers avea o puternică încărcătură simbolică, avansând formula gestionării în comun a celei mai importante rezerve de cărbune pentru industria de armament, prin intermediul unui organism creat cu participarea statelor foste combatante în timpul celui de-al doilea Război Mondial. Proiectul avea să fie ratificat în 1954 la nivelul parlamentelor din Franța, Germania, Italia, Belgia, Olanda și Luxemburg. Deși avansat ca un proiect de cooperare economică aprofundată, Planul Schumann, după cum avea să fie cunoscut ulterior, era gândit într-o perspectivă mai amplă, centrată pe ideea integrării europene, susținută prin consolidarea securității statelor membre. În egală măsură, alegerea domeniilor de aplicabilitate a inițiativei în ceea ce privește managementul rezervelor de cărbune și a producției de oțel indica preferința pentru abandonarea stării de conflict în Europa și inițierea procesului de reconciliere. Merită a subliniat succesul pe care Planul Schumann l-a avut în deceniile următoare pentru consolidarea cooperării europene pe coordonatele integrării politico-economice, prin crearea Comunității Economice Europene – ECSC (Tratatul de la Roma, 1957), respectiv crearea Uniunii Europene, prin Tratatul de la Maastricht (1992).

Fără a aborda problema cooperării europene în domeniul apărării, Planul Schumann genera un context favorabil aprofundării dezbaterii pe acest subiect în condițiile unei ineficiențe evidente a formulelor de cooperare dezvoltate sub auspiciile instituționale dezvoltate în baza prevederilor Tratatului de la Bruxelles. În acest sens, nivelul de integrare a forțelor angajate de statele semnatare se menținea la cote scăzute ceea ce se repercuta în mod direct în planul asigurării coeziunii sistemului de apărare menit să se contraponă prezenței sovietice din Europa. Nici la nivelul discuțiilor politice privind asumarea implicațiilor financiare ale acestui proiect⁹, discuțiile nu au înregistrat progrese majore. În aceste condiții, opțiunea consolidării proiectului cooperării europene în domeniul apărării în contextul NATO indica oportunități suplimentare, generate pe coordonatele anticipatului angajament al SUA în susținerea securității europene. Din perspectivă structurală, abordarea franco-britanică viza trecerea de la contribuții naționale către un model colectiv, la nivelul căruia capacitățile și forțele participante în cadrul

Declarația Schumann și înființarea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului

NATO să fie integrate pe baze unor tipologii funcționale care să permită generarea cadrului unitar de angajare în condiții operaționale solicitante. Această opțiune a fost aprofundată în intervalul martie – iulie 1950, la nivelul formatului tripartit de consultare între Franța, Marea Britanie și SUA.

În evaluările SUA, premisele operaționale ale acestor discuții vizau generarea condițiilor pentru crearea a 40-50 de divizii forțe terestre, cu potențial de susținere până la un nivel maxim de 90 divizii, beneficiind de sprijin aerian, care ar fi trebuit să staționeze în Europa pentru a putea face față unei potențiale agresiuni din partea URSS¹⁰. Pentru completarea tabloului asociat acestor evoluții, trebuie spus că deficitul de operaționalizare înregistrat la nivelul „Uniunii Vestice” era generat, în mare măsură, de impredictibilitatea economico-financiară de susținere a unui angajament consistent din partea statelor vest-europene pe fondul stadiului incipient al refacerii economice. Suplimentar, problema susținerii contingentelor dislocate în diferite locații geografice, corespunzând

fostelor imperii coloniale reprezenta un factor adițional care greva asupra capacității de generare a contingentelor necesare gestionării situației din Europa. În cazul Franței, aceste aspecte se dovedeau cu mult mai complicate, în condițiile unui efort militar crescut pe care aceasta trebuia să-l susțină în urma izbucnirii, în decembrie 1946, a unui conflict de amploare în Indochina¹¹.

Într-o măsură similară, problema susținerii angajamentului SUA în Europa reprezenta o provocare, în condițiile accentuării spiralei conflictului global al Războiului Rece, cu trimiteri directă la evoluțiile Războiului din Peninsula Coreea vizând susținerea contraofensivei¹² forțelor ONU conduse de generalul MacArthur. Locul Germaniei în viitoarea configurație a reprezentat unul dintre principalele aspecte dezbătute de planificatorii americani. Practic, în evoluția poziționării SUA față de acest subiect se disting două etape majore. Prima, acoperind primii ani de după terminarea războiului, în care opțiunea principală a vizat

menținerea demilitarizării totale a Germaniei. De la începutul anului 1950, pozițiile americane încep să se nuanțeze față de o reconsiderare a unei potențiale participări germane care să permită, de asemenea, o eventuală diminuare a propriului angajament. Trebuie subliniat faptul că în adoptarea acestui curs de acțiune, un rol determinant l-au avut implicațiile operaționale¹³ din ce în ce mai solicitante ale Războiului din Coreea.

În egală măsură, după încheierea statutului de ocupație militară a forțelor aliate și, subsecvent, unificarea celor 3 zone de ocupație, problema refacerii potențialului economic și industrial al Germaniei devenea extrem de important pentru susținerea proiectului de apărare din Europa. Contribuția practică a Germaniei în acest cadru era privită de SUA ca o variantă fezabilă¹⁴, în formule adaptate și cu acordul celorlalte state vest-europene. Asupra poziționării statelor vest-europene nu se putea vorbi de o opoziție fundamentală față de o contribuție a Germaniei dar nuanțe de reticență fermă se distingeau față de implicațiile acestei probleme pentru o potențială recreare a armatei germane. În egală măsură, preocupările SUA privind amenințarea unor acțiuni de anvergură ale dispozitivului militar creat de URSS în imediata vecinătate a RFG erau împărtășite de principalele state vest-europene. La 4 septembrie 1950, secretarul de stat pentru relații externe britanic, Ernest Bevin (1881-1951) îi scria omologului american subliniind relevanța unei contribuții germane pentru apărarea Europei. Limitele poziției britanice vizau, în mod consonant abordării franceze, evitarea recreării armatei germane. Din această perspectivă, opțiunea britanică viza concentrarea, mai degrabă, pe consolidarea capacităților de poliție, în spiritul solicitărilor cancelarului german Konrad Adenauer (1876-1967), transmise statelor aliate la începutul anului 1950.¹⁵

În ceea ce privește atitudinea Parisului pe acest subiect, erau de la sine înțelese reticențele mult mai accentuate având în vedere sensibilitatea politică majoră a unui astfel de subiect, la mai puțin de cinci ani după terminarea războiului și a ocupației germane a Franței. Se poate vorbi de o dilemă substanțială în care se afla conducerea politică franceză a momentului, între împărtășirea percepțiilor privind

riscul unei agresiuni sovietice și opoziția față de orice inițiativă care ar putea conduce la recrearea armatei germane, cel puțin până la consolidarea unui potențial militar adecvat care să asigure superioritatea strategică a Franței. Pe aceste coordonate, problema contribuției germane în cadrul unui sistem de apărare comun nu trebuia să fie relaționată neapărat, în viziunea franceză, de implementarea planului Schumann și, subsecvent, a inițierii procesului de reconciliere.

De menționat faptul că în susținerea dezbaterei politice pe acest subiect, evaluările planificatorilor militari anglo-americani indicau un dezechilibru major între potențialul de angajament militar al celor două blocuri. În acest sens, URSS și tabăra comunistă aveau o superioritate numerică de 3:1 la nivelul forțelor terestre, dublată de o situație cu mult mai îngrijorătoare în ceea ce privește avantajul de 5:1 la nivelul forțelor aeriene¹⁶. Pentru echilibrarea balanței șefii de state majore anglo-americani evaluau ca necesară contribuția Germaniei care ar fi trebuit să se constituie într-o forță întrunită de aproximativ 20 de divizii (susținute printr-o rezervă de 10 divizii), componentă tactică de 1.100 avioane și apărare antiaeriană la care se adăugau forțe navale¹⁷.

Suplimentar acestor aspecte, situația tensionată din perimetrul Berlinului căpătase accente îngrijorătoare prin implementarea de către sovietici a unui plan de creare a unor forțe de poliție cu profil robust de acțiune ale căror efective urmau să se ridice la aproximativ 60.000. Acest lucru era de natură să sporească îngrijorarea statelor aliate față de potențialul dispozitivului controlat de Uniunea Sovietică, în cazul inițierii unor acțiuni ostile împotriva Berlinului de vest¹⁸.

În această ecuație extrem de complexă, la sfârșitul lunii august 1950, Departamentul Apărării al SUA solicita identificarea unei soluții integrate, prin intermediul unei abordări de tip „single-package”, care ar fi vizat oferirea de garanții ferme privind continuarea unui angajament american adecvat în susținerea apărării europene. Pe acest fond, propunerea includea acceptarea de către statele vest-europene a participării germane în cadrul acestui efort. Propunerea a fost aprobată, la începutul lunii septembrie 1950, de președintele Truman

devenind, astfel, mandatul delegației SUA în cadrul discuțiilor tripartite, alături de Franța și Marea Britanie. Pe aceste coordonate, în intervalul 12-19 septembrie 1950, miniștrii de externe și ai apărării din cele trei state, reuniți la New York, au dezbătut intens propunerea americană. Rezultatul discuțiilor a indicat o tendință favorabilă față de abordarea SUA, în sensul plasării problemei privind consolidarea apărării în contextul instituțional al NATO. Aceasta ar fi urmat să se dezvolte într-o formulă integrată susținută prin angajamentul ferm al SUA și numirea unui comandant suprem aliat (SACEUR) din rândurile forțelor armate americane. Cu toate acestea, problema unei potențiale contribuții germane nu a beneficiat de o rezolvare, pe fondul menținerii reticențelor franceze. Comunicatul reuniunii tripartite indica continuarea discuțiilor pe acest subiect, subliniind, totodată, importanța subiectului pentru consolidarea sistemului de apărare în Europa¹⁹.

Noi abordări – O armată europeană

În acest context, dezbaterile intra-europene au relevat apariția unui curent de opinie privind necesitatea consolidării caracterului distinct al contribuției europene în cadrul sistemului de apărare comună. Formula de exprimare a acestei tendințe a vizat dezvoltarea unei „Armate europene” ca ca structură integrată de forțe care să permită valorificare contribuției statelor vest-europene. Primul semnal public în susținerea acestei idei a venit din partea fostului prim-ministru britanic, Winston Churchill (1874-1965). Acesta avansa în cadrul celei de-a doua sesiuni a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (7-28 august 1950) necesitatea asumării de statele vest-europene a proiectului de creare a unei „Armate Europene”. Subliniind volatilitatea mediului de securitate global, accentuat atât de situația critică din Europa, cât și de războaiele din Indochina și Coreea, Churchill venea să propună acest proiect care ar fi urmat să se operaționalizeze sub o comandă integrată, contribuind la îndeplinirea obiectivelor ONU²⁰. În mod evident, demersul lui Churchill venea să răspundă și dezbaterii politice interne din Marea Britanie și, subsecvent, a consolidării profilului propriu în acest con-

text. Cu toate acestea, rezultatul intervenției la nivelul Consiliului Europei s-a regăsit în adoptarea unei Rezoluții privind acest subiect, fără a fi urmată de măsuri concrete de implementare a unui astfel de proiect.

Adițional dezbaterii politice inițiată pe marginea acestui subiect, a fost inițiată o altă direcție de acțiune mult mai instituționalizată care viza identificarea unor opțiuni de conectare a cooperării europene în domeniul apărării la proiectul de dezvoltare a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului. Această abordare trebuie privită și în contextul general al dezbaterilor privind posibilitatea de conectare a Germaniei la efortul colectiv de asigurare a apărării Europei. În acest sens, crearea unei entități europene, încadrată ca tipologie militară la nivel de armată, reprezenta o opțiune susținută de Franța ca alternativă abordării americane, deosebindu-se fundamental în ceea ce privea integrarea contribuției germane. Astfel, la 24 octombrie 1950, primul ministru al Franței, René Pleven (1901-1993), prezenta, spre dezbateră plenului Parlamentului, propunerea de creare a unei Armate Europene. În fundamentarea acestui proiect, premierul francez susținea importanța unui astfel de proiect pentru susținerea unui sistem de apărare eficient în contextul provocărilor de securitate majore pe care Europa le parcurea. De asemenea, Pleven susținea faptul că proiectul putea să ofere o platformă adecvată pentru valorificarea într-o manieră integrată a unei potențiale contribuții germane.

De asemenea, linia de argumentație sublinia faptul că proiectul de constituire a unei astfel de entități se înscria în contextul general al consolidării cooperării integrate sub egida NATO, având, mai degrabă, un caracter și o aplicabilitate regională. În acest sens, proiectata armată ar fi urmat să dezvolte legături de cooperare practică în domeniul apărării cu forțele canadiene și americane.

Din perspectiva arhitecturii instituționale, Planul Pleven²¹, după cum avea să fie cunoscut din momentul prezentării în Parlamentul francez, urma să fie relaționat cu arhitectura politico-instituțională dezvoltată la nivelul Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, făcând trimitere indirectă la mecanismele de funcționare ale acestei entități. Se prevedea, crearea unei forum parlamentar de conducere

a acestei inițiative, fiind avansată posibilitatea de utilizare a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, membrii acesteia urmând să fie aleși printr-o procedură specială. Pentru coordonarea activităților Armatei Europene, era prevăzută crearea unui post de ministru al apărării, persoana care ar fi ocupat această poziție fiind aleasă de către guvernele statelor participante la această inițiativă. Atribuțiile ministrului apărării erau similare cu cele ale unui titular național al portofoliului apărării. Manifestarea prerogativelor ar fi urmat să se realizeze în cadrul unui Consiliu, alcătuit din miniștri desemnați de statele participante. În acest context instituțional, ministrul apărării devenea responsabil pentru implementarea deciziilor adoptate la nivelul Consiliului. De asemenea, atribuțiile acestuia includeau și rolul de interfață între Armata Europeană și ECSC, alte state și organizații internaționale.

Modalitatea de generare a contingentelor care urmau să constituie structura Armatei Europene se baza pe principiul integrării între forțele participante, până la cel mai redus nivel posibil, identificat ca fiind, după standardele perioadei, al batalionului. Crearea structurii de forțe ar fi urmat să se realizeze prin contribuții directe ale statelor membre, nefiind oferite clarificări asupra modului de gestionare a implicațiilor caracterului presupus permanent a Armatei. Controlul și autoritatea asupra acestor efective era încredințat autorităților militare din conducerea inițiativei. De asemenea, fuziunea în planul interacțiunii contingentelor puse la dispoziție de statele membre viza și dimensiunea capacităților utilizate, inducând, astfel, ideea adoptării unor standarde de interoperabilitate comune la nivelul proiectatei Armate Europene.

Susținerea financiară a acestei entități urma să fie asigurată prin intermediul unui buget comun alcătuit din contribuțiile statelor participante, managementul acestuia fiind plasat, de asemenea, în coordonarea ministrului apărării. În conexiune cu acest aspect, în cadrul managementului bugetar intra și gestionarea programelor de înzestrare dezvoltate în susținerea obiectivelor Armatei și în acest caz atributele principale revenind ministrului apărării. În ceea ce privește relaționarea cu NATO, proiectul prezentat de Pleven nu oferea prea multe detalii, cu excepția referirilor la faptul

René Pleven (1901-1993)

că prin integrarea forțelor și capacităților puse la dispoziție de statele membre, nu era afectat procesul de generare dezvoltat la nivelul Alianței Nord-Atlantice. Practic, se avansa ca finalitate a operaționalizării Armatei Europene perspectiva ca aceasta să contribuie la implementarea deciziilor și proiectelor asumate în cadrul NATO.

La nivelul dezbaterii derulate în Parlamentul francez, Pleven a subliniat principiul coexistenței între contingentele puse la dispoziție pentru constituirea acestei structuri și forțele naționale ale statelor participante. Intenția evidentă a acestei abordări viza acomodarea preocupărilor legate de o eventuală dispariție a forțelor naționale prin inițierea formulelor de cooperare sub egida Armatei Europene. În egală măsură, Planul propus de premierul francez venea să propună o formulă prin care o eventuală contribuție germană era integrată la nivelul structurilor constitutive, opțiune care ar fi permis, în viziunea inițiatorului, limitarea caracterului distinct al participării Germaniei.

Pe aceste coordonate, proiectul a întrunit aprobarea parlamentarilor francezi. Ulterior,

ministrul apărării, Jules Moch, a prezentat propunerea de constituire a Armatei Europene în cadrul reuniunii Comitetului pentru apărare din cadrul NATO (28 octombrie 1950). În cadrul intervenției, oficialul francez preciza faptul că aceasta se dorește a oferi opțiuni alternative propunerii SUA, inclusiv în ceea ce privește managementul potențialelor contribuții germane. Reacțiile inițiale s-au plasat pe coordonate prudențe fiind solicitate structurilor NATO analize suplimentare față de cele două propuneri. Acestea urmau să fie realizate în comun de către Comitetul Militar și Consiliul adiunților reprezentanților permanenți.

În paralel cu demersurile derulate la nivelul NATO, Planul Pleven a fost abordat în Cadrul Consiliului Europei. Astfel, la 24 noiembrie 1950, Robert Schumann a prezentat principalele prevederi ale propunerii franceze în fața Adunării Generale. Reacțiile au fost în general pozitive, fiind subliniat potențialul aport favorabil al acestei inițiative pentru susținerea demersului general de reconciliere în Europa²². Din această perspectivă, se poate opina asupra faptului că dezbaterile politice derulate la nivelul Consiliului Europei a oferit auspiciile aprofundării discuțiilor de ordin practic, la nivel european, asupra modalităților de operaționalizare a Planului Pleven.

În aceste condiții, proiectul francez era discutat în două formate. Primul dintre acestea viza cadrul NATO unde la 13 decembrie 1950 evaluarea comună a structurilor aliate a formulat o serie de propuneri menite să asigure un compromis între cele două variante promovate de SUA și Franța. Cunoscut sub numele de „Compromisul Spofford”, după numele reprezentantului SUA²³ la NATO viza, în esență, andosarea de către SUA ca proiect de perspectivă, crearea unei Forțe europene integrate. Pe acest fond, Franța urma să accepte, pe termen scurt, inițierea măsurilor necesare pentru crearea condițiilor participării personalului german la operaționalizarea sistemului de apărare comună, procesul urmând să se deruleze sub „control strict” până la momentul definirii unui sistem de cooperare cu Germania. În aceste condiții, integrarea contribuției germane avea să se realizeze instituțional în cadrul NATO, opțiunile de materializare vizând structura integrată aliată dar și cea a viitoarei Armatei

Europene care devenea, una dintre opțiunile de generare a forțelor în context aliat. Compromisul a fost urmat de numirea generalului Dwight D. Eisenhower (1890-1969) în funcția de comandant suprem al forțelor aliate în Europa (SACEUR). Această decizie a fost urmată de consolidarea angajamentului militar american din Europa, aprobată de Congresul SUA la 14 aprilie 1950.

Compromisul realizat în context aliat a permis dezvoltarea celui de-al doilea palier de analiză privind operaționalizarea Planului Pleven. Astfel, la 15 februarie 1951, au debutat lucrările *Conferinței privind organizarea Armatei Europene*, format de consultare dedicat acestui subiect la care vor participa cinci state vest-europene (Belgia, RF Germania, Franța, Italia, Luxemburg). De asemenea, Marea Britanie, Olanda, Danemarca și Portugalia aveau statut de observator. Se cuvine a fi menționat faptul că pe întreaga durată a dezbaterilor ce au urmat prezentării Planului Pleven în Parlamentul francez, poziția Marii Britanii s-a plasat pe coordonate rezervate față de implementarea acestui proiect. Fără a avea un activism public în manifestarea reticenței față de proiectul francez, cabinetul britanic a exprimat în mod constant preocupări față de potențialele efecte negative pe care operaționalizarea unei astfel de structuri le-ar genera asupra ritmului de integrare a forțelor în context NATO²⁴.

În ciuda reticențelor britanice, lucrările Conferinței au avansat substanțial beneficiind și de sprijinul SUA. Din această perspectivă, proiectul francez era valorizat ca o opțiune pe termen lung de readucere a Germaniei în contextul european de securitate și apărare reprezentând, totodată, o formulă de cooperare cu potențial de consolidare a procesului de reconciliere. Sprijinul acordat proiectului francez de către o serie de reprezentanți²⁵ importanți ai administrației SUA, precum și susținerea constantă manifestată de generalul Eisenhower²⁶, au generat adoptarea unei poziții oficiale favorabile de către Președintele Truman (30 iulie 1951). Pe acest fond favorabil, negocierile europene au fost finalizate prin semnarea, la 27 mai 1952, a Tratatului de la Paris, prin care Planul Pleven căpăta concretețe sub egida unei formule instituționale denumită Comunitatea Europeană pentru Apărare.

În mod evident, perioada imediat următoare celui de-al II-lea Război Mondial a reprezentat un interval temporal caracterizat de numeroase inițiative și proiecte orientate în definirea unui sistem comun de securitate a Europei de vest. În mod similar, primul deceniu de după terminarea conflictului mondial corespunde perioadei de inițiere a unei viziuni clare asupra necesității dezvoltării unor formule de cooperare europene în domeniul apărării. Pilonii de susținere ai acestor demersuri vizau consolidarea profilului distinct al contribuției europene dar în complementaritate cu angajamentul SUA și rolul NATO. Formulele identificate la acel moment corespundeau conceptual abordărilor utilizate în mod tradițional pentru structurarea angajamentelor militare majoritatea avându-și sursele de inspirație în experiența acumulată pe teatrele de operații ale războiului care a devastat Europa în a doua jumătate a secolului trecut.

Pe aceste coordonate, lansarea diferitelor inițiative, după cum este cazul Uniunii Vestice, Planul Plevin și, ulterior, Comunitatea Europeană de Apărare au contribuit substanțial la maturizarea percepțiilor europene față de necesitatea consolidării cooperării în acest domeniu. Cu toate acestea, entuziasmul asociat semnării Tratatului de la Paris nu avea să conducă la finalizarea cu succes a procesului de constituire a Comunității Europene de Apărare, proiect de anvergură, ale cărui origini se regăseau în Planul Plevin, și care anunța să acomodeze într-o formulă superioară de cooperare realitățile Europei postbelice. Respingerea Tratatului de la Paris în Parlamentul francez (30 august 1954) a reprezentat o sincopă majoră în acest parcurs. Cu toate acestea, cooperarea europeană a continuat să se manifeste prin intermediul Uniunii Europei Occidentale, organizație creată pe bazele Tratatului de la Bruxelles, modificat în octombrie 1954. Din această perspectivă, chiar dacă procesul de operaționalizare a formulelor conceptuale avansate în această perioadă nu s-a desfășurat în parametri anticipați, continuitatea formulelor de cooperare europene au permis, câteva decenii mai târziu apariția dimensiunii de securitate și apărare a Uniunii Europene, respectiv a Politicii Comune de Securitate și Apărare, introdusă în 2009, prin Tratatul de la Lisabona.

NOTE

¹ Apariția Planului Marshall se datorează, într-o măsură determinantă, secretarului de stat George C. Marshall (1880-1959), fiind fundamentat conceptual de către George Kennan (1904-2005), unul dintre principalii artizani ai definirii liniilor de acțiune a politicii de containment. Nivelul asistenței acordate de SUA prin intermediul Planului Marshall s-a ridicat la cca. 16 miliarde USD, constând, în prima etapă, în livrări de produse și alimente, ulterior în investiții industriale. Programul s-a derulat până în 1951, pe durata de funcționare a acestuia un număr de 16 state europene beneficiind în diferite forme de asistență și sprijin economic american.

² Textul Tratatului de la Bruxelles, semnat la 17 martie 1948 în Insall, Tony; Salmon, Patrick (ed.). *The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947-1949* în *Documents on British Foreign Policy Overseas*, Seria I, Volum X, Whitehall History Publishing, 2015, p. 455-459.

³ Textul Rezoluției Vandenberg (US Senate Resolution 239), adoptată la 11 iunie 1948, disponibilă în format electronic, la adresa https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17054.htm?, accesată la data 5 iunie 2019.

⁴ Statele semnatare ale Tratatului Nord-Atlantic au fost Belgia, Marea Britanie, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia și SUA. Textul integral în *The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947-1949* în *Documents on British Foreign Policy Overseas*, Seria I, Volum X *Documents on British Foreign Policy Overseas*, p. 459-463.

⁵ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU, nr.83/27 iunie 1958 în Wellens, Karel C. *Resolutions and Statements of the United Nations (1946-1989)*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1990, p. 253

⁶ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU, nr. 85/7 iulie 1950, recomanda statelor participante cu forțe să deruleze aranjamentele necesare pentru a plasa contingentele proprii sub comanda SUA. *Ibidem*

⁷ Trachtenberg, Marc. *A Constructed Peace. The making of European Settlement, 1945 – 1963*, Princeton University Press, Princeton, 1999, p. 107.

⁸ Foreign Relations of the United States, 1950, Western Europe, vol. III, United States Government Printing Office, Washington, 1977, p. 1186-1187

⁹ Pierre Guillen. *La France et la question de la Défence de l'Europe Occidentale, du Pacte de Bruxelles (Mars 1948) au Plan Plevin (octobre 1950)* în *Revue d'Histoire de la Deuxieme Guerre Mondiale et des conflicts contemporaries*, No.144, Octobre 1998, p.89

¹⁰ Concluziile întâlnirii ministrului francez apărării, Jules Moch, la Washington (16 octombrie

1950) cu secretarul de stat pentru apărare, George C. Marshall. *Foreign Relations of the United States, 1950, Western Europe*, vol. III, United States Government Printing Office, Washington, 1977, doc.635, p.1408-1416

¹¹ Războiul din Indochina franceză s-a derulat în perioada 19 decembrie 1946 – 20 iulie 1954, reprezentând o manifestare clasică a Războiului Rece. Prezenței franceze în acest perimetru s-a opus o coaliție de forțe sprijinite de Uniunea Sovietică și China. Nivelul de angajament al Franței pe întreaga durată a conflictului s-a ridicat la aproximativ 200.000 de militari, în cadrul Corpului expediționar francez. Pentru detalii privind implicațiile războiului din Indochina pentru capacitatea militară a Franței în contextul Războiului Rece în Lawrence, Mark Atwood; Logevall, Fredrik. *The First Vietnam War: Colonial Conflict and Cold War Crisis*, Harvard University Press, 2007.

¹² Pentru exploatarea contextului favorabil creat prin debarcarea a peste 80.000 de oameni realizată de MacArthur la In'ch'on, în sudul Peninsulei Coreea se declanșează contraofensiva forțelor ONU pentru extinderea dincolo de perimetrul Pusan. O analiză cuprinzătoare asupra intensității luptelor din luna septembrie 1950, în Hastings, Max. *The Korean War*, Simon&Schuster, New York, 1987, p.84-89

¹³ Despre dezbaterile interne la nivelul Administrației SUA pe acest subiect în Detlef Juncker. *The United States and Germany in the Cold War, 1945-1990*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

¹⁴ *Foreign Relations of the United States 1950, Western Europe*, vol. III, United States Government Printing Office, Washington, 1977, doc. 163, p. 264-266.

¹⁵ Goldberg, Sheldon A. *from Disarmament to Rearmament. The Reversal of US Policy toward West-Germany*, Ohio University Press, Ohio, 2017, p.14-15

¹⁶ Corum, James.S. *Rearming Germany*, Brill, Leiden, 2011, p.4

¹⁷ Bevin către secretarul de stat SUA, Dean Acheson, în *Foreign Relations of the United States, 1950, Western Europe*, vol. III, United States Government Printing Office, Washington, 1977, p.265-266

¹⁸ În evaluarea britanică, acest proces se înscria într-un plan mai amplu promovat de Uniunea Sovietică vizând transformarea forțelor de poliție germană într-o forță regulată de tip paramilitar. Bevin to Acheson, Ibidem.

¹⁹ Textul comunicatului disponibil în format electronic la adresa https://www.cvce.eu/en/obj/communique_on_germany_new_york_19_september_1950-en-b99fc411-cb50-48b6-b0b9-74597a363cb7.html, accesat la 6 iunie 2019.

²⁰ De subliniat faptul că la 19 septembrie 1946, Churchill susținea celebrul discurs la Universitatea din Zürich prin care avansa necesitatea adoptării proiectului de creare a „Statelor Unite ale Europei”. Pe aceste coordonate s-a înscris și discursul privind crearea Armatei europene, text disponibil în format electronic la adresa https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/ed9e513b-af3b-47a0-b03c-8335a7aa237d/publishable_en.pdf, accesat la 6 iunie 2019.

²¹ Textul intervenției premierului francez, conținând, practic, descrierea proiectului de creare a Armatei Europene, disponibil în format electronic la adresa https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/4a3f4499-daf1-44c1-b313-212b31cad878/publishable_en.pdf, accesată la 7 iunie 2019.

²² European Assembly: Summary of the Debates in the Consultative Assembly of the Council of Europe, Issue 5, Hansard Society, 1950, p. 299-319

²³ Charles Spofford (1902-1991), reprezentant permanent al SUA (1950-1952) și, ulterior, președintele Comitetului adjuncților reprezentanților permanenți.

²⁴ Pentru detalii privind poziționarea britanică pe acest subiect, în special a secretarului de stat pentru relații externe, Ernest Bevin, în Turner, Michael J. *British Power and International Relations during 1950s. A Tenable Position?*, Lexington Books, Plymouth, 2009.

²⁵ Printre susținătorii proiectului francez se numărau: secretarul de stat pentru relații externe, Dean Acheson; Comisarul SUA în Germania, John McCloy; ambasadorul SUA în Franța, David Bruce. Sprijinul acordat de generalul Eisenhower acestui proiect a continuat și pe durata mandatului de președinte al acestuia (1953-1961).

²⁶ Sprijinul acordat de generalul Eisenhower acestui proiect a continuat și pe durata mandatului de președinte al acestuia (1953-1961). Eisenhower a fost un susținător fervent ai creării Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, demers care se integra în viziunea sa față de viitorul Europei. Viziunea sa privind viitorul Europei era aceea a unei construcții federative în care apărarea trebuie să joace un rol important. În mod evident, această abordare se baza pe experiența substanțială acumulată în funcția de comandant suprem al trupelor aliate din Europa pe durata celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru detalii privind abordarea generalului Eisenhower în ceea ce privește crearea unei Armate Europene, în Ambrose, Stephen. A. *Eisenhower. Soldier, General of the Army, President – elect, 1890-1952*, vol.I-II, Simon&Schuster, 2014 .

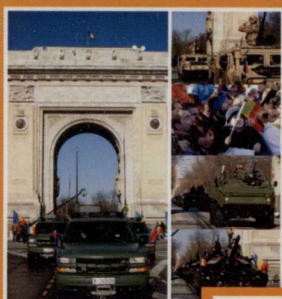
DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

• 17-18 ianuarie 2019: Conferința internațională „La naissance de la Grande Roumanie dans son contexte national et international”, Strasbourg (Franța). Reuniunea a fost organizată de Universitatea din Strasbourg sub patronajul generalului Marc Ollier, guvernatorul militar al Strasbourgului și comandant al Brigăzii 2 blindate. Din partea Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară au luat parte cercetătorii Petre Otu și Șerban Cioculescu. Petre Otu a prezentat comunicarea: „Fin de la Grande Guerre. La Roumanie reprendre les hostilités” („Sfârșitul Marelui Război. România reia ostilitățile”), iar Șerban Cioculescu a abordat tema: „La Roumanie entre les deux guerres: alliances et sécurité collective” („România între cele două războaie mondiale; alianțe și securitate colectivă”);

• 25-27 februarie 2019: vizita delegației Centrului de Istorie Militară și Științe Sociale al Ministerului Federal al Apărării din Germania, condusă de comandantul acestei instituții, comandor dr. Jörg Hillmann. Cu acest prilej s-a desfășurat seminarul bilateral româno-german cu tema: „The military relations between Romania and the German Democratic Republic within the Warsaw Pact”. Delegația germană a fost primită de către general de brigadă Vasile Bucur, locțiitorul șefului Departamentului pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale;

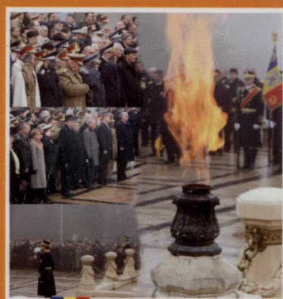
• 10-12 aprilie 2019: vizita unei delegații din partea Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară la Direcția pentru istorie și cultură militară din cadrul Forțelor Terestre ale Portugaliei (DICM). Delegația română a fost formată din Dragoș Ghercioiu și dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu. Agenda vizitei a prilejuit un schimb foarte util de opinii cu privire la stadiul cooperării bilaterale, direcțiile prioritare de activitate, precum și la modalitățile de intensificare a colaborării în domeniul cercetării militare între ISPAIM și DICM.

Redacția

rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN
• Anul 1917 sub semnul
• Planșele României
• Alături, între țări
• „Judele istoric”

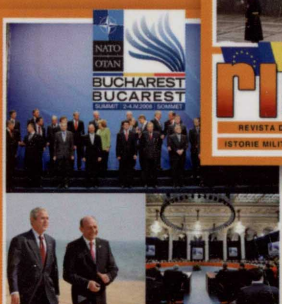
rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN SUMAR
• 190 de ani de la Trădarea Prințului Răzvan
• 190 de ani de la Trădarea Prințului Răzvan
• Auditor și alina
• Statutul militar de la Frontiera militară

nh
SPECIAL ISSUE, 2008

REVIEW OF MILITARY HISTORY

rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN SUMAR
• Summit NATO la București
• 23 august 1944 și principalii săi actori
• România și Germania, de o parte și de alta
• Militari de elită, diplomați de prestigiu

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ Nr. 3-4 (107-108): 2008
EDITIE SPECIALĂ ROMÂNIO-ELLENĂ